

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ SOCIÁLNÍ A KULTURNÍ EKOLOGIE

Bc. Radka Kopáčková

Environmentální etika v praxi

**Výzkum etického smýšlení a vnímání přírody
u pracovníků záchranných stanic živočichů**

Diplomová práce

Vedoucí práce: Mgr. et Mgr. Arnošt Novák

Praha 2014

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila pouze uvedené prameny a literaturu. Dále prohlašuji, že předkládaná práce nebyla využita k získání jiného titulu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně UK a v elektronické databázi vysokoškolských kvalifikačních prací a v souladu s autorským právem používána ke studijním účelům.

V Praze 16. května 2014

Bc. Radka Kopáčková

.....

Poděkování:

Chtěla bych na tomto místě poděkovat všem lidem, kteří přispěli ke vzniku této diplomové práce. Především děkuji vedoucímu práce Arnoštu Novákovi, bez jehož vedení by práce nemohla vzniknout. Dále by chtěla poděkovat všem pracovníkům záchranných stanic pro handicapované živočichy, kteří si i přes své časové vytížení na mě našli čas a byli ochotní se zapojit do výzkumu. V neposlední řadě bych chtěla také poděkovat své rodině a přátelům, kteří byli mojí morální oporou při psaní práce.

OBSAH

ABSTRAKT	1
ABSTRACT	2
1. ÚVOD	3
1.1. ZASAZENÍ TÉMATU DIPLOMOVÉ PRÁCE DO KONCEPCE TRVALE UDRŽITELNÉHO ROZVOJE	5
2. TEORETICKÁ ČÁST	8
2.1. ENVIRONMENTÁLNÍ ETIKA A JEJÍ KONCEPCE	8
2.1.1. Environmentální etika	8
2.1.2. Stručný přehled vývoje environmentální etiky	9
2.1.3. Přístupy ke zvířatům - welfarismus x utilitarismus x rightismus	10
2.1.4. Albert Schweitzer – Nauka úcty k životu	12
2.1.4.1. Život	12
2.1.4.2. Etika úcty k životu	14
2.1.5. Aldo Leopold – Etika Země	16
2.1.5.1. Etika Země	16
2.1.6. Peter Singer – osvobození zvířat	19
2.1.6.1. Singerova etická koncepce	19
2.1.6.2. Singerovo vymezení vůči Albertu Schweitzerovi	23
2.1.7. Tom Regan – práva zvířat	24
2.1.7.1. Práva zvířat	24
2.1.7.2. Reganovo vymezení vůči Aldu Leopoldovi a Albertu Schweitzerovi	26
2.2. VNÍMÁNÍ PŘÍRODY	27
2.2.1. Pojetí přírody podle Phila Macnaghtena a Johna Urryho v díle „Contested Natures“	27
2.2.1.1. Sensing Nature – smyslové vnímání přírody	31
2.2.2. Úvod do tematiky psychologie životního prostředí	34
2.2.2.1. Lidský vztah k přírodě podle Jana Krajhanzla	35
2.3. ZÁCHRANNÉ STANICE HANDICAPOVANÝCH ŽIVOČICHŮ V ČESKÉ REPUBLICĚ	38
2.3.1. Stručný vývoj dobrovolné ochrany přírody na území Čech a Moravy	38
2.3.2. Záchranné stanice handicapovaných živočichů	41
2.3.2.1. Národní síť záchranných stanic	43
2.3.3. Legislativa upravující záchranné stanice	43
2.3.4. Přínosy záchranných stanic	46
2.3.4.1. Ekologický přínos	46
2.3.4.2. Etický a vzdělávací přínos	47
3. EMPIRICKÁ ČÁST	49
3.1. METODOLOGIE DIPLOMOVÉ PRÁCE	49
3.1.1. Metodologický postup	49

3.1.2.	Průběh výzkumu	52
3.2.	ANALÝZA A VÝSLEDKY VÝZKUMU	54
3.2.1.	Etické názory a postoje	55
3.2.1.1.	Schweitzerovský přístup úcty k životu	56
3.2.1.2.	Ekosystémový přístup Aldo Leopolda.....	57
3.2.1.3.	Singerovský přístup zmírnění utrpení.....	57
3.2.1.4.	Záchrané stanice jako služba lidem?	58
3.2.1.5.	Shrnutí	59
3.2.2.	Vnímání přírody.....	60
3.2.2.1.	Když se řekne příroda... ..	60
3.2.2.2.	Působení přírody.....	62
3.2.2.3.	Význam přírody pro jedince	63
3.2.2.4.	Shrnutí	64
3.2.3.	Podněty vedoucí k práci v záchrané stanici	65
3.2.3.1.	První kategorie – vliv vzdělání	65
3.2.3.2.	Druhá kategorie – vliv rodiny	67
3.2.3.3.	Třetí kategorie – vliv mimoškolních aktivit, kroužků.....	67
3.2.3.4.	Čtvrtá kategorie – vliv kontaktu v dětství se zvířaty/domácími mazlíčky.....	68
3.2.3.5.	Jiné vlivy, které vyplynuly z rozhovorů	69
3.2.3.6.	Shrnutí	70
4.	ZÁVĚR.....	71
5.	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY:.....	74

ABSTRAKT

Předkládaná diplomová práce je zaměřena na poznání etických názorů a postojů pracovníků záchranných stanic handicapovaných živočichů, spolu se zkoumáním jejich subjektivního vnímání přírody a zjištěním důvodů, které vedly k jejich rozhodnutí se práci ve stanici věnovat. Záchranné stanice jsou jedním z projevů dobrovolných snah na poli ochrany přírody, zjištění názorů a postojů jejich pracovníků tak může vést k lepšímu pochopení motivací pro tuto práci.

V teoretické části práce jsou představeny koncepce environmentální etiky zabývající se etickým chováním člověka ke zvířatům. Dále je její část věnována pojetí vnímání přírody v knize „Contested natures“ od Phila Macnaghtena a Johna Urryho, jež je doplněno o náhled na vnímání přírody z pozice psychologie. Nakonec je zde také popsána samotná činnost záchranných stanic.

V empirické části práce je představen výzkum provedený prostřednictvím rozhovorů s pracovníky záchranných stanic pro handicapované živočichy. Informace získané z uskutečněných rozhovorů jsou zasazeny do teoretického rámce a podle toho dále zpracovány a utříděny. Z výpovědí respondentů můžeme pozorovat, jaké názory a postoje zastávají pracovníci záchranných stanic, a v jaké míře tyto postoje korelují s koncepcemi představenými v teoretické části práce.

Klíčová slova:

záchranné stanice handicapovaných živočichů, environmentální etika, vnímání přírody, psychologie životního prostředí, ekopsychologie

ABSTRACT

The thesis deals with ethics-relevant thinking and attitudes of workers at animal rescue stations, with the way they perceive nature as a phenomenon, and aims at discovering the various reasons that lead to the workers' choice for their job. Animal rescue stations are an example of protection of nature via voluntary work; thus, discovering the attitudes of workers at these facilities might lead to better understanding of their motivations for this job.

The theoretical part of the thesis consists of three chapters. The first chapter introduces concepts of environmental ethics focused on ethical behaviour of humans towards animals. The second chapter discusses the approach to nature, presented in the book *Contested Natures* by Phil Macnaghten and John Urry, together with that of environmental psychology. The last chapter is focused on animal rescue stations themselves and their activities.

The practical part of the work presents a research on the topics above that took place at animal rescue stations and was done by interviewing their staff. The data acquired from these interviews are set in a theoretical framework, accordingly elaborated on and further categorized. It can be seen how the statements of the respondents correlate with the concepts presented in the theoretical part.

Key words:

animal rescue stations, environmental ethics, perception of nature, environmental psychology, ecopsychology

1. ÚVOD

S dopady lidské činnosti na životní prostředí se člověk v dnešní době setkává ve svém každodenním životě. Lidé ve městech mohou nejčastěji vnímat znečištěné ovzduší, hlukové znečištění, postupné nabývání odpadů apod. Avšak konkrétní důsledky, které lidské aktivity zanechávají na přírodě, jako jsou např. následky na biotopech a zvířatech, na biodiverzitě, již tolik patrné nejsou, a člověk, zejména žijící ve městě, s nimi málokdy přijde do styku.

V reakci na lidské zásahy do přírody začaly v rámci dobrovolné ochrany přírody v druhé polovině 19. století vznikat na území Čech různé spolky, které se snažily tyto zásahy omezit a přírodu před člověkem chránit. Postupem času se tyto spolky dále rozvíjely, některé vlivem historických okolností zanikly a místo nich vznikly jiné, nicméně se staly určitým základem pro další vývoj dobrovolných snah v ochraně přírody.

V dnešní době existuje na území České republiky nespočet organizací, spolků a hnutí, které se snaží zasadit o zlepšení lidského životního prostředí a o ochranu přírody a krajiny. Mezi tyto dobrovolné snahy patří i stanice zaměřené na léčbu zraněných volně žijících živočichů – záchranné stanice pro handicapované živočichy, které jsem si vybrala jako námět své práce.

V předkládané diplomové práci se budu věnovat činnosti záchranných stanic, avšak hlavním předmětem zájmu mé práce budou přímo pracovníci a dobrovolníci sdružení okolo stanic, protože oni chodí stanice zajišťují. Zaměřím se především na jejich etické postoje a hodnoty v rámci jejich práce ve stanicích, protože práce se zraněnými zvířaty jistě etické otázky vyvolává. Cílem mé práce bude tedy zmapování názorů a postojů pracovníků záchranných stanic v oblasti environmentální etiky. Vedle tohoto cíle se také ve výzkumu zaměřím na to, jak pracovníci záchranných stanic vnímají přírodu, a budu se věnovat zjištění důvodů, proč se rozhodli pro práci ve stanicích.

Výše zmiňovaných cílů chci dosáhnout provedením kvalitativního výzkumu v záchranných stanicích, který bude mít podobu šetření skrze polostrukturované rozhovory uskutečněné přímo s pracovníky a dobrovolníky pracujícími v záchranných stanicích.

Při přípravě, vedení a analýze rozhovorů budu vycházet z formulovaných výzkumných otázek:

1. Jaké etické argumenty využívají pracovníci záchranných stanic pro vysvětlení své činnosti?
2. Jak pracovníci záchranných stanic vnímají přírodu (s ohledem na dílo „Contested Natures“ od P. Macnaghena a J. Urryho)?
- ~~3. Jaké je sociálně-demografické pozadí pracovníků záchranných stanic?¹~~
3. Jaké okolnosti ovlivnily rozhodnutí pracovníků zabývat se prací ve stanicích?

Diplomová práce bude rozdělena na dvě části, část teoretickou a empirickou. V první části představím teoretický rámec, do kterého bude výzkum zasazen, a který bude vycházet z formulovaných výzkumných otázek. Teoretická část bude tedy rozdělena do tří podkapitol. V první z nich představím hlavní koncepce environmentální etiky, které se zaměřují na etické chování člověka ve vztahu ke zvířatům. Jedná se zejména o Schweitzerovu „Nauku úcty k životu“, Leopoldovu „Etiku Země“, Singerovu koncepci „osvobození zvířat“ a Reganův přístup přisouzení práv zvířatům.

Druhá podkapitola bude věnována výkladu knihy „Contested natures“ od Phila Macnaghena a Johna Urryho, která se zabývá vnímáním přírody a faktory ovlivňujícími toto vnímání. Pojetí výše zmíněných autorů bude dále doplněno o přístup k vnímání přírody z hlediska environmentální psychologie a ekopsychologie podle Jana Krajhanzla.

Ve třetí podkapitole se budu zabývat přímo záchrannými stanicemi pro zraněné živočichy. Nejdříve uvedu stručný vývoj dobrovolné ochrany přírody na území České republiky, následně představím činnost záchranných stanic, vytyčím jejich legislativní rámec a předestřu jejich přínosy pro přírodu i společnost. Touto třetí podkapitolou bude uzavřena teoretická část práce.

Empirická část bude rozdělena na dvě podkapitoly, metodologickou a analytickou. V metodologické části představím použité metody a techniky i průběh samotného výzkumu na místě. Výsledkům výzkumu se poté budu věnovat v analytické části, která bude rozdělena do dalších podkapitol podle formulovaných výzkumných otázek. Na otázky se pokusím odpovědět na základě informací získaných z provedených

¹ Původní znění otázky č. 3, jak je uvedena v mém Projektu diplomové práce (Příloha č. 1), jsem musela vlivem okolností v průběhu výzkumu přeformulovat. Konkrétní důvody jsou popsány dále v podkapitole 3.1.2 Průběh výzkumu.

rozhovorů. Vzhledem k tomu, že mým cílem bude zmapování názorů a postojů pracovníků stanic, bude mít analýza rozhovorů především deskriptivní povahu.

V závěru práce provedu shrnutí celého výzkumu, pokusím se o jeho zhodnocení a diskusi výsledků zjištěných v analytické části práce.

Nutno podotknout, že tematika záchranných stanic pro handicapované živočichy není v České republice příliš rozpracovaná. Dostupné publikace jsou často psány pracovníky stanic a z větší části se zabývají jejich provozním chodem, popř. v nich jde o předávání know-how péče o zraněná zvířata. Podrobnější reflexi etických otázek práce ve stanici jsem našla pouze u Pavla Peciny.

Přímo tématem environmentální etiky v záchranných stanicích se zabývá diplomová práce pod názvem „*Vývoj způsobů ochrany a péče o volně žijící živočichy. Záchranné stanice živočichů u nás a ve vybraných evropských zemích*“, která byla obhájena na Katedře environmentálních studií, Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně. Tato práce se však environmentální etikou v záchranných stanicích věnuje pouze z teoretického hlediska a nezabývá se konkrétními názory pracovníků ve stanicích.

Environmentální etice jsem se věnovala již ve své bakalářské práci s názvem „Člověk a zvíře“, ve které jsem zkoumala přístupy člověka ke zvířatům v rámci environmentální etiky. Tato práce měla však pouze teoretickou povahu. Z toho důvodu jsem se rozhodla na svou bakalářskou práci částečně navázat, téma dále rozvinout a získané poznatky uplatnit v konkrétním výzkumu.

1.1. Zasazení tématu diplomové práce do koncepce trvale udržitelného rozvoje

V této podkapitole bych chtěla ukázat, jak se námět práce vztahuje k oboru Sociální a kulturní ekologie. Toho bych ráda dosáhla poukázáním na propojení tématu s koncepcí trvale udržitelného rozvoje, která je jedním z hlavních oborových průřezových témat.

Abych mohla námět své práce zasadit do kontextu trvale udržitelného rozvoje, je nejdříve potřeba nastínit, co přesně trvale udržitelný rozvoj je. První definice² trvale udržitelného rozvoje byla formulována v dokumentu „*Naše společná budoucnost*“, který v roce 1987 vydala Světová komise pro životní prostředí a rozvoj pod vedením Gro Harlem Brundtlandové. (Moldan, 2001: 11) Tato definice zní: „*Udržitelný rozvoj*

² Historie dosažení myšlenky trvale udržitelného rozvoje je více podrobná, nicméně není příliš podstatná pro potřeby této práce, proto jsem si dovolila ji neuvést.

je takový rozvoj, který zajistí naplnění potřeb současné generace, aniž by byla ohrožena možnost naplnění potřeb generací příštích.“ (Moldan, 2009: 94) V této definici lze pozorovat snahu o přijetí zodpovědnosti za budoucnost dalších generací.

Myšlenka obsažená v dokumentu byla dále rozvíjena na mnoha konferencích a summitech OSN, přičemž jak uvádí Moldan *„završením koncepce udržitelného rozvoje se stal Světový summit o udržitelném rozvoji, který se konal v Johannesburgu na přelomu srpna a září 2002.*“ (Moldan, 2009: 95) Na této konferenci se podrobněji vytyčily všechny tři rozměry udržitelného rozvoje a „rozvoj“ jako takový byl uznán jako žádoucí a stal se všeobecně přijatým společenským cílem. Mezi mezinárodně uznané tři rozměry (někdy také pilíře) udržitelného rozvoje patří rozměr ekonomický, ekologický/environmentální a sociální. (Moldan, 2009: 95-96)

Podrobná definice trvale udržitelného rozvoje, která byla formulována Ivanem Ryndou, zní: *„trvale udržitelný rozvoj je komplexní soubor strategií, které umožňují pomocí ekonomických nástrojů a technologií uspokojovat sociální potřeby lidí, materiální i duchovní, při plném respektování environmentálních limitů. Aby to bylo v globálním měřítku současného světa možné, je nutné nově redefinovat na lokální, regionální i globální úrovni jejich instituce a procesy.*“ (Rynda, 2006: 232) V této definici jsou zahrnuty všechny rozměry udržitelného rozvoje a je zde i reflektována odpovědnost vůči budoucím generacím.

Má práce se dotýká dvou z výše uvedených rozměrů, ekologického a sociálního. Podle Moldana ekologický rozměr reflektuje závislost lidí a jejich potřeb na přírodních zdrojích a globálních životodárných systémech, mezi něž patří mimo jiné i biologická rozmanitost. (Moldan, 2001: 14) *„Především jde o ochranu a zachování biotopů a funkčních ekosystémů; na další úrovni o zachování biologické rozmanitosti, biodiversity, na všech úrovních biotické komplexity.*“ (Rynda, 2006: 234) Vzhledem k tomu, že primárním účelem záchranných stanic je ošetřování zraněných volně žijících živočichů (mezi nimiž se vyskytují i zástupci ohrožených druhů), kteří jsou po úspěšné léčbě vypouštěni zpět do volné přírody, dochází tak k posilování populací a druhů a k zasazování se o zachování biodiverzity. Mimoto některé stanice fungují jako instituce zasazující se o ochranu přírody.

U sociálního rozměru trvale udržitelného rozvoje *„jde pochopitelně nejen o naplnění základních vitálních lidských potřeb, ale také o potřeby duchovní s plným respektem ke kulturním a civilizačním zvláštnostem a požadavkům. Jediným měřítkem je skutečně udržitelnost. ... Vzdělávání, výchova a osvěta k trvale udržitelným znalostem,*

dovednostem a postojům zde samozřejmě vystupují nejvíce na povrch a jejich kvalita je v konceptu trvale udržitelného rozvoje podmínkou naprosto klíčovou a nezastupitelnou.“ (Rynda, 2006: 233-234) Z hlediska sociálního rozměru záchranné stanice přispívají ke vzdělanosti lidí právě v oblasti ekologické výchovy, ať už přímo výukou ve stanici, nebo při předávání informací v komunikaci s lidmi, kteří najdou zraněné zvíře.

Vzhledem k tomu, že se navíc ve svém výzkumu budu věnovat tématům environmentální etiky a vnímání přírody, řekla bych, že téma mé diplomové práce se studovaným oborem úzce souvisí.

2. TEORETICKÁ ČÁST

V této části práce se zaměřím na představení dosavadních znalostí zkoumaných témat a připravím si tak teoretické zázemí pro svůj empirický výzkum. Konkrétní podkapitoly budou řazeny podle témat určených výzkumnými otázkami představenými v úvodu práce. První podkapitola bude věnována environmentální etice, jejímu vývoji a konkrétním vybraným koncepcím, které se blíže zabývají vztahem ke zvířatům³.

V druhé podkapitole se pokusím rozebrat hlavní myšlenky díla „Contested Natures“ od Phila Macnaghtena a Johna Urryho, ze kterých budu dále vycházet při mém výzkumu, a doplním je psychologickým přístupem ke vnímání přírody.

V poslední podkapitole pak blíže představím záchranné stanice pro zraněné živočichy. Nastíním pozadí jejich vzniku, představím okruh jejich činností a zakotvení z hlediska legislativy a vylíčím jejich možné přínosy pro přírodu i společnost.

2.1. Environmentální etika a její koncepce

Než představím konkrétní environmentálně etické koncepce, nejdřív etiku a konkrétně environmentální etiku vymežím a krátce nastíním její vývoj⁴. Dále uvedu současné názorové směry ve vztazích ke zvířatům, které se uplatňují v každodenním životě a nabývají tedy konkrétnější podoby. Teprve poté přejdu k hlavním směrům environmentální etiky, ze kterých budu vycházet při analýze sebraných dat od pracovníků záchranných stanic. Konkrétně se zaměřím na myšlenky Alberta Schweitzera, Aldo Leopolda, Petera Singera a Toma Regana. Autory představím záměrně v chronologickém pořadí, od nejstarší koncepce po nejmladší.

2.1.1. Environmentální etika

Klasická etika, a mnozí její filosofové, se zabývali hledáním základů, podle kterých by se dalo řídit naše jednání s ostatními lidmi. Šlo tedy o hledání nejlepšího možného uzpůsobení vztahů a jednání mezi člověkem a jeho lidským okolím. Jak to vyjadřuje

³ Vzhledem k tomu, že můj konkrétní výzkum bude probíhat v záchranných stanicích pro zraněné živočichy, dovolila jsem si, se soustředit pouze na zmíněné koncepce environmentální etiky. Ostatní koncepce, které se blíže nezabývají etickým přístupem člověka ke zvířatům, proto ve své práci neuvádím.

⁴ Při popisu vývoje environmentální etiky budu vycházet z Binkovy „Environmentální etiky“. Avšak u představení konkrétních etických směrů se budu držet hlavně Kohákovy „Zelené svatozáře“, jejíž myšlenky doplním Binkou a porovnáám s Ondokovým dílem „Člověk a příroda“.

Erazim Kohák „*etika, jako návod optimálního obcování v lidském společenství.*“ (Kohák, 2000: 16)

Environmentální etika⁵ se liší od „klasické“ etiky především v tom, že přesahuje morální rámec z člověka buď na živočichy, nebo celou přírodu. Ospravedlňuje morální postoje a chování vůči nim a bere je dále v potaz při běžném rozhodování. „*Jde o soubor zásad a pravidel, která člověku naznačují, jak by se měl chovat ve svém obcování se vším mimolidským světem.*“ (Kohák, 2000: 16)

Např. podle Aldo Leopolda spočíval vývoj etiky, „etická evoluce“, v posunu z etiky zabývající se pouze vztahem mezi jedinci, na pozdější rozšíření etiky na vztahy mezi jedincem a skupinou. Rozšíření etického přístupu k přírodě, Zemi a všemu co ji obývá, je pak podle Leopolda logicky následující krok, který bychom měli učinit. (Leopold, 1999: 233)

Rozšíření etiky na zvířata a přírodu pak v nejlepším případě znamená, že jim přiznáváme hodnotu samu o sobě. Většina environmentálně založených koncepcí se s tímto názorem ztotožňuje, což však není zcela samozřejmostí, jak je vidět u zastánců např. antropocentrického postoje⁶.

2.1.2. Stručný přehled vývoje environmentální etiky

Autoři, kteří se environmentální etikou zabývají, se velmi liší v názorech na přesnější určení jejího vzniku⁷. Vzhledem k různorodosti názorů Binka rozlišil její vznik do několika etap, které dále představím.

První etapou je tzv. Prehistorická fáze environmentální etiky. V této fázi lze podle Binky nalézt jen málo textů uznávajících ať už přímo, či nepřímo hodnotu přírody samy

⁵ Erazim Kohák ve své knize „Zelená svatozář“ užívá spíše výraz ekologická etika, protože pojem environmentální etika by mohl evokovat dojem, že jde o etiku, která se vztahuje na lidské životní prostředí, a mohl by být tedy antropocentricky zatížen. (Kohák 2000: 16) Přesto se však budu v této práci držet rozšířenějšího pojmu environmentální etika.

⁶ Antropocentrismus uznává hodnotu přírody pouze na základě jejího užitku pro člověka a rozlišuje se na slabý a silný antropocentrismus. U slabého antropocentrismu vycházíme ze tzv. zvažovaných potřeb, preferencí. To znamená, že se na základě rozumu po pečlivém zvažení rozhodneme, zda ona potřeba nebo zájem je slučitelný s naším rozumem, a zda je nutné ji uspokojit. Naproti tomu silný antropocentrismus vychází z tzv. citěných potřeb, které člověk v danou chvíli pociťuje, a na základě tohoto pocitu se pak rozhoduje, zda potřebu uspokojit. (Binka 2008: 97-99) Tohoto poznatku vyplývá, že k přírodě je tedy šetrnější tzv. slabý antropocentrismus.

⁷ Jak uvádí Binka, existují tři hlavní datace vzniku environmentální etiky. Někteří autoři považují za rozhodující 30-tá léta 20. století s koncepcemi myslitelů jako byli Aldo Leopold a Albert Schweitzer. Další autoři kladou její počátky již do druhé poloviny 19. století, nebo je zařazují až do 60. let 20. století, která jsou spojována se jmény Rachel Carson a Murray Bookchin. Možností vzniku bychom mohli vymyslet a i obhájit i více, přesto tyto tři jmenované datace jsou nejuznávanější a nejčastěji používané. (Binka, 2008: 69-70)

o sobě. Navíc jsou tyto texty z větší části spíše estetické a teologické povahy. „*Skutečná teoretická reflexe hodnoty přírody zde rozhodně chybí.*“ (Binka, 2008: 70-71)

Druhou etapu Binka označuje jako „Fázi bezprostředních předchůdců“. Do této fáze řadí např. J. Ruskina, Johna Muira, Theodora Roosevelta, nebo i Mahátmu Gándhího. Pověštinou se jedná se o představitele počátečních ochranných snah. Ale tito autoři „*ještě necítí potřebu budovat novou filosofickou disciplínu, v jejich textech je však možné najít mnohé z názorů a argumentů, které pozdější autoři zásadních děl environmentální etiky využijí.*“ (Binka, 2008: 73)

Následující etapu Binka nazývá „Fáze otců zakladatelů (a matek zakladatelek)“. Mnoho autorů věří, že přímo v této fázi environmentální etika doopravdy vznikla. Je to z toho důvodu, že do této fáze spadají myslitelé, kteří již ve svých dílech reflektují přírodu nebo živé bytosti, jako entity mající hodnotu samy o sobě. Nejznámějšími autory spadající do této fáze jsou Albert Schweitzer a Aldo Leopold. Podle Binky sice neexistují žádné školy nebo instituce, nevycházejí žádné časopisy s touto tematikou, „*ale už vychází první knihy, jejichž tématem je environmentální etika. A to samo o sobě stačí ke konstatování: právě zde se rodí environmentální etika.*“ (Binka, 2008: 74)

Poslední fází, kterou Binka rozlišuje, je tzv. „Fáze vymezení, soutěže a institucionalizace“. Tato fáze by se dala datovat přibližně od konce 50. let 20. století až po současnost. Myšlenky, které vznikly v této fázi, jsou velice rozmanité. Environmentální etika se v ní stala rozšířeným tématem a prošla velikým vývojem. Tato fáze začíná podle Binky uvědomováním si důsledků lidského chování vůči Zemi v podobě „*Mlčícího jara*“ od Rachel Carsonové, jde skrze první konferenci zaměřenou pouze na environmentální etiku v roce 1971, a dále se v ní začínají rozlišovat jednotlivé etické koncepce, jako je biocentrismus, antropocentrismus a jiné. Vycházejí první časopisy zabývající se výhradně environmentální etikou, které jsou velmi zásadní pro její vývoj. Začínají se objevovat a rozvíjet myšlenky hlubinné ekologie, sociální ekologie, ekofeministické etiky a dalších. Tento překotný vývoj trval podle Binky až do konce minulého století. Od nového tisíciletí vycházejí především souborné svazky zabývající se vývojem environmentální etiky a existuje pouze malá nabídka nových konceptů. (Binka, 2008: 75-77)

2.1.3. Přístupy ke zvířatům - welfarismus x utilitarismus x rightismus

V současné době existuje několik pojetí, jak můžeme ke zvířatům přistupovat. V této podkapitole si dovoluji představit tři nejrozšířenější z nich.

Jednou z těchto koncepcí je tzv. welfarismus⁸. Jedná se o názorový směr, kde je největší důraz kladen na duševní a tělesnou pohodu zvířat. „*Být pro zvířecí pohodu, na rozdíl od pouhého bytí odpůrcem krutosti na zvířatech, znamená věřit v to, že je naší povinností zlepšení kvality zvířecího života.*“ (Regan in Light, 2003: 65-66) Podstatou tohoto přístupu tedy je, aby se lidé snažili zajistit zvířatům kvalitní život. Avšak není nutné zacházet tak daleko, abychom museli začít zvířatům prisuzovat práva. Zastánci kvality zvířecího života „*sice věří, že by se zvířata neměla týrat a zneužívat, ale k tomu prý stačí, když se člověk postará o jejich duševní a fyzickou pohodu – když o ně bude vhodně pečovat a respektovat jejich ‚welfare‘*“ (Bekoff, 2009: 89) Když tedy budeme zajišťovat zvířatům dostatečně kvalitní život, můžeme je dále využívat k našim potřebám, ať už se jedná o využití pro vědecké účely, nebo pro stravování. Jak uvádí Bekoff, welfaristé se staví proti zbytečnému zvířecímu utrpení, avšak je pro ně těžké najít hranici mezi bolestí, která je nezbytná, a která je obhajitelná. Přesto však welfaristé věří, že pokud mají lidé ze zvířecí bolesti prospěch, mohou je ke svým potřebám využívat. (Bekoff, 2009: 88-89)

Welfarismus tím, že dokáže ospravedlňovat využívání zvířat pro lidské účely, může být řazen pod obecnější směr, kterým je antropocentrismus. Tato koncepce vidí hodnotu přírody pouze ve vztahu užitku pro člověka. „*Antropocentrickou environmentální etiku potom můžeme chápat jako snahu zachovat koncepci ústředního postavení člověka a zároveň přijmout ochranu ostatních živých tvorů a životního prostředí, jako pro člověka významnou hodnotu.*“ (Binka, 2008: 96) To tedy znamená, že je pro lidstvo žádoucí ochrana přírody, ale pouze z toho důvodu, že jejím znečišťováním a vyčerpáváním jejích zdrojů škodí lidé sami sobě. Antropocentristé tedy „*zůstávají přesvědčeni, že jen člověk je zdrojem hodnoty a smyslu, avšak stavějí osvědčený dlouhodobý zájem lidstva jako celku proti krátkodobým kořistnickým zájmům daných jedinců.*“ (Kohák, 2000: 77)

Dalším proudem, který se zabývá lidským vztahem ke zvířatům a jejich využíváním, je utilitarianismus⁹. Jak už napovídá sám název, jde v tomto přístupu o zvážení „užitečnosti“, kterou zjistíme porovnáním možných škod a přínosů. Když přínos převažuje možnou ztrátu, je naše akce obhajitelná. Jak uvádí Bekoff, v přístupu ke zvířatům se utilitarianismus podobá welfarismu, protože umožňuje využívání zvířat v případech, kdy lidský zájem a užitek převažuje utrpení zvířete. Avšak těžko se tyto újmy a přínosy porovnají a Bekoff dále poukazuje i na skutečnost, že při rozhodování může

⁸ Slovo je převzato z angličtiny, kde welfare znamená blaho, prospěch. (Hais, Hodek, 1998: 375)

⁹ Současní utilitarianisté navazují na filosofický směr utilitarismu, který vznikl na konci 18. století. Jeho označení vychází z latinského slova „utile“, tedy užitečné. Mezi hlavní osobnosti utilitarismu patřili Jeremy Bentham, J. S. Mill nebo H. Sidgwick. (Anzenbacher, 2001: 31)

v každém případě zvítězit zájem člověka, neboť člověk je vždy ten, kdo o užitcích rozhoduje. Navzdory tomu jsou někteří utilitarianisté přesvědčeni, že utrpení, které zvířatům člověk způsobuje, nemůže nikdy vyvážit přínosy, které člověku přináší jejich využívání. Jedním ze zastánců utilitarianismu je i Peter Singer, kterým se budu podrobněji zabývat později. (Bekoff, 2009: 92-94)

Posledním z hlavních směrů zabývajících se přístupem lidí ke zvířatům je tzv. rightismus, který se zasazuje o přiznání práv zvířatům, především o právo na neublížení. Pokud bychom totiž zvířatům prisoudili práva, znamenalo by to, že by jejich využívání i ve prospěch člověka nebylo obhajitelné. „*Stoupenci zvířecích práv zdůrazňují, že zvířecí životy jsou cenné samy o sobě, že jejich hodnota nespočívá pouze v tom, čím nám zvířata mohou být prospěšná, nebo v tom, že se nám vzhledem a chováním podobají.*“ (Bekoff, 2009: 88) Jedním z hlavních představitelů zastánců práv zvířat je Tom Regan, jehož koncepcí se budu podrobněji věnovat dále v podkapitole 2.2.7 Tom Regan – práva zvířat.

2.1.4. Albert Schweitzer – Nauka úcty k životu

Albert Schweitzer bývá nejčastěji zařazen do proudu tzv. biocentrické etiky.¹⁰ Jak již napovídá samotné označení, jedná se o směr, jehož etickým základem je život jako takový, veškerý život na Zemi je zdrojem smyslu a hodnoty. (Kohák, 2000: 86) Do tohoto myšlenkového proudu spadají osobnosti jako je Paul Taylor, nebo Rolston M. Holmes, ale za zakladatele směru je považován právě Albert Schweitzer, jehož etickou koncepcí se budu dále zabývat. Než se začnu hlouběji věnovat jeho „nauce úcty k životu“, nejdříve letmo nastíním jeho život, protože doba a prostředí, ve kterém vyrůstal a později pak jeho lékařské působení v Africe velice ovlivnilo jeho myšlenky a způsob nahlížení na svět.

2.1.4.1. Život

Albert Schweitzer byl významným myslitelem první poloviny 20. století a jeho myšlenky a činy mohou sloužit jako inspirace dodnes. Proslul ve své době jako lékař, teolog, varhaník a kritik soudobé kultury. Narodil se v Alsasku roku 1875, a jakožto syn

¹⁰ Můžeme jej však nalézt zařazeného i pod směrem s názvem patocentrismus. Podle tohoto rozdělení je hlavním měřítkem etického zařazení skutečnost, že je živá bytost schopna cítit bolest. Toto pojetí můžeme nalézt u Petra Ondoka. (Ondok, 1998: 28-29)

evangelického faráře měl odmalička blízko ke křesťanským tradicím a hodnotám, které významně ovlivnily celý jeho život.

I když původně vystudoval teologickou a filosofickou fakultu, tak se ve svých třiceti letech rozhodl přihlásit ke studiu na lékařské fakultě ve Štrasburku. Jedním z důvodů Schweitzerova rozhodnutí byla touha zmírňovat utrpení ostatních lidí a pomáhat jim, která mimo jiné vycházela z jeho studií Ježíše, jako historické postavy na teologické fakultě. „*Po klidné úvaze jsem dospěl konečně k názoru, že až do svých třiceti let budu považovat za své právo žít pro vědu a umění, ale potom že zasvětím svůj život nějaké bezprostřední službě lidem.*“ (Schweitzer, 1989: 15) Na základě článku od Pařížské misijní společnosti „*Co potřebuje misie v Kongu*“, který se zabýval nedostatkem lékařského personálu misie v Gabonu, v tehdejší severní provincii Konga, se tedy rozhodl jet do Afriky léčit tamní obyvatelstvo. (Schweitzer, 1989: 15)

V Africe začal Schweitzer působit jako lékař od roku 1913 na misijní stanici v Lambaréné, kde s pomocí dobrovolníků a domorodých obyvatel vystavil nemocnici.¹¹ Zanedlouho po jeho příjezdu do Afriky ho však zastihla první světová válka a jako německý občan se stal zajatcem. Z počátku mu bylo pouze zakázáno provozování lékařské činnosti, nicméně později byl internován do Evropy. Volný čas, který mu tímto vznikl, ho dovedl k myšlenkám o krizi světového názoru a evropské kultury, které později vyústily k jedinému řešení, jak se z této krize dostat, k myšlenkám etiky úcty k životu. „*Ještě v Africe jej skutečnost masového ničení lidského života na bojištích přivedla k úvahám o krizi evropské kultury. Schweitzer se už dlouho intenzivně zabýval hledáním odpovědi na otázku: Na jakém základě založit etiku? Kde je zdroj k obnově kultury? Tak vzniklo dílo o krizi a obnově evropské kultury a o kultuře a etice. Schweitzer je dokončil až v Evropě roku 1923 apoteózou úcty k životu.*“ (Schweitzer, 1989: 18)

Albert Schweitzer se zpět do Afriky ke své lékařské a misijní činnosti vrátil až roku 1924, kde ale zůstal i v meziválečném období a v průběhu druhé světové války. Po skončení druhé světové války se dostalo Albertu Schweitzerovi za jeho činnost v Africe mnoho poct a ocenění, díky nimž získal mezinárodní uznání, které mu umožnilo veřejně odmítnout jaderné zbraně. Mezi nejvýznamnější ze Schweitzerových poct patří jistě Nobelova cena míru, kterou obdržel roku 1952 za své celoživotní zásluhy. (Web2) Peníze, které obdržel k Nobelově ceně, použil na další rozvoj nemocnice v Lambaréné, kde působil jako lékař a kněz až do své smrti roku 1965. (Schweitzer, 1989: 18-20)

¹¹ Tato nemocnice funguje dodnes. (Web1)

2.1.4.2. *Etika úcty k životu*

Schweitzerova etická koncepce, jak už bylo zmíněno výše, je velmi ovlivněna jeho náboženským vnímáním, prožitkem. Jeho náboženský prožitek se projevoval ve vnímání světa jako posvátného, nesamozřejmého a vedl k uvědomování si posvátnosti života.

V době, kdy se Schweitzer těmito myšlenkami zaobíral, probíhala právě 1. světová válka, která byla podle něj důsledkem krize světonázoru. „*Všechny události v životě národů a lidstva vyplývají z duchovních příčin, jež tkví ve světovém názoru.*“ (Schweitzer, 1974: 123) Jako základ každé kultury pak Schweitzer vidí etiku, na kterou některé kultury v honbě za pokrokem pozapomněly, a ke které by se tedy měly vrátit¹². Základy etiky pak Schweitzer chce vystavět na kladném etickém vztahu ke světu a životu. (Schweitzer, 1974: 123) Avšak jak sám Schweitzer uvádí, tento kladný vztah sám o sobě jako základ kultury nestačí. Proto hledá ideu, která by obsahovala jak kladný vztah ke světu a životu, tak i etickou platnost. Tato myšlenka mu vyvstala při výpravě po řece Ogoué v Gabonu. „*K večeru třetího dne, právě když jsme projížděli stádem hrochů, zjevilo se mi dočista náhle – netušeno a nehledáno – slovo ‚úcta k životu‘. Nyní jsem pronikl k ideji, v níž jsou společně obsaženy i kladný vztah k životu i etika!*“ (Schweitzer, 1974: 128)

Schweitzer dále hledá odpovědi na otázku, co vlastně úcta k životu je, a jak v nás vzniká. Dochází k závěru, že pokud chce člověk pochopit sám sebe a svoje místo ve světě, musí začít ve svém vědomí. Nepojímá však vědomí jako takové za základ jako Descartes¹³. Spíše ho chápe jako uvědomování si vůle k životu všude kolem nás. (Schweitzer, 1974: 129) „*Pravá filosofie musí vycházet z nejbezprostřednějšího a nejširšího fakticky daného obsahu vědomí, která zní: ‚Jsem život chtějící žít uprostřed života chtějícího žít.‘*“ (Schweitzer 1989: 284) Vůle k životu se podle Schweitzera projevuje v každé živé bytosti, a měli bychom tedy tuto skutečnost při našem jednání zohledňovat. „*Každý živý tvor obsahuje vůli žít, a proto je každý živý tvor principiálně morálně hodnotným.*“ (Binka, 2008: 90)

Svoji vůli k životu můžeme i potlačit, ale to bychom ji podle Schweitzera proměnili ve vůli k nežítí. Tím se Schweitzer vymaňuje oproti indickému učení, ze kterého vychází filosof Arthur Schopenhauer. (Schweitzer, 1974: 129) U Schopenhauera je vůle k životu

¹² Tedy jak uvádí Ondok, Schweitzer svoji etickou koncepcí vytváří v reakci na krizi kultury a světonázoru, na rozdíl od dalších myslitelů, kteří své myšlenky formulují na základě reflexe ekologické krize. (Ondok, 1998: 29)

¹³ Descartes zakládá svoji filosofii na tvrzení „Myslím, tedy jsem“, což Schweitzer odmítá, z důvodu abstraktnosti tvrzení. Podle něj, se na tomto tvrzení etika postavit nedá. (Schweitzer, 1989: 284)

principem, který nás neustále nutí hnát se za našimi pudy a potřebami, které nemůžeme zvládnout uspokojit, což vede dál k našemu nekonečnému utrpení. Schopenhauerovým východiskem z této situace je pouze pasivní asketické zřeknutí se veškerého puzení. (Kolektiv autorů, 2002: 367)

Naproti tomu nás vede Schweitzerův princip k aktivitě a aktivnímu rozvíjení vůle k životu. Měli bychom tedy svoji vůli k životu podporovat, protože jen tak budeme podle Schweitzera jednat přirozeně a pravdivě. (Schweitzer, 1974: 129) Etická koncepce založená na úctě k životu, jako takovému, ke všem živým tvorům, dává tak i základní princip mravnosti. „*Dobré je život uchovávat a podporovat, zlé je život ničit a omezovat.*“ (Schweitzer, 1989: 285) Naši úctu tedy podle Schweitzera zasluhují všechny živé bytosti, ať už se jedná o člověka, zvíře, nebo rostlinu. Život každé bytosti má stejnou hodnotu a podle toho by se i člověk měl chovat. Neměl by žádné bytosti škodit, a právě naopak by měl všem ostatním živým bytostem pomáhat.¹⁴ „*Etika je odpovědnost vůči všemu živému rozšířená tak, že nikde nekončí.*“ (Schweitzer, 1989: 285)

Přesto si je Schweitzer vědom, že často dochází k rozštěpování vůle k životu, protože se život člověka a všech ostatních bytostí dostává do střetů. Člověk se potřebuje bránit všemu, co by mohlo jeho život poškodit, a také potřebuje potravu, ať už rostlinnou nebo živočišnou. Ohledně tohoto rozpolčení vůle k životu Schweitzer nenachází uspokojivé východisko, protože etika úcty k životu musí být důsledná a nemůže stavět na kompromisech. (Schweitzer, 1989: 291) „*Za dobro pokládá jen zachování a podporování života. Každé jeho ničení a poškozování, ať už k němu dojde za jakýchkoliv okolností, cejchuje jako zlé.*“ (Schweitzer, 1989: 291) Přesto bychom tyto rozpory uvnitř vůle k životu měli překonávat a snažit se konat co nejvíce dobra. Už je pak na svědomí každého člověka, do jaké míry zůstane etickým a oddaným své vůli k životu, a jak dalece se musí podřizovat potřebě poškozovat ostatní životy. (Schweitzer, 1989: 291-292)

Schweitzer se zabývá i otázkou vztahu člověka a zvířat v ohledu k úctě k životu. Jeho daným pravidlem je, že když člověk musí nějaký život poškodit, nesmí jít dále, než je to bezprostředně nutné. Člověk vždy musí zvážit, zda klady, které mu poškození jiného života přinesou, jsou opravdu potřebné, a zda je nutné způsobit tomuto životu újmu. Když už se člověk uchýlí k tomu, že zvíře využije, např. při vědeckých pokusech, musí se postarat alespoň o to, aby zvíře trpělo co nejméně. Schweitzer i dodává, že právě kvůli

¹⁴ Schweitzer ve své knize uvádí i případy, kdy člověk jednající v souladu s vůlí k životu se snaží pomoci hmyzu topícím se v kaluži, nebo nenechává otevřená okna v noci, kdy má rozsvícenou lampu, aby do obydlí nenalítal hmyz a nepopálil si o lampu křídla. (Schweitzer, 1989: 288)

tomuto „vykořisťování“ zvířat vzniká mezi lidmi a zvířaty nový druh solidarity. Jedná se o jakési vykoupení, kdy se snažíme zlo páchané na zvířatech vynahradit dobrými činy vůči ostatním živým tvorům. (Schweitzer, 1989: 292-293) „*Pomáhám-li hmyzu, který je v tísní, nedělám nic jiného, než že se pokouším živému stvoření částečně vynahradit stále nová lidská provinění.*“ (Schweitzer, 1989: 293)

Schweitzer nás dále nabádá, že nesmíme zavírat oči před skutky, které lidstvo na zvířatech páchá. „*Je třeba, abychom se nevyhýbali odpovědnosti, abychom nikdy nezabýjeli krutě či zbytečně, abychom se dali vést aktivní vůlí pomáhat a překlenout rozpory mezi jednotlivými příklady vůle k životu.*“ (Kohák, 2000: 90) Musíme se tedy všechny naše špatné skutky snažit odčinit právě dobrem, které bychom měli prokazovat všem tvorům, a tím alespoň trochu vyvážit seberozdvojování vůle k životu. (Schweitzer, 1989: 293)

2.1.5. Aldo Leopold – Etika Země

Aldo Leopold (*1887, +1948) byl americký profesionální lesník a průkopník ochrany přírody. Mimo jiné také působil jako „*první americký vysokoškolský učitel ochránářské ekologie jako samostatného oboru.*“ (Kohák, 2000: 94) Prakticky celý život strávil v těsném kontaktu s přírodou, což se také odrazilo v jeho vnímání světa, a uvědomování si jeho ekologických vazeb, na kterých postavil svoji etickou koncepci, tzv. etiku Země. Vzhledem k tomu, že je toto pojetí založeno na ekologických principech, a hodnota se odvozuje právě od rovnováhy ekosystému, je často označováno jako ekocentrické. (Binka, 2008: 92)

2.1.5.1. Etika Země

Jak jsem již uvedla, Leopoldova etická koncepce, nazývaná etika Země, vychází z jeho vlastních zkušeností, pozorování a vnímání přírody jako celku. V etice Země „*nejde již jen o úctu k životu samému, nýbrž o úctu k předpokladům života, k celému společenství všeho života a k podmínkám jeho udržitelnosti.*“ (Kohák, 2000: 94)

Leopold věděl, že pro účinné fungování ekosystému je potřeba rovnováha všech jeho složek, a tudíž, že i vychýlení jedné z nich může mít pro ekosystém fatální důsledky. Nejznámějším příkladem takovéto situace je popsáný příběh v jeho stati „Myslet jako

hora¹⁵. V této stati vypráví, jak se dostal do situace, kdy se mu naskytla velmi dobrá příležitost zastřelit vlčici. Jeho vlastními slovy „*bylo v těch dnech propást šanci k zabítí vlka prostě neslýchané*“ (Leopold, 1999: 159) Vlčici i s mládřaty tedy se společníky zabili, ale pro Leopolda měl tento zážitek hlubší smysl. Ve své stati popisuje, jak viděl vlčici zblízka umírat a viděl jiskru v jejím oku. „*Tedy jsem si uvědomil a už nikdy jsem nezapomněl, že v těch očích bylo něco pro mne nového – něco, co bylo jen mezi ní a horou.*“ (Leopold, 1999: 159)

V tehdejší době bylo běžné vlky zabíjet, protože bylo výhodnější a přínosnější pro lidi, když bylo vlků co nejméně a tudíž nemohli škodit jim ani jejich stádům. Také se tímto způsobem zbavili přirozených nepřátel srnek, které pak mohli podle libosti lovit. Ovšem Leopold si byl vědom, že vyhubení vlků má za následek přemnožení spárkaté zvěře, která si musí hledat další prostředky k obživě, a proto začíná pomalu spásat celou horu. „*Viděl jsem každý jedlý keř a semenáček ohlodaný napřed do bezkrevné zašlosti, a pak až k smrti. Viděl jsem každý jedlý strom zbavený listí do výše sedla. Taková hora vypadá, jako by někdo dal pánuobohu nové zahradnické nůžky a zakázal mu dělat cokoli kromě stříhání.*“ (Leopold, 1999: 159) Nakonec po delší době hora zůstane holá a bez života. Leopold dodává, že podobně to dopadá i s pastvou dobytka. „*Jeho majitel, který své pastviny zbaví vlků, si neuvědomuje, že přebírá i vlkův úkol udržovat stádo v mezích pastviny. Ještě se nenaučil myslet jako hora.*“ (Leopold, 1999: 161)

Jak uvádí Kohák, z pohledu srn a dobytka je vlk škodnou. Přemnožení srn zase škodí lesu, ale pro „horu“, ekosystém, „*je škodnou to, co narušuje rovnováhu života.*“ (Kohák, 2000: 95) A právě rovnováha ekosystému je to, čemu Leopold přisuzuje etickou hodnotu. „*Určitá věc je správná, když směřuje k zachování celistvosti, stability a krásy biotického společenství. Směřuje-li jinam, je špatná.*“ (Leopold, 1999: 254) Proto bylo jeho cílem rozšířit etiku tak, aby zahrnovala celou Zemi, všechny biotické i abiotické vazby. „*Etika země prostě rozšiřuje hranice společenství tak, aby zahrnovalo i půdu, vody, rostliny a zvířata, čili souhrnně zemi.*“ (Leopold, 1999: 234) Rozšíření etiky na celou Zemi pak vnímá přímo jako „*evoluční možnost a ekologickou nutnost.*“ (Leopold, 1999: 233)

Postavení člověka v tomto celém komplexním systému pak vnímá Leopold jako neoddělitelnou součást všech složek. Člověk už není dobyvatelem země, který si ji pouze podmaňuje, zúročuje a zhodnocuje, ale je jejím občanem. Jako občan by pak člověk měl mít úctu nejen ke všem ostatním členům tohoto společenství, ale také ke společenství

¹⁵ Tato stat', stejně jako vše ostatní, co Aldo Leopold sepsal v „Obrázcích z chatrče“, vychází z jeho osobního prožitku.

samotnému. (Leopold, 1999: 235) „*Naše představy o postavení člověka v biotické komunitě se posouvají z panské nadřazenosti k rovnoprávnému občanství ve společenství všeho života.*“ (Kohák, 2000: 95) A jak poukazuje Ondok „*překonání antropocentrického hlediska není pro člověka něčím negativním, neboť i přežití člověka, jeho blaho, a kvalita jeho existence závisejí na kooperativních vztazích, které má člověk v ekosystému.*“ (Ondok, 1998: 36) Leopold dokládá svoje myšlenky příklady, že i dějiny nebyly vždy utvářeny pouze lidmi, ale vztahy mezi člověkem a zemí. Konkrétně tak uvádí příklady, jak půda vždy ovlivňovala lidské osidlování.¹⁶

Zajímavé je, že Leopold se kromě vymezení svého pojmu etiky zabývá i jejím uplatňováním. Už tehdy si uvědomoval, že lidé budou přírodu a ekosystémy chránit spíše pro užitek, který jim přinášejí, pro jejich ekonomickou hodnotu. Ale ochranu přírody založenou na tomto přesvědčení vnímá jako velice nevyváženou, protože chránit pouhé části ekosystému nestačí. (Leopold, 1999: 240-244) A i když nelze všechny živé tvory chránit, protože nepřinášejí ekonomický užitek, tak podle Leopolda jsou stále „*členy biotického společenství a pokud (a já v to věřím) stabilita tohoto společenství závisí na jeho celistvosti, pak všichni mají nárok na přežití.*“ (Leopold, 1999: 240)

Leopold si také uvědomuje, že přírodní procesy jsou dlouhodobé. Činy, které provedeme dnes, se mohou v přírodě projevit až za delší dobu, i několik let. Proto vidí Leopold etiku „*jako jakýsi návod při setkávání se s ekologickými situacemi tak novými nebo složitými, či zahrnujícími tak vzdálené následky, že cesta společenské prospěšnosti není běžnému člověku rozeznatelná. Živočišné instinkty jsou jakési návody v případě jednotlivce v této situaci. Etika je snad jakýsi společenský instinkt, který se právě teď vyvíjí.*“ (Leopold, 1999: 234)

Protože ekonomický užitek nestačí, usiluje Leopold o rozšíření hodnoty Země a ekosystémů z etického a estetického hlediska. Měli bychom tedy chránit přírodu nejen z ekonomických důvodů, ale i kvůli tomu, že má Země hodnotu sama o sobě jako celek (etické hledisko) a také z důvodu, a že je krásná, úchvatná, okouzlující (estetické hledisko).

¹⁶ Leopold konkrétně uvádí příklad osidlování Severní Ameriky a polemizuje nad tím, jak by dějiny mohly vypadat jinak, kdyby bylo složení půd a rostlinstva jiné. „*Krátce řečeno, následnost rostlinných společenství určovala směr dějin. Osadníci prostě ukázali, s výsledky špatnými či dobrými, jaká následnost byla zakotvena v krajině.*“ (Leopold, 1999: 237)

2.1.6. Peter Singer – osvobození zvířat

Peter Singer (*1946) je současný australský filosof, zabývající se etikou. Studoval práva, historii a filosofii na univerzitě v Melbourne, a dále svoje studium filosofie rozvinul v britské Oxfordské univerzitě. Proslul v 70. letech 20. století svojí knihou „Osvobození zvířat“, na kterou navázalo stejnojmenné hnutí, které získalo mnoho příznivců, i odpůrců, a které je aktivní dodnes. (Web3)

2.1.6.1. Singerova etická koncepce

V 70. letech 20. století přichází Peter Singer s novým pojetím postavení zvířat v očích člověka. Jak popisuje Kohák, ve svém úvodu k novému vydání Singerovy knihy „Osvobození zvířat“, Singer vyšel ve své koncepci ze setkání s vegetarianismem. Tedy díky úvahám o vegetarianismu, zda jíst či nejíst maso, a z jakých důvodů, nakonec dospěl ke své etické koncepci. (Kohák in Singer, 2001: 5) Singer se nepřiklání se ani k myšlenkám Alberta Schweitzera, že veškerý život na Zemi je posvátný, a měli bychom mít k němu úctu, ani k Leopoldově etice Země, ale přichází se zcela novým pojetím etiky rozšířené o zvířata. (Kohák in Singer, 2001: 6)

Pro představení své koncepce Singer zpočátku čtenáři představuje důvody, proč by zvířata a jejich osudy měly být lidmi zohledňovány. Nezájem o zvířata a zacházení s nimi přirovnává k diskriminaci žen, nebo i dřívějšímu upírání práv černochů na základě jejich barvy pleti. Aby tento druh diskriminace pojmově ukotvil, dal mu název specisismus, pro který se v češtině používá pojem druhová nadřazenost¹⁷. Jedná se o stav, kdy upřednostňujeme lidský druh nad všemi ostatními a pouze jemu přikládáme morální hodnotu. Podle Singera není mezi sexismem, rasismem nebo specisismem rozdíl a vyjadřuje ve své knize naději, že jednou budou lidé i specisismus považovat za tolik absurdní a zavrženíhodný, jako nám dnes připadá rasismus nebo sexismus. (Singer, 2001)

Singer ovšem netvrdí, že mezi lidmi a zvířaty nejsou žádné rozdíly. Jejich odlišností si je hluboce vědom. Ostatně jak dokládá, ani lidé nejsou ve všem stejní a nejsou si ve všem rovni, přesto bychom však neměli žádnému člověku upírat jeho základní lidská práva. „*Není nutno popírat jasné rozdíly mezi lidmi a zvířaty, je třeba jít hlouběji*

¹⁷ Za nejhorší důsledky druhové nadřazenosti Singer považuje používání zvířat při vědeckých pokusech a ve velkochovech. (Singer, 2001)

ke kořenům rovnoprávnosti a dospět k myšlence, na níž není nic absurdního, že základní práva rovnosti se vztahují i na zvířata.“ (Singer, 2001: 18)

Singer proto hledá schopnost, která by byla společná jak lidem, tak zvířatům, a na které by mohl svou teorii postavit. V tomto ohledu vychází z učení filosofa a utilitaristy Jeremyho Benthama¹⁸, který tvrdil, že by se měly brát v úvahu při morálním hodnocení zájmy každé bytosti. (Singer, 2001: 21) „*V důsledku svého zaujetí pro zvířata zdůraznil, že otázka nezní: ‚Jsou schopna uvažovat?‘ ani ‚Jsou schopna mluvit?‘, nýbrž ‚Jsou schopna trpět?‘.*“ (Bekoff, 2009: 94)

Obtížné ale je pak určit, komu schopnost mít zájem náleží. Aby nedošlo k jakékoli formě diskriminace, musí se pak při posuzování nalézt jednoduchá vlastnost, která by byla společná každé bytosti. Tímto elementární atributem je pak podle Benthama schopnost trpět¹⁹, což pak dále Singer podrobněji rozvádí. (Singer, 2001: 23) „*Schopnost trpět nebo mít radost je nicméně nejen nezbytná, ale i dostačující pro to, abychom mohli říci, že bytost má zájmy – absolutně minimálním zájmem je netrpět.*“ (Singer, 2001: 23) To, že je jedinec (ať už zvíře nebo člověk) schopný trpět, by nám mělo stačit jako dostatečný důvod, abychom mu věnovali naši pozornost, a pokud možno jakékoli jeho bolesti zabránili²⁰. „*Jestliže nějaká bytost trpí a my si toho nevšimáme, neexistuje pro takový postoj žádné morální ospravedlnění.*“ (Singer, 2001: 24)

Singer také ve své knize počítá s argumentem, že neexistují vědecké důkazy, že zvířata cítí bolest, a nemůžeme ani případně určit, v jaké míře jsou schopny bolest pociťovat, a toto tvrzení se snaží vyvrátit. Neopírá se v tomto případě o žádnou vědeckou studii, která by dokazovala, že zvířata jsou schopná trpět²¹, ale jednoduše schopnost cítit bolest zakládá na podobnosti grimas, stahy svalů, pohybů a zvuků, které člověk vydává, když má bolesti²². Je totiž zjevné, že podobné znaky vykazují i zvířata, když pociťují bolest. (Singer, 2001: 24-25) „*Je-li ospravedlnitelné, že ostatní lidé pociťují bolest stejně*

¹⁸ Jeremy Bentham byl filosof žijící na přelomu 18. a 19. století. Byl zastáncem utilitaristického hedonistického proudu, avšak základem jeho etiky nebylo štěstí jednotlivce, ale štěstí co možná největšího počtu zúčastněných daného jednání, přičemž do svého morálního uvažování zahrnoval i zvířata. (Anzenbacher, 2001: 33)

¹⁹ Singer také zdůvodňuje, proč tímto základním atributem nemůže být např. schopnost mluvit. Důvodem je skutečnost, že by pak nebyla z morálních ohledů vyjmuta pouze zvířata, ale i např. nemluvnata nebo němé osoby. Stejně tak by tomu bylo i v jiných případech, vždy by totiž naše morální ohledy nemusely zahrnovat některou skupinu lidí. (Singer, 2001)

²⁰ Nejedná se pouze o fyzickou bolest, ale také o utrpení, které zažívá matka při odloučení od svých mláďat, nebo o strádání, které zažívají různá zvířata, která jsou zavřena v nehostinném prostředí. (Singer, 2001)

²¹ Pouze podotýká, že je vědecky dokázáno, že zvířata, především savci a ptáci mají podobně vyvinutou nervovou soustavu. (Singer, 2001: 27)

²² „*K takovým vnějším znakům patří svíjení se, stahy ve tváři, kňučení, vyštěknutí nebo jiné hlasové projevy, pokusy vyhnout se zdroji bolesti, výraz strachu z opakování apod.*“ (Singer, 2001: 26)

jako my, není tu jistě žádný důvod, proč by to nebylo ospravedlnitelné i pokud jde o zvířata.“ (Singer, 2001: 26)

Singer dále i míru schopnosti pociťovat bolest rozebírá a k tomuto účelu uvádí příklad testování a provádění vědeckých pokusů na lidech a zvířatech. Netvrdí, že je schopnost pociťovat bolest stejná u člověka i zvířat. Lidé si jsou schopni uvědomovat, že jim bolest může v budoucnu nastat, takže mohou trpět o to více.²³ Zvířata si podle Singera na rozdíl od lidí neuvědomují, že jim může v budoucnu hrozit nějaký konkrétní druh nebezpečí, nebo bolesti, přesto však lidé nemají právo je k těmto pokusům využívat. Hlavním Singerovým argumentem je fakt, že bychom pak k vědeckým pokusům mohli rovnou používat malé děti, nebo mentálně postižené jedince, protože touto schopností také neoplyvají. Pokud bychom nadále k bolestivým pokusům využívali pouze zvířata, nejednalo by se o nic jiného, než o specisismus, který je podle Singera zavrženíhodný. (Singer, 2001: 31)

Ovšem otázkou je, komu dát přednost, pokud nastane situace, kdy musíme rozhodnout o osudu člověka a zvířete. Záleží podle Singera i na tom, o jakého člověka a zvíře se jedná. Pro snazší orientaci v rozhodování Singer představil rozdělení bytostí do tří kategorií, podle schopnosti uvědomování si sebe sama. Nejdříve představuje skupinu bytostí bez vědomí, kam patří *„neživé věci, rostliny a zvířata bez ústředního nervového systému. Protože nemají žádné vědomé prožitky, tzn., nemohou pociťovat slast a bolest, nemají žádnou hodnotu o sobě.*“ (Anzenbacher, 2001: 245) Vědomí a zkušenosti tedy Singer nepřisuzuje rostlinám a je na pochybách, zda mají vědomí i např. korýši a hmyz. (Singer in Rolston, 2003: 57)

Další kategorií jsou bytosti s vědomím a schopností cítit. Podle Singera by sem měli být zařazeni živočichové, kteří mají vyvinutý centrální nervový systém. Tyto bytosti tedy citlivě vnímají bolest i slast, a tudíž bychom s nimi měli zacházet podle zásad klasického utilitarismu, tedy snižovat jejich utrpení a pokud možno zvyšovat jejich slast. Jak uvádí Anzenbacher, *„tyto bytosti nemají vědomí sebe, neuvědomují si sebe jako zvláštní entity s minulostí a budoucností“.* (Anzenbacher, 2001: 245) Z tohoto důvodu jsou tyto bytosti podle Singera nahraditelné. Do této kategorie Singer zahrnuje také osoby s těžkým mentálním postižením, lidská embrya, novorozence a jedince v kómatu.

²³ Singer dává konkrétně za příklad, kdyby se někdo rozhodl provádět bolestivé pokusy na lidech, kteří by byli unášeni z parku, další lidé by se tohoto okolí báli a vyhýbali by se mu. (Singer, 2001) *„Tato hrůza jim způsobí vedle bolesti z pokusů ještě další utrpení.*“ (Singer, 2001: 31)

Vzhledem k tomuto rozdělení a zařazení lidských bytostí na úroveň zvířat je Singerova koncepce považována za velice kontroverzní.

Poslední kategorií jsou osoby, tedy bytosti, které si uvědomují samy sebe, jsou si vědomy svojí minulostí i budoucností. Při mravním zohledňování máme podle Singera brát všechny osoby naroveň podle tzv. preferenčního utilitarismu. „*Máme jednat tak, že preference (zájmy, přání, plány do budoucnosti) všech, jichž se naše jednání dotýká, uvažujeme a bereme v úvahu stejným způsobem.*“ (Anzenbacher, 2001: 245) Do kategorie osob však nepatří pouze člověk, protože pak by se sám Singer nevyhnul specismu, ale řadí sem i určitá zvířata, jako jsou lidoopi, velryby, delfini apod. (Anzenbacher, 2001)

Singer však připouští, že neexistuje přesná dělicí čára mezi osobami, bytostmi, které mají vědomí a těmi, kteří ho nemají, jedná se spíše o širokou škálu. Ovšem když nastane střet mezi bytostmi, které s určitostí zájmy mají a těmi, u kterých si přítomností zájmů nejsme jisti, měly by zvítězit bytosti mající zájmy. Proto bychom podle Singera měli vždy na tyto bytosti brát ohledy. (Singer in Rolston, 2003: 57-58)

Přesto Singer dodává, že i když přisoudíme dvěma bytostem tentýž morální status, neznamená to, že s nimi budeme zacházet stejně, nebo brát jejich životy jako rovnocenné. Pokud by byl zájem jedné bytosti vyšší, než druhé, pak bychom v případě nutnosti obětovali život bytosti s nižším zájmem. Udává pak příklad, kdy bychom měli rozhodnout o životě zcela zdravého člověka a psa. V tomto případě by byl utracen pes, protože člověk si oproti zvířatům uvědomuje, že by musel zemřít a jeho smrtí by trpěli i jeho příbuzní a známí. Oproti tomu kdyby se muselo rozhodnout mezi životem psa a člověka, který je těžce mentálně postižený a bez rodiny a přátel, kteří by trpěli jeho smrtí, mohl by podle Singera zvítězit zájem psa. (Singer in Rolston, 2003: 58)

Singer ale dodává: „*tam, kde jsou zájmy vyrovnané, musí jim být dána stejná váha*“ (Singer in Rolston, 2003: 58), jako například u fyzické bolesti. Protože nemůžeme bolest porovnávat přesně (nevíme, jakou bolest ostatní bytosti zažívají), a nemáme dosud žádné lepší metody, jsme odkázáni na používání i nepřesného porovnávání.

Singer uznává, že v některých případech je těžké rozhodnout, či život upřednostnit a nemá také odpovědi na všechny otázky, co se týče rozlišení utrpení. Přesto zastává názor, že bychom utrpení všech bytostí měli pokud možno zmenšovat, a nevyužívat členy jiných druhů, než je ten náš, k našim zálibám a k našemu uspokojení.

2.1.6.2. *Singerovo vymezení vůči Albertu Schweitzerovi*

Zajímavý je Singerův pohled na etiku Alberta Schweitzera. Jak už bylo napsáno výše, podle Schweitzera je život každého jedince posvátný a způsobení jakékoli smrti je vnímáno jako špatné. Podle by to ale pak podle logiky Singerova přístupu znamenalo, že zabití jakéhokoli zvířete je na stejné úrovni jako zabití jakéhokoli člověka, s čímž Singer nesouhlasí a dále rozebírá a kritizuje i další Schweitzerovy myšlenky. Podle Schweitzera má každá bytost vůli k životu, a chce žít. Jak tedy lidé přikládají důležitost vlastnímu životu, tak ve stejné míře pojmají všechny ostatní bytosti svůj život také za důležitý. Z toho dále Singer vyvozuje, že pak nemůžeme přikládat větší důležitost našemu vlastnímu životu oproti ostatním. Tuto myšlenku pak dále kritizuje ze dvou hledisek. Prvním hlediskem je, že myšlenka významnosti života pro danou bytost musí podle Singera předpokládat její vědomí. Bytost by si měla být vědoma sama sebe a svého života, jako něčeho co může ztratit. To by pak vylučovalo z této koncepce mnoho forem života. (Singer in Rolston, 2003: 60-61)

Druhým hlediskem je, že jestli jsou dvě věci stejně důležité pro dvě odlišné bytosti, je pak nemožné abychom učinili porovnání, zda je daná věc důležitější pro jednu bytost nebo pro druhou. Singer pak opět uvádí příklad, kdy bychom museli rozhodnout o smrti jedné z bytostí. Představili bychom si pak život a zkušenosti obou z nich a museli bychom dojít k rozhodnutí, která přežije. Tím bychom ale přisoudili jedné z těchto bytostí vyšší hodnotu života, což odporuje Schweitzerově koncepci. Dalším problémem by bylo, kdyby jedna z těchto bytostí neměla vědomí (a tudíž ani podle Singera zkušenosti). V této situaci si pak nemůžeme představit její život, zájmy. Singer pak dodává, že pokud je každý život posvátný (jak se vyjadřuje Schweitzer), je nemožné, aby etika úcty k životu byla absolutní.²⁴ Nakonec dodává, že Schweitzerova etika úcty k životu je podle něj jen teorií, kterou není možno prakticky uplatnit. (Singer in Rolston, 2003: 60-61)

²⁴ Toho si je však Schweitzer vědom. Člověk se podle něj musí rozhodnout, do jaké míry může zůstat etickým, a do jaké míry se musí podřídit nutnosti poškozování života. Život by se podle něj neměl ničit zbytečně, a měl by se zachovávat, do jaké míry to jen jde.

2.1.7. Tom Regan – práva zvířat

Tom Regan (*1938) je známý v okruhu environmentální etiky především svou teorií práv zvířat, kterou představil v roce 1983 ve své knize „The Case for Animal Rights“. Regan svým dílem sklidil mnoho ohlasů, ale našlo se proti jeho teorii i nemálo odpůrců. Oproti ostatním dříve uvedeným představitelům environmentální etiky chce Regan dosáhnout systémové změny skrze zakotvení práv zvířat v legislativě.

2.1.7.1. Práva zvířat

Tom Regan se k představení své teze práv zvířat dostává postupně, v krocích čtenáře seznamuje s různými přístupy, jejichž objasněním se dostává až ke svému pojetí, jak by měl být vztah člověka a zvířat uchopen. Začíná podobně jako Singer u zmínky, že byli lidé již na počátku 19. století schopni odsoudit krutost páchanou na zvířatech, jak např. dokládá anglický zákon z roku 1822, který upravuje zacházení se skotem. Regan dále poukazuje na to, že tyto i současné zákony, které zakazují krutost páchanou na zvířatech, se vztahují pouze na neospravedlnitelné způsobování bolesti, vědomé ubližování zvířatům, které plodí člověku potěšení. (Regan in Light, 2003: 65-66) Problém však nastává v ustanovení neospravedlnitelné bolesti. Již toto pojetí může totiž evokovat existenci ospravedlnitelného působení bolesti, které nepodléhá žádným sankcím.

Regan uvádí konkrétní příklad používání ocelových „medvědích“ pastí na území USA. Předkládá, že mnoho lidí je proti používání těchto ocelových „ozubených pastí“, protože způsobují zvířatům příliš bolesti. Naproti tomu ale nemají výhrady, když se k lovu používají jiné druhy pastí, které jsou „více humánnější“. *„Stručně řečeno, nejzřejmější slabost pozice odpůrců krutosti na zvířatech spočívá v tom, že předpokládá, že již víme, že odchyt divokých zvířat je ospravedlnitelný, pokud k tomu použijeme co ‚nejhumánnější‘ metody.“* (Regan in Light, 2003: 66) Podle Regana tím, že vymezíme ospravedlnitelné a neospravedlnitelné poškozování zvířete, dáváme „povolení“ v některých případech zvířeti ubližovat. Regan dále navíc předkládá ještě jeden důvod, proč nestačí pouze odsuzovat krutost páchanou na zvířatech, a to z důvodu, že opomíjí povinnost zajistit ostatním zvířatům kvalitní život. (Regan in Light, 2003: 66)

Myšlenkou zajištění kvalitního života zvířete se Regan přibližuje k proudu tzv. zvířecích „welfaristů“. Nicméně jak sám dále uvádí, u welfaristického postoje můžeme nalézt několik nedostatků. Regan spatřuje hlavním problémem welfarismu v tom, že tento

přístup není v rozporu s ukončením zvířecího života. Jak uvádí Regan, pokud zvíře mělo dobrý život, a nakládalo se s ním „humánním“ způsobem, tak není špatné ho zabít a použít pro lidské účely. (Regan in Light, 2003: 67) Jak dále předkládá Regan, zastánci zvířecí „pohody“ se snaží vyhovět dvěma trochu odlišným morálním postojům. Za prvé je zde požadavek, aby individuální zvíře prožilo dobrý život, což vede zastánce tohoto směru ke snaze zlepšit životní podmínky zvířat např. ve velkochovech nebo testovacích laboratořích. Nicméně je zde i druhý požadavek, který chce zlepšit zvířecí pohodu (příčemž je zahrnut i člověk) celkově. Tento druhý požadavek vede k tomu, že welfaristé jsou ochotni připustit smrt nebo bolest několika zvířecích jedinců, když povede k obecnému užitku, prospěchu. (Regan in Light, 2003: 67)

Regan dále dodává, že i když přístup zastánců zvířecí pohody může být v mnohém prospěšný pro zvířata a může opravdu zlepšit jejich životní podmínky, tak stejně tento přístup nezmění systém, který zacházení se zvířaty upravuje. Regan chce systém pozměnit, a proto přichází s novým přístupem, a tím je přiznání práv zvířatům. Zastánci práv zvířat, na rozdíl od odpůrců krutosti ke zvířatům nebo zvířecím welfaristům, ostře odmítají způsobování bolesti zvířatům kvůli lidským zájmům, takový postoj je pro ně neobhajitelný. *„Pravý cíl, ke kterému by měli zvířecí obhájci směřovat, není poskytnout zvířatům větší klece a stáje, ale vyprázdnit je.“* (Regan in Light, 2003: 68) Tento postoj zastává i sám Regan.

Jak Regan uvádí, jednotlivá zvířata mají podle něj základní právo na neublížení, z čehož dále vyplývá jejich právo nebýt zabita²⁵. (Regan in Light, 2003: 71) Nezáleží na tom, jestli je jedinec příslušníkem ohroženého druhu, nebo druhu, který je v populaci hojně zastoupený, i tak má stejné právo na nezpůsobování újmy. Regan tento postoj dále dokládá na příkladu, kdybychom museli vybrat, zda zachráníme dva poslední jedince stejného druhu, nebo jedince z druhu, který je hojně zastoupený, ale byla by mu způsobena větší újma. Podle Regana pak musíme zachránit toho jedince, jehož život by byl více poškozený. Jednoduše řečeno, všechny zvířata mají stejná práva, nezáleží, jestli je jejich druh ohrožený nebo ne, protože všechny mají podle Regana stejnou hodnotu, a při rozhodování o jejich osudu záleží vždy na možné újmě způsobené jedinci. (Regan in Light, 2003: 71-72)

Regan se dále vymezuje i proti zastáncům ekosystémového přístupu, ve kterém se klade důraz na zachování stability ekosystému, a jedinec se v něm může stát

²⁵ Mezi zvířecí práva patří mimo jiné i právo nebýt brány jako prostředky k uspokojení lidských potřeb. (Regan in Light, 2003: 69)

postradatelným. Tento přístup podle Regana není v některých ohledech nepodobný s přístupem odpůrců krutosti ke zvířatům nebo zvířecím welfaristům. V těchto pojetích totiž může být jedinec postradatelný, a tento postoj je pro jejich zastánce obhajitelným, ať už jde o zájmy většího počtu zvířat nebo člověka. Regan se proti tomuto postoji vymezuje, a uvádí, že filozofie práv zvířat zohledňuje individuální práva zvířete být respektován stejně jako nedotčen, ani za cenu vyššího nebo kolektivního dobra, a to i v případě, kdyby tato práva měla být porušena „humánním“ způsobem či jinak. (Regan in Light, 2003: 70)

2.1.7.2. Reganovo vymezení vůči Aldu Leopoldovi a Albertu Schweitzerovi

Regan se také dále vymezuje přímo proti Aldu Leopoldovi a jeho koncepci etiky Země. Regan podotýká, že v rámci této teorie by mohl nastat případ, kdy by „*jedinec mohl být obětován pro vyšší biotické dobro.*“ (Regan in Light, 2003: 72) Mohl by tak podle Regana nastat rozkol, kdy by bylo obhajitelné zabít člověka pro zachování vzácné květiny. Jak dále uvádí, nejenže obhájcí práv zvířat nepřiznávají práva neživým věcem, navíc nechce připustit, aby se o osudech jedinců rozhodovalo z pohledu jejich přispění ke stabilitě a kráse ekosystému. Jak dále Regan dodává, zastánci práv zvířat uznávají, že přírodní předměty, jako jsou stromy, květiny apod. mohou mít vnitřní hodnotu, nicméně pochybuje, že by jim měly být přiznány práva. (Regan in Light, 2003) Touto tezí se však Regan částečně vymezuje i proti Albertu Schweitzerovi, jehož etika úcty k životu zahrnuje i ostatní živou přírodu – tedy rostliny.

2.2. Vnímání přírody

Vztahem mezi člověkem a přírodou, přírodou a kulturou se zabývá mnoho oborů, ať už toto téma představují z pohledu filosofie, sociologie, biologie, psychologie nebo i dalších oborů. Cílem mé práce ale není zkoumat, jestli existuje hranice mezi člověkem a přírodou, nebo jaký je mezi nimi rozdíl, ale chci se zabývat především vnímáním přírody jako takovým, jak lidé, konkrétně pracovníci záchranných stanic, přírodu vnímají, jak na ni nahlízejí.

Vzhledem k tomu, že tematika lidského vnímání přírody je příliš rozsáhlá, a pravděpodobně by vydala na samostatné téma diplomové práce, omezím se na pojetí Phila Macnaghtena a Johna Urryho v jejich díle „Contested Natures“. A protože vnímání jako takové je individuální činnost a patří do oboru psychologie, zmíním také na následujících stránkách obor, který se vnímáním přírody zabývá, a jímž je psychologie orientovaná na životní prostředí. Podrobněji se zaměřím na pojetí českého ekopsychologa Jana Krajhanzla, ze kterého jsem při svém výzkumu vycházela.

Jak uvidíme dále, i když je dílo „Contested Natures“ od Macnaghtena a Urryho spíše sociologicky zaměřené, řekla bych, že se tezemi Krajhanzlovy ekopsychologie doplňuje, protože obě stanoviska podporují přístup, že neexistuje pouze jedna příroda, ale mnoho přírod, které jsou utvářeny našimi sociálními praktikami.

2.2.1. Pojetí přírody podle Phila Macnaghtena a Johna Urryho v díle „Contested Natures“

Cílem výše zmíněných autorů knihy je dokázat, že neexistuje jedna jediná příroda jako taková, ale nespočet odlišných „přírod“, které jsou utvářeny různými sociokulturními procesy a praktikami²⁶. Autoři se tím chtějí vymezit vůči třem „doktrínám“, které jsou podle nich rozšířené ve společnosti, a které představují současné způsoby pojmání přírody. (Macnaghten, Urry, 1998: 1) Všechny tři přístupy v následujících odstavcích představím.

V prvním pojetí je příroda a životní prostředí brána jako skutečná entita, která je lidem schopna poskytovat jednoznačné výsledky. Příroda je viděna odděleně jako objekt zkoumání, vědeckého bádání, kdy jsme pomocí vědy schopni přírodu pochopit a vyhodnotit potřebné prostředky, kterými bychom mohli napravit škody způsobené

²⁶ Jako je např. vnímání času, prostoru, způsob vnímání sám o sobě apod. (Macnaghten, Urry, 1998)

na přírodě a životním prostředí. Tento přístup autoři nazývají „environmentální realismus“. Příroda jako taková je převedena na vědecky poznatelné životní prostředí, a věda je zde pojímána jako prostředek, který vyřeší všechny problémy, které se mohou objevit. (Macnaghten, Urry, 1998: 1)

Druhou teorií je tzv. „environmentální idealismus“, který, jak uvádějí autoři, se částečně vyvinul jako kritika environmentálního realismu. Zastánci tohoto přístupu se snaží zkoumat přírodu skrze studium hodnot, které se vztahují k povaze, smyslu a kvalitě přírody. Hodnoty se odvozují jak od přírody a rozmanitosti druhů, které ji obývají, tak současně od praktik konkrétních sociálních skupin v širší společnosti, jež mohou tyto hodnoty vyznávat nebo vyjadřovat. Jak dodávají autoři, tato doktrína se může uplatňovat vedle první. (Macnaghten, Urry, 1998: 1)

Třetí koncepce je nazvána „environmentální instrumentalismus“ a reflektuje odezvy jedinců i skupin na přírodu a životní prostředí. Chce vysvětlit lidské motivace k přijetí praktik udržitelného způsobu života a z toho plynoucí dopady na životní prostředí. (Macnaghten, Urry, 1998: 1-2) V rámci této doktríny se často vychází z předpokladu, že když se lidem představí fakta o stavu životního prostředí, budou motivováni ke změně svého chování pro-environmentálním směrem, protože si uvědomí, že je to v jejich zájmu. (Macnaghten 1998: 251) Koncepce se tedy přímo zabývá lidským jednáním a bere přírodu jako pozadí, na kterém člověk činí svá rozhodnutí. Příroda se stává prostředkem, kterým lidé mohou dosahovat svých cílů. (Macnaghten, Urry, 1998: 1-2)

Nicméně všechny tyto pozice autoři zavrhuje jako nedostačující. Sice uznávají, že všechny tři přístupy mohou vnést určitý přínos do debat o přírodě a životním prostředí, přesto však tyto postoje nereflektují nebo přímo dezinterpretují aspekty současné environmentální změny a lidského zapojení do ní. (Macnaghten, Urry, 1998: 2) Např. v opozici k environmentálnímu instrumentalismu ukázali, že postoje většiny lidí jsou rozporuplné, nejsou fixní, ale proměňují se. Někteří lidé se tedy chovají pro-environmentálně sami od sebe, jiní jsou zase ochotni věřit veřejnoprávním subjektům k podniknutí správných kroků k záchraně planety. (Macnaghten, Urry, 1998: 251)

Autoři proto chtějí představit nový přístup, který by byl založený na významu sociálních praktik při utváření lidského pohledu na přírodu. Podle autorů totiž právě sociální praktiky, především způsob života, vytvářejí a formují různé „přírody“ a hodnoty. V jejich pohledu právě způsob života ovlivňuje lidské vnímání a utváří pohled na svět, a tedy i přírodu. *„Tyto sociální praktiky ztělesňují jejich vlastní (lidské) formy znalostí a chápání a podlamují jednoduché vymezení mezi objektivní vědou a laickým věděním.*

Tyto praktiky formují reakce lidí na to, co je považováno za přírodní.“ (Macnaghten, Urry, 1998: 2)

Autoři knihy se „především snaží ukázat charakter a význam sociálních praktik, a také to, že reakce na přírodu a naše závazky k ní mohou mít velice odlišnou povahu, mohou být rozporné, a především, že jsou zakotvené v každodenním životě.“ (Macnaghten, Urry, 1998: 2) Rozmanitost sociálních praktik dále ukazují na mnoha případech v knize. Představují, jak se v průběhu staletí vyvíjelo vnímání času, prostoru, vnímání samotné nebo i pojmání přírody jako takové. Přičemž na každém případě ukazují, jak byl způsob vnímání přírody vždy ovlivňován sociálními, geografickými a historickými poměry. „*Neexistuje tedy pouze jedna příroda, ale mnoho „přírod“, které jsou utvářeny, podmíněny, historickými, geografickými a sociálními okolnostmi.*“ (Macnaghten, Urry, 1998: 15) Jedná se tedy o sociokulturní proces, který je odlišný v každé společnosti v rámci společenství, epoch a sociálních skupin, což vede k tomu, že mnoho okolností může tedy být v jiné kultuře (či subkultuře) posuzováno odlišně.²⁷

Autoři navíc dokládají, že přírodu a kulturu nelze prakticky od sebe oddělit. Neexistuje žádné jednoduché vymezení společnosti vůči přírodě a naopak, jsou nevylicitelně spjaty.²⁸ (Macnaghten, Urry, 1998: 29) Skrze rozmanitost sociálních praktik a společností pak můžeme demonstrovat různorodost „přírod“. Navíc jak dodávají autoři, koncept přírody je v západní kultuře natolik hluboce provázaný se vším ostatním, že nelze mít ohledně přírody jedno jediné stanovisko. „*Veškeré snahy o její interpretaci a rozbor nás dovedou k debatám o lidské přirozenosti, povahy přírodního světa, vztahu Boha ke světu, povinnostech člověka k ostatním živočichům atd. Sociální vědy zkoumající životní prostředí tedy musí nutně být hluboce rozpolcené, když se zabývají a čelí silným ideologickým konceptům, které stojí v samotném centru západního myšlení.*“ (Macnaghten, Urry, 1998: 253)

Vnímání přírody a přírodního prostředí tedy prošlo dlouhým vývojem, a to, co bylo vnímáno jako přírodní dříve, nemusí být v dnešní době pojmáno stejně.²⁹ „*To co je příroda, z části záleží na tom, jak je vnímána lidmi, a jak různé smysly zpracovávají to, co dále považujeme za různé přírody.*“ (Macnaghten, Urry, 1998: 250)

²⁷ Např. co nějaký člověk může považovat za nepřirozené chování, či environmentálně škodlivé chování, může jiný člověk vnímat neutrálně či na danou věc mít úplně odlišný názor. (Macnaghten, Urry, 1998: 19)

²⁸ Odkazují přitom i na antropoložku Marilyn Strathern, podle které se dokonce stala kultura potřebnou pro záchranu přírody. (Macnaghten, Urry, 1998: 29-30)

²⁹ „*To co bylo vnímáno jako „přírodní“, se velice odlišilo, a navíc je příroda v některých pojetích natolik kulturní, jako řekněme třeba náplň televize.*“ (Macnaghten, Urry, 1998: 249)

Autoři z toho vyvozují několik závěrů. „Zaprvé: pokud prakticky neexistuje příroda, která by nebyla alespoň nějak spjata s kulturou, pak přírodní vědy již nevlastní nepochybný předmět sporu s jasnými a přesvědčivě uhájitelnými hranicemi.“ (Macnaghten, Urry, 1998: 30)

„Druhým závěrem je, že pokud již dále není příroda vnímána pouze jako „přirozená“, ale jako sociálně a kulturně konstruovaná, pak tedy nemůže lidem poskytnout jednoduché a nezprostředkované morální a etické základy, které by je vedly k dobrému životu.“ (Macnaghten, Urry, 1998: 30) Podle autorů nás k tomuto závěru právě vede mimo jiné uvědomění si, že existuje mnoho přírod, a ne pouze jedna, což boří zažitě jistoty a vnímané hodnoty.³⁰ (Macnaghten, Urry, 1998: 30-31)

„Za třetí, samo „sociálně“ není neměnné, když vstoupily do popředí různorodé globalizační procesy.“ (Macnaghten, Urry, 1998: 31) Mezi globalizační procesy patří např. „transformace finančních a peněžních trhů, ve kterých proběhne více mezinárodních výměn za den, než směny zboží za celý rok, nebo také globální kultura se satelitními technologiemi a novými konglomeráty masmédií, které „boří čas a prostor“, rozvoj mezinárodního cestování, zvyšující se počet mezinárodních institucí atd.“ (Macnaghten, Urry, 1998: 31) Tyto výše zmíněné informační i materiální toky pak podle autorů „přeměňují povahu „sociálně“, jehož složení se posouvá ze sociálních struktur na národnostním měřítku do domněle globalizačních informačních a komunikačních toků.“ (Macnaghten, Urry, 1998: 31) Tyto toky následně překračují a kříží národní hranice, čímž porušují ucelenost jednotlivých společností.

„Za čtvrté, toto vše znamená, že příroda se stává s každou nadnárodní společností méně provázanou, a je více vzájemně závislá na domnělých globálních vztazích, které zahrnují neobyčejný rozsah informačních a komunikačních struktur, jenž kříží Zemi v čím dál více propracovaných a „nepřirozených“ tvarech, které se vyhýbají určitým omezením času a prostoru, ale které nemusí nutně generovat kulturní homogenezi.“ (Macnaghten, Urry, 1998: 31)

³⁰ Jako další příklad autoři uvádějí proměnu přírody do stylu, a tím pádem do něčeho, co je snadné zkopírovat, a čímž se ztrácí hodnota. (Macnaghten, Urry, 1998: 30-31)

2.2.1.1. *Sensing Nature – smyslové vnímání přírody*

Tuto kapitolu knihy „Contested Natures“ jsem vybrala záměrně jako ukázkou, jak se proměňovalo lidské smyslové vnímání přírody, a jak může přírodu vnímat současný člověk. Macnaghten a Urry si kladou otázku, jaká je role smyslů, která vede lidi k posuzování určitého prostředí jako „nepřirozeného“ a znečištěného. Autoři také ukazují, že to, jak jsou určité smysly stimulovány, jak díky nim vnímáme, není dáno jen fyzickou povahou vnějšího prostředí, ale také sociální a kulturní strukturou. Dokládají tedy, že smysly jsou neodmyslitelně spjaty s vyvážením a reprodukcí různých „přírod“. (Macnaghten, Urry, 1998: 104-109)

Autoři se zpočátku zaměřují především na zrakový smysl, jako primární smysl, kterým je vnímáno prostředí v západní kultuře. „*Příroda se stala něčím, co bylo možno ‚konzumovat zrakem‘, byla přetvářena na scénérie, krajiny, od kterých byla příroda oddělena, a které čekaly na ‚vizuální konzumaci‘.*“ (Macnaghten, Urry, 1998: 111) Stejnou myšlenku vyslovuje i Michal Černoušek, jenž poukazuje na to, že „*člověk vnímá životní prostředí simultánně všemi smysly, i když se stále více stává otrokem zraku, což současná audiovizuální kultura, již vévodí spektakulárno televize, stále prohlubuje. Dalo by se říci, že v moderní době lidé ve svém hodnocení životního prostředí stále více spoléhají na vidění.*“ (Černoušek, 1992: 41)

Autoři dokládají, že i ve vědě se stalo zrakové pozorování přírody jako fyzického světa dominantním, na rozdíl od původního převládajícího sluchového vnímání³¹, vědecké pozorování se dále rozšířilo a došlo tím k zavedení evropského systému vědecké klasifikace ve zbytku světa. (Macnaghten, Urry, 1998: 112) Autoři ovšem také dodávají, že zvýšený důraz na vědecké pozorování a jeho ustanovená pravidla vedl k tomu, že cestovatel, který vycestoval za hranice Evropy, nemohl čekat, že jeho „laické“ pozorování přírody se stane součástí vědeckého porozumění přírody. „*Pouhé cestování do dalších prostředí za hranice Evropy již neposkytovalo vědeckou autoritu, legitimitu.*“ (Macnaghten, Urry, 1998: 112) Klasické cestování, jehož účelem nebylo vědecké poznávání, tedy začalo být spjato spíše s porovnáváním estetických hodnocení různých přírod, než s přímým vědeckým pozorováním. Porovnávání různých druhů prostředí, přírod, pak vedlo k rozvoji toho, co autoři nazývají „komparativní znalectví přírody“, což dále vedlo k rozvoji vizuální konzumaci přírody. (Macnaghten, Urry, 1998: 112-113)

³¹ Autoři uvádějí, že do doby 18. století, kdy se rozvinulo zámožské cestování do jiných krajů, převládal právě sluch, jako smysl, kterým se předávaly poznatky. (Macnaghten, Urry, 1998: 111)

Příroda se začala vnímat především zrakem, a začaly se obdivovat určité scenérie. Přitom jak uvádějí autoři, příroda na konci 18. století byla považována za značně nepřátelskou.³² Přesto zatráktivnění přírody vedlo k rozvoji mnoha vizuálních diskurzů, především konceptu vznešena³³, který umožnil přehodnocení některých hrůzostrašných aspektů přírody do smysluplného estetického zážitku. K pocítění vznešena však nevede pouze zrakový zážitek, ale i dalších smysly, především sluch. Diskurz vznešena tedy pomohl udělat z přírody „senzaci“, přidal hodnotu tomu, co bylo v přírodě původně považováno za odpudivé, a navíc začal uplatňovat při vnímání přírody (vedle zraku) i další smysly. (Macnaghten, Urry, 1998: 114)

Tento trend se však podle autorů obrátil zpět ve 20. století s rozvojem fotografií a fotografování, které se soustředilo pouze na zrakové vnímání. (Macnaghten, Urry, 1998: 116) *„Fotografie vytváří výjimečný soubor znaků a obrazů, které představují většinu vizuální kultury konce 20. století.“* (Macnaghten, Urry, 1998: 116) *„Přetvoření zraku ve způsob pozorování a disciplíny má původ v 19. století, ve kterém došlo k ‚oddělení smyslů‘, především zrakového smyslu od hmatu a sluchu, a kde zrakový smysl vymezuje a uspořádává ostatní smysly jako podřazené.“* (Macnaghten, Urry, 1998: 117)

Macnaghten a Urry uvádějí, že v současné době s rozvojem cestování a turismu, se z přírody stal soubor památek, míst, které jsou potřeba vidět a „sesbírat“ je. Nicméně dodávají, že tento trend dále vedl k obratu ve vnímání cestování a jeho účelu, odvrácení se od zrakového vnímání okolí. (Macnaghten, Urry, 1998: 122) *„Zrak není považován za nejvznešenější smysl, ale za nejvíce povrchní, který stojí v cestě skutečným zážitkům, které zahrnují ostatní smysly, a které požadují o mnoho delší časové úseky, aby se mohly ponořit do místa.“* (Macnaghten, Urry, 1998: 122-123)

2.2.1.1.1. Příroda a ostatní smysly

Macnaghten a Urry uvádějí, že jedním z důležitých smyslů, který byl přímo zahlcován ve městech 19. století byl čich, který *„vymezil nepřírozenost měst“*. (Macnaghten, Urry, 1998: 126) Částečně to byl právě zápach, kterému se snažili lidé z měst vyhnout útekem do přírody. Dále přítomnost zápachu ve městech *„vedla k výrobě*

³² Neprostupné tmavé lesy s divokou zvěří, močály apod. (Macnaghten, Urry, 1998: 114)

³³ Podle Kanta je *„vznešené to, co překračuje naše představování a chápání: neomezená veličina, dobro jako takové. Přesahuje smyslové nazírání a znázornění, avšak také jemu přísluší všeobecná a nutná platnost, třebaže se líbí v důsledku svého odporu proti zájmu smyslů.“* (Coreth, Schöndorf, 2002: 233) Koncept vznešena zahrnuje pocítění hrůzy i krásy najednou. (Macnaghten, Urry, 1998: 114)

a rozšíření mýdla, které se stalo symbolem civilizovaného světa, oproti necivilizovaným a nemytým divochům.“ (Macnaghten, Urry, 1998: 128)

Autoři dále diskutují, zda čich je či není v současné době významný v moderní západní společnosti. S rozvojem oddělených stok a přístupem k čisté vodě, dostupnými parfémami a kosmetikou jsme schopni oddělit ty zápachy, které se nám zdají „nepřirozené“. (Macnaghten, Urry, 1998: 129) Navíc všechna místa, kde jsou soustředěny „špatné zápachy“ jsou odkloněny z každodenního života tím, že jsou umístěny na periferiích měst. „Což vede k větší citlivosti k přírodním vůním, především květinám, a k ocenění toho, že ochrana přírody a krajiny zahrnuje nejen problematiku viditelných věcí, ale také ohrožených „smellscapes“³⁴.“ (Macnaghten, Urry, 1998: 130) Michal Černoušek uvádí, že lidé, především žijící ve městech, si navykli znecitlivovat svůj čichový smysl, protože prostředí, ve kterém žijí, je pachy přesycené. Jak dále uvádí, tento proces se odborně nazývá habituace smyslového aparátu, a může k ní docházet i téměř nevědomě. (Černoušek, 1992: 41)

Dále se autoři zabývají i zvukovým prostředím, přičemž mu přiřkládají důležitost, vzhledem k tomu, že není možné se mu vyhnout, vypustit ho. Naše uši nemůžeme na rozdíl od našich očí zavřít. Zvuk je všude kolem nás. (Macnaghten, Urry, 1998: 130) Zdůrazňují, že lidé začali vnímat některé zvuky jako nepřirozené, jako zvukové znečištění. „Hluk ... patří k neurotizujícím vlivům životního prostředí, je to typický polutant vyspělé technologické společnosti.“ (Černoušek, 1992: 40) Je zde především odlišnost mezi zvukovým prostředím ve městech a na venkově. Autoři také poznamenávají, že „co jeden člověk může považovat za zvukové znečištění, tak to může být pro druhého člověka známkou přírody.“ (Macnaghten, Urry, 1998: 131)

Jak na konci kapitoly shrnují: „tedy smysly hmatu, čichu a sluchu jsou všechny zapojeny při vnímání přírody, a toto naše vnímání ovlivňují.“ (Macnaghten, Urry, 1998: 132)

³⁴ K pojmu „smellcape“ jsem nenašla vhodný český ekvivalent, proto ho uvádím v původním anglickém tvaru. Volně bych ho přeložila jako „lokality s určitými charakteristickými vůněmi“.

2.2.2. Úvod do tematiky psychologie životního prostředí

V západní kultuře se počátek snahy vymezit vztah člověka a přírody klade do antického Řecka, kde Řekové oddělovali fysis a nomos – tedy to co je přírodní, od přírody, a to co je vytvořené člověkem. (Sokol, 2007: 145) Názory na přírodu a lidskou úlohu v ní se v průběhu staletí měnily, až počátkem 20. století i v důsledku rozvoje ekologie se začal ve větší míře zkoumat vztah člověka a přírody z vědeckého hlediska, a započaly snahy vysvětlit vztah člověka a přírody, životního prostředí. (Müllerová, 2009)

Jak uvádí Müllerová, psychologie se začala ve větším měřítku zabývat vztahem člověka a přírody, životního prostředí ve 40. letech 20. století. „*Pomineme-li názorovou nejednotnost různých psychologických směrů v otázkách vlivu prostředí na rozvoj lidské psychiky (nativistické teorie klady důraz na úlohu dědičnosti, environmentalistické teorie zdůrazňovaly vliv prostředí, současné interakcionistické teorie respektují obě uvedené determinanty), nutno vyzdvihnout příklon psychologie k ekologii projevující se přibližně od 40. let minulého století.*“ (Müllerová, 2009: 16) Nicméně dále dodává, že jako subdisciplína psychologie byla ekologická psychologie uznána až v roce 1968, přičemž se vyvinula a rozvíjela především na americké akademické půdě. (Müllerová, 2009: 16)

Černoušek jednoduše uvádí, že „*psychologie životního prostředí se tedy týká vzájemných vztahů člověka a prostředí.*“ (Černoušek, 1992: 12) Psychologie zabývající se tematikou člověka a přírody, životním prostředím má mnoho odnoží, disciplín. Pro představu a rozlišení zde některé uvedu³⁵.

Environmentální psychologie se podle Deborah Du Nann Winter zabývá zkoumáním (člověkem) vytvořených a přírodních životních prostředí ve vztahu k chování a prožitkům. (Koger, Winter, 2009: 135) Jan Krajhanzl ji zase popisuje jako zkoumání působení prostředí na psychiku jedince, a také působení jedince na prostředí³⁶. (Krajhanzl, 2007: 5) Nicméně jak dodává Müllerová, tento obrat nastal až později. „*Zpočátku se environmentální psychologie orientovala spíše na umělé, člověkem vytvořené prostředí, kde ve středu zájmu byl hlavně vliv urbanismu a architektury na lidské chování. Přírodní prostředí ve vztahu k člověku se do popředí zájmu dostalo až o něco později.*“ (Müllerová, 2009: 16) Podle Krajhanzla environmentální psychologie zkoumá např. vliv přelidnění na psychiku jedince, vliv hluku, ale i postoj k ochraně přírody nebo vnímání přírodních katastrof. (Krajhanzl, 2007: 5)

³⁵ Všechny dále zmíněné disciplíny můžeme najít také pod souhrnným označením zelené psychologie.

³⁶ I když toto téma je podle Krajhanzla spíše v pozadí.

„*Ekopsychologie se zabývá vztahem člověka k přírodě.*“ (Krajhanzl, 2007: 5) Jako disciplínu ji vytvořil Theodor Rozsak v roce 1992 a podle Krajhanzla dnes „*ekopsychologie zahrnuje rozmanitou oblast snah o poznání vztahu člověka k přírodě a jeho změnu.*“ (Krajhanzl, 2007: 5) Nicméně dodává, že ekopsychologie v tomto pojetí se opírá o neověřené poznatky a tudíž většinu publikací zabývajících se ekopsychologií nelze brát ve vědeckém smyslu příliš vážně. „*Více než z psychologických poznatků vycházejí ekopsychologické práce z buddhistické filosofie, teorie systémů, mystické tradice většiny náboženství, evropského romantismu, amerického transcendentalistického hnutí a především hlubinné ekologie.*“ (Krajhanzl, 2007: 6) Nicméně v dnešní době v českém prostředí se můžeme setkat s druhou generací ekopsychologů, „*kteří ekopsychologii pojímají jako vědní disciplínu a kladou větší důraz na empirický výzkum. Ekopsychologii vymezují jako "obor, který zkoumá psychologické, spirituální a terapeutické aspekty vztahu mezi člověkem a přírodou, zaměřuje se na otázky životního prostředí a na odpovědnost za ochranu přírody a jiných druhů"*. (Web4) K tomuto novému proudu ekopsychologie se hlásí i Jan Krajhanzl.

Dále vedle environmentální psychologie a ekopsychologie se můžeme setkat s ekologickou psychologií. Ta má podle Krajhanzla dvě hlavní větve, podle psychologů, kteří se jí zabývají. V prvním pojetí podle Gibsona a Naissera se jedná především o psychologicko-metodologický směr. Oproti tomu v koncepci Debory Du Nann Winter je ekologická psychologie pojatá jako aplikovaná psychologická disciplína, která je pro-environmentálně a udržitelně zaměřená. (Krajhanzl, 2007: 6)

Další disciplínou, kterou představuje Krajhanzl je sozopsychologie. „*Vymezována je jako ta část psychologie, která hledá psychologické možnosti existence člověka, minimalizující destrukci prostředí a přímo aktivizující ochranu prostředí.*“ (Krajhanzl, 2007: 6) Nicméně Krajhanzl dodává, že v odborné literatuře se s ní příliš nesetkáme.

2.2.2.1. Lidský vztah k přírodě podle Jana Krajhanzla

Podle Krajhanzla každý člověk vnímá přírodu jinak a jinak se k ní vztahuje. Stručně řečeno: „*Lidé mají různé vztahy k přírodě.*“ (Krajhanzl, 2009: 2) Protože nelze jednoduše vztahy lidí k přírodě popsat jedním slovem, tak Jan Krajhanzl, jenž se vztahy lidí k přírodě dlouhodobě zabývá, vymezil koncept pěti základních charakteristik, jimiž je možno vztah k přírodě popsat. Tento koncept „*reflektuje různé oblasti vztahu k přírodě, a pojmenovává je: potřeba kontaktu s přírodou, schopnost pro kontakt s přírodním prostředím,*

environmentální senzitivita, postoj k přírodě a ekologické vědomí.“ (Krajhanzl, 2009: 2)
Všechna tato pojetí následně představím.

Člověk, který má vysokou potřebu kontaktu s přírodou, se snaží trávit v přírodě co nejvíce času. Jak uvádí Krajhanzl, takto orientovaný člověk přírodu aktivně vyhledává, a když s ní není delší dobu v kontaktu, tak bývá neklidný a nesoustředěný a myslí často na to, kdy se do přírody zase dostane. Nicméně zajímavé je, že podle Krajhanzla *„člověkem s vyšší potřebou kontaktu s přírodou může být stejně tak víkendový chatař jako tramp, máchovský poutník jako terénní cyklista, houbař zajíždějící autem do lesa jako horolezec, výtvarník-krajinář stejně jako myslivec.*“ (Krajhanzl, 2009: 2) Člověk, který nemá vysokou potřebu kontaktu s přírodou, do přírody často nechodí, nemá zájem v ní pobývat a většinou se do ní dostane jen zřídka a to z popudu okolí. (Krajhanzl, 2009: 2)

Člověk s vyšší úrovní schopností pro kontakt s přírodním prostředím je takový člověk, který má rozvinuté schopnosti pro orientaci a přežití v přírodním prostředí. Umí si najít vhodné místo pro přespání, zvládá vytvořit přístřeší a dokázal by v přírodě dlouhodobě přežít, což jak dodává Krajhanzl, není v dnešní době úplně obvyklé. *„Pro kontakt s přírodou je vybavený jak tělesně, tak pohybově, smyslově, citově a intelektově, svými schopnostmi, dovednostmi i poznatky.*“ (Krajhanzl, 2009: 3) Člověk, který má nízkou úroveň schopností pro kontakt s přírodním prostředím *„se v přírodě stresuje nereálnými nebezpečími, ledasčeho se štítí a i pobývání v přírodě je pro něj spojeno s nepříjemnou ztrátou pohodlí“.* (Krajhanzl, 2009: 3)

Další kategorií je environmentální senzitivita, která je oproti předchozím dvěma charakteristikám zaměřena na hloubku prožívání kontaktu s přírodou. Člověk s vysokou úrovní environmentální senzitivity kontakt s přírodou hluboce prožívá, všímá si a vnímá její detaily, barvy, zvuky, příroda ho přitahuje. *„Na přírodu se umí vyladit, ona si bere jeho pozornost a na oplátku mu dává celou řadu prožitků a zážitků.*“ (Krajhanzl, 2009: 3) Oproti tomu člověk se sníženou environmentální senzitivitou si přírody a jejich podnětů méně všímá, méně ho zajímá a často nad ní nepřemýšlí.

Jak uvádí Krajhanzl, tak ne každý člověk, který má potřebu kontaktu s přírodním prostředím, nebo je k přírodě vnímavý, musí být nutně šetrný k životnímu prostředí, proto zavádí další kategorii, kterou je ekologické vědomí. Člověk, který má více rozvinuté ekologické vědomí, se snaží o přírodu starat z hlediska její ochrany. *„Hledá způsoby, jak se chovat k přírodě ohleduplněji, a osvojuje si celou řadu pro-environmentálních zvyků – například třídí odpady, omezuje jízdu autem, vyhýbá se přehršlí obalů či neuvažuje*

o dovolené na Novém Zélandu. Nebagatelizuje zhoršování životního prostředí (v celé řadě ukazatelů) a uvědomuje si souvislost mezi svým chováním a environmentálními problémy.“ (Krajhanzl, 2009: 3-4) Jak uvádí Krajhanzl, zájem o ochranu přírody je pro takového člověka i citovou záležitostí, pociťuje smutek nad znečišťováním životního prostředí a má obavy z nejasné environmentální budoucnosti. (Krajhanzl, 2009: 4) Oproti tomu člověk s nízkým ekologickým vědomím je k otázkám ochrany životního prostředí lhostejný. Nepřemýšlí nad svými aktivitami, které mohou poškozovat životní prostředí a bez jakýchkoli zábran je provádí. (Krajhanzl, 2009: 4)

Poslední charakteristikou, která určuje lidský vztah k přírodě je postoj k přírodě, který je podle Krajhanzla možno rozdělit na *„panský, správcovský, partnerský, náboženský, hostilní apod. V jádru těchto postojů je možné zahlédnout dvě dílčí charakteristiky postoje k přírodě – subdimenzi dominance a submise vůči přírodě, spřízněnosti (afiliace) a nepřátelství (hostility) k přírodě. Postoj k přírodě se projevuje obecnými přesvědčeními o tom, jaká je její role vůči člověku a jaké je postavení člověka vůči ní.*“ (Krajhanzl, 2009: 4) Dále dodává, že s těmito tématy však v každodenním životě příliš nesetkáme, jsou diskutovány především na akademické půdě. (Krajhanzl, 2009: 4)

Zajímavé na Krajhanzlových charakteristikách je jejich možné prolínání, což ukazuje na několika případech. Člověk tedy může mít u každé charakteristiky různé úrovně rozvoje, které se nemusí vždy shodovat. Jedinec může mít vysokou potřebu kontaktu s přírodou, ale nemusí mít příliš rozvinuté ekologické vědomí, nebo může být velice environmentálně senzitivní, ale pro přežití v přírodě naprosto nevybavený, neschopný. Krajhanzl těmito charakteristikami a jejich rozporností chtěl ukázat jak rozdílné a rozmanité mohou být vztahy lidí k přírodě. *„Naznačují tak, jak zkreslující mohou být jednodimenzionální koncepty vztahu k přírodě (např. spříznění vs. odcizení). Ty svou obecností zahalují naznačené dimenze vztahu k přírodě a přehlížejí dnes mezi lidmi tak rozšířenou rozpornost vztahu k přírodě. Zásadním nedostatkem těchto jednodimenzionálních konceptů přitom je, že selhávají v popisu jednoduchých a běžných vztahů lidí k přírodě – kupříkladu kolik lidí je dnes motivováno pro pobývání v přírodě (vyšší potřeba kontaktu s přírodou) a přitom ochranu životní prostředí berou jen málo v potaz (nižší ekologické vědomí).*“ (Krajhanzl, 2009: 6-7)

2.3. Záchranné stanice handicapovaných živočichů v České republice

V této kapitole se budu zabývat záchrannými stanicemi a jejich působením v rámci dobrovolné ochrany přírody a zvířat v České republice (místy jen „ČR“). Nejdříve ale předestřu samotný vývoj dobrovolné ochrany přírody, protože ten vzniku záchranných stanic předcházela a je s ním úzce spjatý³⁷. Následně představím záchranné stanice z hlediska jejich činnosti a působení. Dále se budu podrobněji zabývat zakotvením záchranných stanic v české legislativě a také jejich přínosy pro přírodu a společnost.

2.3.1. Stručný vývoj dobrovolné ochrany přírody na území Čech a Moravy

Všeobecně se za milník v počátcích ochrany přírody na území dnešní České republiky považuje rok 1838, kdy Jiří hrabě Buquoy založil první přírodní rezervaci na území Čech, Žofínský prales v Novohradských horách. (Librová, 1987: 59) Pro srovnání s jinými zeměmi to „bylo jen 26 let poté, co v roce 1812 vzniklo v Německu na ostrově Vilm první soukromé chráněné území v Evropě.“ (Ptáček, 2005: 5)

Mimo hraběte Buquoye se v té době zasloužili o vznik dalších rezervací a chráněných území např. kníže Jan Adolf Schwarzenberg, který vyhlásil chráněným územím Boubínský prales (1858), nebo kníže Edmund Clary-Aldringen, který se zasadil o ochranu Soutěsek Kamenice v Českém Švýcarsku. (Ptáček, 2005: 5) Podle Librové se „jednalo o rozhodnutí motivovaná především módní vlnou romantického pojetí krajiny; příznačná je i volba chráněných lokalit – jde převážně o pralesy.“ (Librová, 1987: 60)

Přesto podobná rozhodnutí byla výsadou elit a jednotlivec mohl jen stěží přispět větší mírou k ochraně přírody. Možnost prosadit své zájmy dostal až v druhé polovině 19. století, kdy se začala rozvíjet spolková činnost s rozmanitou škálou okruhů aktivit. Jedním z těchto okruhů byla i ochrana, resp. spíš péče o přírodu, a „ta se stala náplní tzv. okrašlovacích spolků.“ (Ptáček, 2005: 5) Svaz českých okrašlovacích spolků v Království českém³⁸, který zaštiťoval spolkovou činnost, se později stal hlavní „organizací“, ve které se mohl člověk realizovat v ochraně přírody. O přírodu se zajímaly

³⁷ Většina záchranných stanic právě vznikla z iniciativy dobrovolných sdružení zabývajících se ochranou přírody (ČSOP, aj.). (Web5)

³⁸ Jak uvádí Librová, původním cílem okrašlovacích spolků bylo zkrášlení měst, zachování památek a ozelenění. (Librová, 1987: 61)

dále i turistické spolky³⁹, které v mnohém okrašlovací spolky inspirovaly. (Librová, 1987: 60-61)

Na začátku 20. století „*pokračovala snaha osvícených majitelů panství chránit vzácné přírodní lokality či území.*“ (Ptáček, 2005: 6) Vznikly tehdy další chráněné lokality jako např. jesenické rezervace Šerák a Keprník, okolí Velké Javořiny apod. Co se týče spolkové činnosti, zájem lidí o účast ve spolcích narůstal. Nebylo tomu jinak ani ve Svazu českých okrašlovacích spolků, který začal klást větší důraz na složku ochrannou a v roce 1909 ji přijal jako jeden z hlavních bodů do svých stanov. To se promítlo i v samotném názvu Svazu, který se nyní stal Svazem českých spolků pro okrašlování a ochranu domoviny v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. (Ptáček, 2005: 6)

Po skončení první světové války začaly vznikat další spolky a organizace podporující ochranu přírody, jako např. Česká společnost ornitologická, nebo Moravský ornitologický spolek, které fungují dodnes. (Ptáček, 2005: 7) Z hlediska státní ochrany přírody se po první světové válce navýšil počet rezervací, což byl důsledek pozemkové reformy⁴⁰. Ochrana památek, kulturních i přírodních tehdy patřila do kompetencí Ministerstva školství a národní osvěty a praktickou ochranu přírody prováděli tzv. konservátoři. (Ptáček, 2005: 6) „*Z hlediska přímé podpory dobrovolné ochrany přírody ze strany státních institucí však k očekávanému zlepšení nedošlo. Stát nereagoval na zásadnější požadavky Svazu okrašlovacích spolků a dalších organizací, jakými byly například žádosti o oddělení ochrany přírodních památek od ochrany památek historických, postavení ochrany přírody a krajiny na zákonný podklad a možnost většího zapojení veřejnosti v této oblasti.*“ (Ptáček, 2005: 7) Spolky na nečinnost státu reagovaly např. vyhlášením nestátních chráněných území. (Ptáček, 2005: 8)

V období protektorátu byla některým spolkům pozastavena nebo zakázána činnost, ale jiné spolky mohly nadále provozovat svoje aktivity. Jedním z nich byl právě Svaz českých okrašlovacích spolků, který se v té době soustředil především na osvětovou činnost. (Ptáček, 2005: 8-9) Po válce „*v krátkém období obnovené republiky byl důraz kladen na nové oživení činnosti spolků, zejména v oblasti systematické péče o ochranu přírody.*“ (Ptáček, 2005: 9)

Po roce 1948 činnost většiny spolků a organizací byla zastavena nebo zrušena, takže se jednotlivci mohli jen stěží realizovat v ochraně a péči o přírodu. „*Zákon*

³⁹ Jedním z nich byl např. i Klub českých turistů, který vznikl na konci 19. století. (Librová, 1987: 60-61)

⁴⁰ Pozemková reforma spočívala v tom, že se rozlehlé pozemky velkostatkářů, církve a šlechticů rozčlenily na menší části a ty byly přerozděleny středním a menším rolníkům. (Ptáček, 2005: 6)

o dobrovolných organizacích a shromážděních č. 68 Sb. ze dne 12. 7. 1951 pak znamenal faktickou likvidaci tradičních spolků, tedy také Svazu československých spolků pro okrašlování a ochranu domoviny v Praze. Jednotlivé okrašlovací spolky svou činnost rovněž postupně ukončily.“ (Ptáček, 2005: 9)

Roku 1958 se v Praze ustavila „*první moderně pojatá dobrovolná ochránářská organizace, tehdy pod názvem Sbor ochrany přírody, která navázala na organizační zkušenosti a na odbornou tradici starých ochránářských spolků, jejichž slibný vývoj od počátku tohoto století přerušil v letech 1950-1951 komunistický režim zastavením téměř veškeré spolkové činnosti.*“ (Vaněk, 1996: 32) Jak uvádí Vaněk, tento Sbor ochrany přírody byl veden při Společnosti Národního muzea v Praze, od které se ale osamostatnil roku 1969 a dále vystupoval pod názvem TIS – Svaz pro ochranu přírody a krajiny. Nicméně i když se TIS velmi zasazoval o ochranu přírody a krajiny, skutečnost, že se jednalo prakticky o nevládní organizaci, která mimo jiné neměla ve svých stanovách zakotvenu vedoucí úlohu KSČ, vedla k tomu, že roku 1979 „*byl v podstatě donucen rozpustit se sám. ... TIS byl nahrazen novou úředně nadekreťovanou organizací, Českých svazem ochránců přírody, který vznikl z iniciativy Ministerstva kultury ČSR mimo rámec Národní fronty 11. září 1979.*“ (Vaněk, 1996: 34)

Tedy až kolem 70. let minulého století začaly vznikat organizace, které stát toleroval a kde se mohli jednotlivci aktivně zapojit do ochrany přírody. Některé z nich fungují dodnes, jako např. Hnutí Brontosaurus (*1974), Český svaz ochránců přírody (dále jen „ČSOP“, *1979), nebo pozdější Hnutí Duha (1988). Přesto však doba represí přinesla negativní obrat v myšlení lidí, co se týče zodpovědnosti za přírodu a její stav. (Ptáček, 2005: 9) „*V každém případě přineslo padesát let systematického potlačování skutečně nezávislé občanské iniciativy a rigidního uplatňování státních zájmů v ochraně přírody zásadní posun ve vnímání role státu a občanů ve vztahu k životnímu prostředí. Občané přijali za samozřejmé, že se o ochranu životního prostředí a přírody postará stát, kterému přispívají svými daněmi.*“ (Ptáček, 2005: 9)

Naštěstí ne všichni občané se v ochraně přírody chtěli spolehnout na stát, a stali se členy různých organizací nebo sdružení. Díky nim a jejich snaze zasadit se o ochranu přírody mohly vzniknout záchranné stanice, kterými se budu podrobněji zabývat v dalších podkapitolách.

2.3.2. Záchranné stanice handicapovaných živočichů

První záchranná stanice pro zraněné volně žijící živočichy na území ČR vznikla roku 1983 při základní organizaci ČSOP v Bartošovicích na Moravě. Její oficiální činnost coby péče o zraněné živočichy, ale započala již dříve v druhé polovině 70. let. (Pešout, Stýblo, Veselý, 1998: 3) Vznik dalších stanic pro zraněné živočichy na sebe nenechal dlouho čekat a v současné době je na celém území ČR v provozu 40 stanic⁴¹, z nichž každá má od Ministerstva životního prostředí (dále jen „MŽP“) schválenou určitou oblast působnosti⁴².

Stanice se mohou dělit podle orientace na určité druhy živočichů. Většina stanic je schopná pečovat o všechny druhy volně žijících živočichů v ČR. Další stanice přijímají většinu druhů, kromě některých vybraných, a mimo ně existují i stanice specializované na jeden konkrétní druh.⁴³ Stanice však musejí mít na všechny živočichy, o které chtějí pečovat, příslušné vybavení a povolení od MŽP. (§5 odst. 9 zákona č. 114/1992 Sb. o ochraně přírody a krajiny, ve znění pozdějších předpisů) Nezbytná je také spolupráce stanic s veterináři, ať už při ošetřování živočichů, nebo při jejich utracování.

Ve stanicích pracují jak stálí pracovníci, tak dobrovolníci, popř. i stážisti. Stanice většinou vznikají při neziskových organizacích zabývajících se ochranou přírody nebo při zoologických zahradách a městských zařízeních. (Stýblo, 2013: 10-11)

Při provozování záchranné stanice je také důležitá komunikace a spolupráce s veřejností. Je potřeba zajistit, aby lidé byli informováni o záchranných stanicích a jejich umístění a stejně tak o, tom jak se zachovat při nálezu zraněného živočicha a o způsobech, jak mu pomoci. Některé stanice zaujímají svojí působností velikou rozlohu a často je časově náročné se ihned dostavit a postarat se o zraněného živočicha. Pro tyto účely mohou sloužit tzv. sběrná místa, kde se dobrovolníci, spříznění „nadšenci“, dočasně postarají o zraněného živočicha, než se dostane do péče v záchranné stanici. (Web7)

Ročně záchranné stanice přijmou více než 10 000 živočichů⁴⁴, z nichž se podaří vypustit zpět do přírody zhruba polovinu. Některá zvířata podlehnou svým zraněním nebo musejí být kvůli závažnosti zranění utracena. Ostatní zvířata, u kterých se podaří zranění

⁴¹ Údaj podle oficiálních zdrojů z MŽP ke dni 18. 5. 2013.

⁴² Stanic je v současné době na území ČR tolik, že pokrývají svojí činností celé území ČR. Víceméně k této skutečnosti přispěla vznik Národní sítě záchranných stanic, i které bude řeč ještě dále.

⁴³ Jako např. záchranná stanice pro veverka u Chvaletic. (Web6)

⁴⁴ V roce 2013 sama Národní síť záchranných stanic přijala do své péče 14 767 zraněných či jinak handicapovaných volně žijících živočichů. (Web8) Celkový počet přijatých živočichů bude nicméně o dost větší, protože uvedené číslo nezahrnuje příjem záchranných stanic, které nejsou členy Národní sítě. Celková statistika přijatých živočichů všemi stanicemi na území ČR bohužel není známa.

vyléčit, ale která by nebyla schopna přežít ve volné přírodě, zůstávají ve stanici se svými trvalými handicapy. Ovšem ne všechna zvířata, která jsou přijata do stanice, jsou zraněná, nebo potřebují lidskou pomoc. Celkově mají největší zastoupení v příjmu stanic mláďata, ať už zraněná, nebo domněle opuštěná⁴⁵. Hned za mláďaty jsou na druhém místě poranění živočichové. Kromě těchto dvou skupin stanice přijímají i vysílené živočichy⁴⁶ a provádějí odchvy živočichů⁴⁷. (Orel, Stýblo, 2013: 10-11)

Mezi nejčastější příčiny zranění živočichů patří poranění způsobená dopravou, elektrickými zařízeními, poškození jiným živočichem nebo náraz na překážku. Celkově tedy podle statistiky vedené ČSOP je většina poranění způsobena ať už přímo nebo nepřímo člověkem. Nejčastěji jsou do stanic přijímáni ptáci a savci, z nichž mnohdy jde o poštolky, rorýse, káňata, ježky, veverky, netopýry a zajíce. (Orel, Stýblo, 2013: 11-12) Některá přijatá mláďata jsou po uzdravení dána k „adopci“ k vytipovaným párům ve volné přírodě, nebo ve stanici, a je ověřeno, že při správné péči i trvale handicapovaný pár může zplodit a vychovat potomka, u kterého bude možné vypuštění do volné přírody. Tento způsob odchovu může pomoci v navyšování počtů chráněných nebo ohrožených druhů. (Pecina in Pešout, Stýblo, Veselý, 1998)

Dále může v záchranných stanicích vzniknout problém s její kapacitou, jelikož trvale handicapovaní jedinci neustále přibývají. V těchto případech se živočichové umisťují buďto do zoologických zahrad, do spřátelené stanice s volnou kapacitou, nebo do speciálně vytvořených malých zoo pro handicapované jedince, kde se tito jedinci umístí na dožití. Takto uzpůsobené zoologické zahrady slouží nejen trvale handicapovaným zvířatům, ale i veřejnosti v rámci ekologické výchovy. Návštěvníci tak mohou přímo vidět důsledky lidské činnosti na okolní svět. Podobná zoo funguje např. v Praze v Chuchelském háji, nebo i ve Vlašimi na původním místě záchranné stanice, kde je nyní tzv. paraZOO. (viz Obr. 17, Obr. 18). (Web9)

Kromě péče o přijaté živočichy některé stanice zajišťují i ochranu zvířat přímo na místě, „in situ“, např. u transferů žab nebo škeblí. Téměř každá stanice se zabývá i ekologickou výchovou. V těchto případech mohou trvale handicapovaní živočichové posloužit jako ukázky neblahých důsledků lidské činnosti na přírodě a zvířatech (viz Obr. 3, Obr. 8, Obr. 9).

⁴⁵ Většina stanic se snaží ohledně nálezů mláďat dělat osvětu v podobě přednášek a letáků, aby zabránili jejich nepotřebnému sbírání a zachraňování.

⁴⁶ Může se jednat např. o vysílení při nepříznivých meteorologických podmínkách, jako např. v červnu 2013, kdy silné dlouhotrvající deště znemožňovaly ptákům hledat si potravu.

⁴⁷ Např. při proniknutí živočicha do budov, při pádu do šachet a jímek, při úniku živočicha ze zajetí aj. (Orel, Stýblo, 2013: 12)

2.3.2.1. Národní síť záchranných stanic

Národní síť záchranných stanic (dále jen „Národní síť“, „Síť“) vznikla za účelem sjednotit záchranné stanice a jejich postupy a vytvořit tak jejich systém, který by zvládal kvalifikovaně pokrýt svou činností celé území ČR. Národní síť vznikla roku 1997 z podnětu Českého svazu ochránců přírody a v současnosti sdružuje 28 stanic a na území ČR. Nicméně jak již bylo zmíněno výše, funkčních stanic na území ČR je v současné době dohromady 40, z čehož nutně vyplývá, že ne každá záchranná stanice je členem Národní sítě. (Pešout, Stýblo, Veselý, 1998: 1-2)

„Vzhledem k tomu, že doposud neexistoval systémový přístup státu ke stanicím pro handicapované živočichy (od čehož se odvíjelo i nesystémové přidělování státních prostředků v dotacích na tyto činnosti⁴⁸), inicioval v roce 1997 ČSOP vznik Národní sítě stanic pro zraněné a handicapované živočichy.“ (Pešout, Stýblo, Veselý, 1998: 1)

Jedním z hlavních záměrů Národní sítě bylo, aby sdružené stanice byly schopny pokrýt svojí působností celou Českou republiku, čehož se jim postupem času při přibírání dalších členských stanic podařilo dosáhnout. Aby mohla Síť tento cíl uskutečnit, musela být každá vstupující stanice schopná svou činností obsáhnout území rozkládající se minimálně na území třech obcí s rozšířenou působností. (Web10)

Každá stanice v Síti také musí zvládnout zajistit péči všem druhům volně žijících živočichů v ČR, čímž členství stanice v Síti garantuje občanům, že tato stanice bude schopna jakéhokoli zraněného volně žijícího živočicha přijmout. (Pešout, Stýblo, Veselý, 1998: 1-2)

Vedle členských stanic fungují v Síti i stanice přidružené, které sice nemají vlastní přiřazené území, ale jsou navázány smlouvou na některou ze stanic členských. Smlouva mezi členskou a přidruženou stanicí pak určuje rozsah povinností přidružené stanice. Většinou se přidružené stanice starají o konkrétní oblast nebo druhy zvířat. (Web10)

2.3.3. Legislativa upravující záchranné stanice

I když první záchranná stanice pro handicapované živočichy vznikla už v roce 1983, řádné zakotvení v zákoně proběhlo až téměř o deset let později. Záchranné stanice

⁴⁸ Jak jsem se dozvěděla z uskutečněných rozhovorů, v současné době dostává finanční prostředky pro záchranné stanice od MŽP pouze Národní síť, ve které se pak prostředky přerozdělují jednotlivým členským stanicím. To ovšem ale znamená, že ostatní záchranné stanice, které nejsou členy Sítě, pravidelné státní příspěvky nedostávají, a musejí si financování chodu stanice zajišťovat z jiných prostředků.

jsou v současné době upraveny několika zákony a vyhláškami. Prvním dokumentem, který ustanovil podmínky jejich vzniku, zániku a okruh jejich činností je zákon č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny. Tento zákon mimo jiné určuje živočichy⁴⁹, kteří spadají do péče v záchranné stanici. Protože celý zákon a jeho části týkající se právní úpravy záchranných stanic jsou obsáhlé, představím jen části zákona, které považuji pro tuto práci za zásadní.

Povahu záchranných stanic a cíl jejich práce definuje § 3 odstavec 1 písmeno f: *„záchranná stanice je zařízení, které na konkrétně vymezeném území působnosti zajišťuje komplexní péči o všechny živočichy dočasně neschopné přežít ve volné přírodě s cílem navrátit je do přírody, živočichům trvale neschopným přežít ve volné přírodě poskytuje, je-li to vhodné a účelné vzhledem k jejich zdravotnímu stavu, odpovídající dlouhodobou péči, poskytuje informace o příčinách ohrožení a vhodných způsobech ochrany živočichů a může spolupracovat při provádění opatření k předcházení zraňování nebo úhynu živočichů“.*

V praxi to znamená, že záchranná stanice musí být schopná se postarat o zraněné volně žijící živočichy, ať už s vyléčitelným nebo nevyléčitelným zraněním. Některé stanice jdou i za rámec těchto povinností přijímají do péče i opuštěná zraněná domácí zvířata.

Další důležité odstavce zmiňující mimo jiné vznik a zánik záchranných stanic jsou odstavce 8-10 v § 5. Podle odstavce 8, každý, kdo se ujal živočicha neschopného momentálně nebo dlouhodobě přežít ve volné přírodě, musí zajistit jeho ošetření, nebo ho předat do péče záchranné stanice. V článku je i uvedeno, že osoba, která se živočicha ujala, musí zamezit jeho dalším tělesným změnám nebo změnám v jeho chování. Tento článek podle mě znamená, že zraněnému živočichovi daná osoba nesmí nijak fyzicky ublížit, či ho jinak fyzicky poškodit, ale i se musí postarat o to, aby si na něj živočich nenavykl, neochočil se, a byl nadále schopen sám přežít v přírodě.

Odstavce 9 a 10 obsahují formální zajištění vzniku a případného zániku záchranné stanice. Vznik záchranné stanice může povolit pouze MŽP a to rozhodnutím o povolení k provozování záchranné stanice. V tomto rozhodnutí jsou uvedeny všechny formální náležitosti stanice, jako např. místo, kde se nachází, rozsah oblastní působnosti (všechny stanice operují na daném vymezeném území) a rozsah, v jakém mohou o péči o živočichy

⁴⁹ „Podle zákona o ochraně přírody a krajiny se živočichem rozumí jedinec živočišného druhu, jehož populace se udržuje v přírodě samovolně, a to včetně jedince odchovaného v lidské péči vypuštěného v souladu s právními předpisy do přírody. Živočichem se rozumí všechna vývojová stadia daného jedince.“ (Komínková, 2010: 94)

poskytovat.⁵⁰ MŽP má oprávnění záchranou stanici zrušit, pokud dojde ve stanici k porušení podmínek, za kterých bylo rozhodnutí o povolení činnosti uděleno, nebo při porušení zákona při péči o živočichy.

V zákoně č. 114/1992 Sb. můžeme nalézt i jiná ustanovení týkající se záchranných stanic, jako např. že záchranné stanice si musejí vést evidenci přijatých živočichů do stanice⁵¹ apod.

Dalšími právními předpisy obsahujícími úpravu záchranných stanic nebo nakládání se zvířaty jsou: vyhláška MŽP č. 316/2009 Sb., o držení živočichů dočasně nebo trvale neschopných přežít ve volné přírodě a o péči o tyto živočichy v ZS (dále jen vyhláška o handicapovaných živočiších), zákon č. 246/1992 Sb., na ochranu zvířat proti týrání a také vyhláška MZ č. 114/2010 Sb., o ochraně handicapovaných zvířat při chovu.

„Podmínky péče o handicapované živočichy jsou vymezeny s jistou mírou obecnosti v prováděcí vyhlášce o handicapovaných živočiších, a to tak, aby jejich dodržování bylo ku prospěchu všem druhům handicapovaných živočichů a všem handicapům, se kterými se lze v praxi setkat.“ (Komínková, 2010: 97) Tato vyhláška tedy upravuje podmínky pro držení živočichů a péči o ně v záchranných stanicích. V § 1 a 2 určuje, co se rozumí stavem živočicha, o kterého je potřeba pečovat ve stanici. Ve třetím paragrafu vyhláška vymezuje podmínky, které musí zřizovatel a pracovníci v ZS dodržovat při péči o handicapovaná zvířata. Jedná se např. o zajištění vhodné potravy a biotopu, který bude druhu nejlépe odpovídat, respektování druhových preferencí a nároků, a pokud jde o mláďata, o zajištění adopce⁵² ať už ve volné přírodě nebo u páru v záchranné stanici, a o zamezení nadměrného kontaktu handicapovaného živočicha s lidmi i dalšími živočichy, kteří by narušili jeho přirozenou schopnost reakce ve volné přírodě.

§ 4 upravuje podmínky využívání trvale handicapovaných živočichů v rámci ekologické výchovy. § 5 určuje okolnosti vypouštění zdravých jedinců zpět do volné přírody. Pracovníci záchranné stanice musejí být ujisti, že je živočich schopen se plnohodnotně zapojit do života ve svém přirozeném prostředí. K tomu je potřeba zajistit i náležitou přípravu, jakou je např. držení v prostoru s výhledem do odpovídajícího biotopu. Např. u ptáků se tato příprava často řeší umístěním živočicha do tzv. rozletové voliéry (viz Obr. 15, Obr. 16), kde má jedinec dostatek prostoru ať už pro létání, nebo

⁵⁰ Např. ne každá stanice může přijmout do péče všechny typy zraněných živočichů, protože pro zajištění dostatečné péče nemají potřebné vybavení a tudíž ani nemohli získat povolení od MŽP se o ně starat.

⁵¹ Jedná se konkrétně o § 52, odstavec 2.

⁵² V některých stanicích mají při vypouštění mláďat ze záchranné stanice vytipované „adopční páry“, kam mohou spolehlivě mláďata umístit.

i odpočívání, aby pak mohl znovu plnohodnotně obstát ve volné přírodě. Další okolnosti, na které je potřeba při vypouštění vyléčených živočichů brát zřetel, jsou následující: vypouštění jedinců v místě areálu výskytu druhu, zajištění neohrožení zdravotního stavu jedinců nebo populací žijících v daném území a případně, aby byli jedinci přednostně vypuštěni v místě jejich původního nálezu a v době, která odpovídá době aktivity daného druhu.

2.3.4. Přínosy záchranných stanic

V této podkapitole bych ráda zmínila, jaké jsou přínosy záchranných stanic, ať už z hlediska ekologického nebo sociálního. Podle Pavla Peciny můžeme u záchranných stanic pozorovat tři hlavní okruhy přínosů. Prvním je přínos pro přírodu, tedy přínos ekologický, neméně důležitými jsou však i další dva aspekty, a to etický a vzdělávací. Všechny tři okruhy rozeberu v následujícím textu, ve kterém vycházím ze statě Pavla Peciny v publikaci Národní síť stanic pro handicapované živočichy. Pavel Pecina uznává, že jak ekologických, tak etických a vzdělávacích přínosů bychom mohli nalézt více, avšak pro orientaci zformuloval alespoň hlavní, které následně představím. (Pecina in Pešout, Stýblo, Veselý, 1998) Pro nedostatek materiálů na téma záchranných stanic se budu této statě držet a pokusím se ji doplnit vlastními poznatky.

2.3.4.1. Ekologický přínos

Téma ekologického přínosu záchranných stanic může být diskutabilní. A to z toho důvodu, že z hlediska ochrany ohrožených druhů není činnost záchranných stanic nijak významná, přínosná. Zranění zástupci ohrožených druhů se do stanic často nedostávají a tak většinu péče zaujímají druhy „běžnější“. Jak píše Pecina: *„Vyléčení a návrat do přírody, popř. úhyn nebo trvalý chov v péči člověka nijak neovlivní celkovou populaci druhu, který nota bene většinou nepotřebuje žádnou zvláštní podporu pozitivním managementem populací nebo chovem.“* (Pecina in Pešout, Stýblo, Veselý, 1998) Přesto však podle Peciny záchranné stanice mají značný ekologický význam, ať už přímý nebo nepřímý.

K přímým ekologickým významům řadí takové, které bezprostředně mohou ovlivnit životy jedinců nebo populací ve volné přírodě. Díky záchranným stanicím máme např. možnost vyléčení a záchrany takových druhů, které nejsou vyloženě ohrožené,

ale jsou málo početné, takže i jeden vyléčený jedinec může v populaci hrát významnou úlohu⁵³. Dalším důležitým aspektem je skutečnost, že i když se nepodaří jedince vypustit zpět do přírody, záchrané stanice mohou těmto druhům umožnit přežití i za předpokladu trvalého handicapu. Z těchto jedinců se pak může vytvořit chovný pár, který je schopný adoptovat mládě stejného nebo příbuzného druhu. „*Takto odchovaná mláďata mají daleko větší šanci zapojení se do divoké populace než jedinci odchovaní uměle.*“ (Pecina in Pešout, Stýblo, Veselý, 1998) Kromě těchto přímých ekologických přínosů podle Peciny bych ještě zmínila další aktivitu některých záchraných stanic, která by se mohla do přímého ekologického významu zařadit, a tou jsou záchrané transfery⁵⁴. Zařadila bych je do této kategorie z toho důvodu, že záchrané transfery přímo ovlivňují jak život jedince, tak i dané populace, a přesunem na jiné vhodné místo se zabrání jejich možnému zranění nebo úhynu. (Orel, Stýblo, 2013: 10-11)

Mezi nepřímý ekologický význam záchraných stanic Pecina řadí především význam vědecký, kdy studium zvířat pomáhá jejich většímu porozumění a tedy i poučení se do budoucna. Stanice poskytují možnost pozorovat a studovat živočichy, jejich chování, jsou základem pro vypracování odborných metodik péče, rehabilitace, vypouštění a jiných aspektů, které se mohou aplikovat u dalších jedinců a i druhů jim příbuzných.

Poslední nepřímý přínos stanic Pecina spatřuje „*v možnosti poskytnout odbornou péči a pobyt ilegálně dovezeným jedincům druhů zařazených do seznamů CITES před jejich definitivním umístěním, resp. repatriací.*“ (Pecina in Pešout, Stýblo, Veselý, 1998)

2.3.4.2. Etický a vzdělávací přínos

Kromě znalostí ekologie a biologie, které jsou samozřejmě potřebné pro provozování stanic a péči o živočichy, je stejně jako v medicíně a jiných oborech, kde se pečuje o druhé, také potřebná etika, protože bez etického zaměření a citění by záchrané stanice nejspíše ani nevznikly. Bez etického citění a mravní zodpovědnosti by tedy patrně ani záchranou stanicí správně provozovat nešlo, a podle zkušeností pracovníků stanic lidé, kterým chybí cit pro práci se zvířaty, ve stanicích dlouho pracovat nevydrží. Podle Peciny „*přitom více než při ochraně přírody v terénu nabývá na důležitosti*

⁵³ Jedná se většinou o druhy na vrcholu potravního řetězce, které mají z povahy svého druhu malé zastoupení. Např. lišky, orli, vzácné sovy, velcí sokoli apod. (Pecina in Pešout, Stýblo, Veselý, 1998)

⁵⁴ Nejčastěji se týkají záchrané transfery obojživelníků, ale provádějí se i u jiných druhů, např. i netopýrů. (Orel, Stýblo, 2013: 10-11)

objektivní poznatek, že každý jedinec má vlastní hodnotu, která nespočívá jen v jeho významu pro populaci a ekosystém a také důsledky z toho plynoucí, tj. že chovatel tuto individualitu a jedinečnost respektuje.“ (Pecina in Otáhal, Plesník, 1998: 164)

Podle Peciny pracovník stanice, který se ujal zraněného živočicha, má rovnou trojí zodpovědnost. Jednak je zodpovědný za samotného poraněného živočicha, kterému se svým ujmutím zavázal k dobrému zacházení, jak z hlediska zdravotního, tak z hlediska nenarušení jeho přirozeného chování. Dále má zodpovědnost vůči člověku, který mu živočicha svěřil s důvěrou a nadějí do péče. A v neposlední řadě má zodpovědnost vůči sobě samému, aby řádně dostal své úloze a postaral se o živočicha podle svého nejlepšího svědomí. (Pecina in Otáhal, Plesník, 1998: 164)

(Nejen) z těchto důvodů je etický rozměr záchranných stanic velice podstatný, ale i proto, že se může skrze stanice předávat dál širší veřejnosti. Tedy kromě ekologického přínosu stanic je neméně důležitý (a možná i podstatnější) význam etický, a s ním úzce spjatý vliv výchovný. *„Již pouhá existence takovýchto zařízení a fakt, že je společnost zřizuje a subvencuje, je signálem pro všechny, že takovýto přístup a takováto činnost jsou správné a pozitivní, a že naopak vlivy člověka jako druhu, které zvířata do těchto stanic přivádějí, jsou špatné. Tento signál, akcentovaný nesobeckou, obětavou prací provozovatelů stanic, působí na mravní, emotivní i rozumovou podstatu lidí daleko silněji a účinněji než sebelépe míněné proklamace a sankce.*“ (Pecina in Pešout, Stýblo, Veselý, 1998)

Pavel Pecina tyto přínosy, etický i vzdělávací, formuloval do několika hlavních okruhů. Mezi ně patří především skutečnost, že záchranné stanice svou činností upozorňují na dopady lidské činnosti na okolní přírodu a živočichy. (Pecina in Pešout, Stýblo, Veselý, 1998) Každý návštěvník si tak může na vlastní oči prohlédnout, jaké důsledky může mít např. nedbale zanechaný vlasec v rybníce na končetiny vodního ptactva.

Další významy Pecina vidí v *„účinném způsobu propagace biofilního světonázoru, altruismu a schweitzerovské humanity, nastavující zrcadlo hodnotovým systémům opačného směru, a nenásilný způsob upozornění na morální povinnost alespoň se snažit napravovat či mírnit člověkem způsobené zlo“*. (Pecina in Pešout, Stýblo, Veselý, 1998) Mimo to záchranná stanice slouží jako možnost pro veřejnost vidět a blíže poznat druhy, které sice žijí u nás ve volné přírodě, ale běžně se s nimi nesetkáme. Díky stanicím si podle Peciny můžeme i uvědomit, že se osudy lidí a zvířat v mnohém neliší, a tím začít zvířata respektovat nejen v prostředí stanice. (Pecina in Pešout, Stýblo, Veselý, 1998)

3. EMPIRICKÁ ČÁST

Následující část práce je věnovaná metodologii a analýze výzkumu. V metodologické části budou uvedeny použité metody a bude nastíněn i průběh samotného výzkumu na místě. V analytické části se pokusím o rozbor získaných materiálů a jejich zasazení do teoretického rámce.

3.1. Metodologie diplomové práce

Cílem mé diplomové práce bylo zmapování environmentálně etických postojů pracovníků záchranných stanic pro zraněné živočichy, spolu se zjištěním důvodů jejich rozhodnutí tuto práci vykonávat. Pro dosažení tohoto cíle jsem provedla výzkum přímo v záchranných stanicích, kde jsem uskutečnila rozhovory s lidmi pracujícími ve stanicích. Výzkum jsem provedla na základě různých metod a přístupů, které představím v této podkapitole. V první podkapitole uvedu, jakým způsobem probíhal můj výzkum po metodologické stránce. Osvětlím jaké přístupy a metody jsem ve výzkumu použila a z jakého důvodu jsem se přiklonila právě k nim.

V druhé podkapitole nastíním, jak probíhal samotný výzkum na místě a provedu jeho stručnou reflexi.

3.1.1. Metodologický postup

Jak již bylo sděleno v úvodu, volbu tématu jsem provedla v návaznosti na moji bakalářskou práci, ve které jsem se zabývala přístupy člověka ke zvířatům v rámci environmentální etiky. Po domluvě s vedoucím diplomové práce jsme se dohodli, že provedu výzkum na téma environmentální etiky v záchranných stanicích pro živočichy. Záchranné stanice jsme vybrali především z důvodu, že v té době nebyla známa žádná práce, která by se podobné problematice věnovala na bázi výzkumu na místě. Byla publikována pouze jedna diplomová práce zabývající se environmentální etikou v záchranných stanicích, ale ta tematiku zkoumala pouze na teoretické úrovni. Vzhledem k povaze tématu jsem ve svém výzkumu zvolila za výchozí kvalitativní přístup, abych mohla hlouběji poznat jednotlivé přístupy a názory vybrané skupiny lidí. *„Výhodou kvalitativního přístupu je získání hloubkového popisu případů. Nezůstáváme na jejich*

povrchu, provádíme podrobnou komparaci případů, sledujeme jejich vývoj a zkoumáme příslušné procesy.“ (Hendl, 2008: 51)

Zároveň vedle etických přístupů pracovníků záchranných stanic pro zraněné živočichy jsem chtěla zkoumat sociální a demografické, popř. kulturní pozadí pracovníků záchranných stanic s ohledem na vliv jejich rozhodnutí ve stanici pracovat. Po domluvě s vedoucím práce jsem vedle těchto hlavních dvou témat přidala i výzkum vnímání přírody u této vybrané skupiny lidí.

Výše zmíněná témata jsem nakonec zformulovala do výzkumných otázek, ze kterých jsem dále ve svém výzkumu vycházela.

Výzkumné otázky:

1. Jaké etické argumenty využívají pracovníci záchranných stanic pro vysvětlení své činnosti?
2. Jak pracovníci záchranných stanic vnímají přírodu (s ohledem na dílo „Contested Natures“ od P. Macnaghtena)?
3. Jaké okolnosti ovlivnily rozhodnutí pracovníků zabývat se prací ve stanici?

Jak bude rozvedeno dále, třetí výzkumnou otázku jsem chtěla zmapovat pomocí dotazníkového šetření a tím použít smíšený přístup kvalitativního a kvantitativního šetření. „*Smíšený výzkum je definován jako obecný přístup, v němž se míchají kvantitativní a kvalitativní metody, techniky nebo paradigmaty v rámci jedné studie.*“ (Hendl, 2008: 58) Nicméně od tohoto smíšeného přístupu jsem nakonec ustoupila, konkrétní důvody mého rozhodnutí jsou popsány dále v podkapitole 3.1.2 Průběh výzkumu. Po formulaci výzkumných otázek jsem následně přešla k výběru vzorku a techniky sběru dat.

Vzhledem k omezenému počtu záchranných stanic jsem jako metodu výběru vzorku použila metodu samovýběru. Jak uvádí Miovský „*metoda samovýběru je založena na principu dobrovolnosti, respektive aktivního projevení zájmu zapojit se do výzkumné studie. Nejedná se tedy pouze o prostý souhlas s účastí ve výzkumu, který je obecnou etickou podmínkou pro jakýkoli výzkum. Jedná se o situaci, kdy více potencionálním účastníkům výzkumu nabízíme možnost se do výzkumu zapojit a je na jejich volbě, zda tak učiní, či nikoli.*“ (Miovský, 2006: 133) Kontaktovala jsem tedy prostřednictvím e-mailové komunikace všechny stanice na území Čech s dotazem ohledně ochoty poskytnutí rozhovoru a čekala jsem na reakce. V zaslaném e-mailu jsem potencionální respondenty informovala o povaze výzkumu, nastínila jsem témata, která se výzkumu týkají,

a také jsem uvedla předpokládanou dobu, kterou rozhovor zabere. Kladné odpovědi jsem obdržela celkem z devíti stanic, ve kterých jsem následně provedla interview s jejich pracovníky.

Jako metodu získání dat jsem zvolila polostrukturovaný rozhovor, nebo jak ho popisuje Hendl, rozhovor pomocí návodu. Tento typ vedení rozhovoru jsem zvolila z důvodu jeho pružnosti. „*Návod k rozhovoru představuje seznam otázek nebo témat, jež je nutné v rámci interview probrat. Tento návod má zajistit, že se skutečně dostane na všechna pro tazatele zajímavá témata. Je na tazateli, jakým způsobem a v jakém pořadí získá informace, které daný problém osvětlí.*“ (Hendl, 2008: 174) Podle témat určených výzkumnými otázkami jsem si tedy vytvořila okruhy otázek, na které jsem se později respondentů dotazovala. Kladla jsem také doplňující otázky, kterými jsem získala od respondentů dovysvětlení jejich postojů a názorů na dané téma. Připravená osnova rozhovoru a daných otázek mi pak pomáhala orientovat se v konkrétním rozhovoru a případně zjistit, co je ještě potřeba probrat. (Miovský, 2006: 159-162)

I když respondenti vyjádřili souhlas s účastí na výzkumu a poskytnutí rozhovoru v předchozí e-mailové nebo telefonické komunikaci, přesto jsem je před samotným začátkem interview znovu seznámila s povahou výzkumu a požádala jsem je o ústní vyjádření jejich informovaného souhlasu s poskytnutím rozhovoru spolu se souhlasem nahrávání rozhovoru na diktafon. (Miovský, 2006: 280-281)

Již v průběhu sběru rozhovorů jsem začala pořizovat jejich přepis. Nicméně jsem ne zvolila metodu doslovného přepisu veškerého materiálu, jelikož některé nahrávky trvaly i více jak hodinu, a ne všečen obsah byl relevantní k daným tématům.

Po přepisu rozhovorů jsem přešla k jejich systematizaci a kategorizaci, kterou Miovský popisuje jako třídění dat podle kritérií. „*Tato kritéria stanovujeme předem, avšak v průběhu analýzy může dojít k přehodnocení těchto kritérií (na základě nově zjištěných skutečností) a proces třídění dat může být proveden znovu od začátku dle aktuálně upravených kritérií (což se v průběhu studie může stát i vícekrát).*“ (Miovský, 2006: 209) Kategorizace dat v mém výzkumu probíhala výběrem výpovědí respondentů podle okruhů témat. Použila jsem při tom techniku barvení textu. Každému okruhu jsem přiřadila jednu barvu a označila v textu všechny části, které se tématu týkaly. (Miovský, 2006: 211) Výpovědi jsem tímto způsobem rozřadila do několika kategorií a podkategorií, přičemž se mi při systematizaci dat vyjevily i další podkategorie, které jsem předtím nečekala. Po utřídění výpovědí respondentů jsem přešla k jejich následné analýze.

Cílem analýzy dat bylo především zmapování názorů respondentů, případně zjištění, jak často se některé názory opakují, shodují. Proto jsem se ve výzkumu přiklonila k deskriptivnímu přístupu, oproti interpretativnímu. Miovský deskriptivní přístup popisuje takto: „*Deskriptivní přístup ke kvalitativní analýze je ve svém užším pojetí založen na předpokladu, že procesy utřídění, klasifikace a deskripce jsou samy o sobě analytickým postupem a hlubší analýza kvalitativních dat jdoucí za tyto fáze je příliš spekulativní.*“ (Miovský, 2006: 220) Dále uvedená zjištění vycházející z celého výzkumu představená v následující kapitole budou proto mít především popisnou povahu.

Při vyhodnocování sebraných dat jsem použila několik metod. Jednou z nich byla tzv. metoda vytváření trsů, která „*slouží obvykle k tomu, abychom seskupili a konceptualizovali určité výroky do skupin, např. dle rozlišení určitých jevů, místa, případů apod.*“ (Miovský, 2006 : 221) Touto metodou jsem tedy v přepsaných rozhovorech vyhledala výroky na daná témata určená výzkumnými otázkami, a byla jsem pak schopná provést jejich kategorizaci. Metodu vytváření trsů jsem dále doplnila metodou prostého výčtu, kterou Reichel označuje jako metodu, která je na rozmezí mezi kvantitativním a kvalitativním přístupem. „*Jedná se o sledování frekvencí a popř. intenzity výskytu určitého fenoménu, prvku, znaku atp.*“ (Reichel, 2009: 166) Touto metodou jsem chtěla ukázat, jak se poměrově liší názory respondentů na určitá témata.

3.1.2. Průběh výzkumu

Samotný výzkum v záchranných stanicích probíhal od června do listopadu 2013. Jak jsem již uvedla dříve, mým původním záměrem bylo použití metody smíšeného výzkumu, kdy jsem pomocí dotazníkového šetření chtěla zjistit především odpovědi na třetí výzkumnou otázku po sociálně-demografickém pozadí pracovníků záchranných stanic. Osobními rozhovory s pracovníky stanic jsem se pak chtěla dostat hlouběji do jádra výzkumné problematiky a nalézt tak odpovědi na další dvě formulované výzkumné otázky. Nicméně i přes usilovnou snahu jsem bohužel nebyla schopná dosáhnout požadovaného počtu respondentů dotazníkového šetření, a po dohodě s vedoucím práce jsem od tohoto způsobu výzkumu upustila, a dále se zabývala pouze sháněním respondentů pro interview. Dotazník jsem vytvořila přes aplikaci „Formulář“ od společnosti Google a odkaz rozposlala e-mailem do všech funkčních stanic, přičemž povědomí o stanicích a jejich

e-mailové adresy jsem získala z veřejně přístupného seznamu⁵⁵ záchranných stanic, který vydalo Ministerstvo životního prostředí.⁵⁶

Jak je již zmíněno výše, funkčních záchranných stanic schválených MŽP bylo v době sběru dat na území ČR čtyřicet, přičemž v průměru jsem počítala s 2 pracovníky na stanici. Abych dosáhla relevantního vzorku, očekávala jsem tedy alespoň kolem 50 odpovědí. Jistým úskalím bylo, že několik e-mailových adres nebylo funkčních, a nebyla jsem schopná dohledat dále fungující adresy. Výše popsáním způsobem jsem získala osm odpovědí, ale ty bohužel nestačily k tomu, aby poskytly relevantní vzorek.

Po neúspěchu sběru dat skrze internetový dotazník jsem zvolila ještě další způsob kontaktování záchranných stanic, a to formou rozeslání dotazníků poštou, kdy jsem rozposlala do několika stanic vytištěné dotazníky se zpáteční obálkou a známkou. Tento způsob však bohužel měl nulovou návratnost, takže jak jsem již uvedla výše, po domluvě s vedoucím práce jsme se shodli, že výzkum postavím pouze na osobních rozhovorech. Nicméně díky odpovědím, které jsem získala skrze internetový dotazník, jsem mohla snadněji dále vytipovat stanice, ve kterých by mi byli pracovníci ochotni poskytnout rozhovor. Někteří lidé mi sami od sebe reagovali na průvodní e-mail k dotazníku s vyjádřením zájmu o téma méj diplomové práce.

Vzhledem k tomu, že valná většina záchranných stanic se nachází na území Čech⁵⁷, rozhodla jsem se proto soustředit výběr vzorku pro rozhovory pouze na záchranné stanice živočichů ležící na tomto území. K tomuto rozhodnutí (mimo snaží dostupnosti stanic) přispěl i důvod, že ze záchranných stanic nacházejících se na území Moravy a Slezska jsem nedostala žádné reakce na dřívější prosbu o vyplnění dotazníků. Při výběru vzorku stanic jsem se snažila získat kladné odezvy i od zástupců stanic mimo Národní síť záchranných stanic⁵⁸. Rozposlala jsem tedy znovu e-maily s prosbou o poskytnutí rozhovoru, přičemž na tuto moji prosbu kladně zareagovali pracovníci devíti stanic, z nichž dvě stanice nepatří do NSZS. Z těchto devíti stanic jsem získala jedenáct rozhovorů,

⁵⁵ Podle oficiálních zdrojů z MŽP se v průběhu tvorby práce navýšil celkový počet záchranných stanic na 45 stanic oproti původnímu počtu 43 stanic. V původním dokumentu vydaném MŽP, který byl použit pro potřeby výzkumu, byly označeny tři stanice jako nefunkční, proto jsem operovala s celkovým počtem 40 záchranných stanic. Všechna data v práci odkazující na počet stanic vycházejí z původních získaných údajů k datu 5. 5. 2013, kdy jsem s výzkumem začala. Odkaz, na kterém byl dostupný původní seznam stanic, v současné době není funkční. (Web11) Starý odkaz byl nahrazen aktualizovanou databází záchranných stanic. (Web12)

⁵⁶ V případě, že záchranné stanice měly funkční webové stránky, jsem kvůli aktuálnosti porovnála adresy uvedené v seznamu od MŽP s adresami uváděnými na webových stránkách stanic.

⁵⁷ Na území Čech leží třicet záchranných stanic, oproti dalším 13 stanicím, které se nacházejí na území Moravy a Slezska.

⁵⁸ Ovšem kontaktovat záchranné stanice, které nejsou členy NSZS, bylo komplikovanější, než domluva s členskými stanicemi. Bylo to především z toho důvodu, že často měli uvedené nefunkční kontaktní údaje.

z nichž osm bylo provedeno s muži a tři se ženami. Částečně se jednalo i o pracovníky, kteří mi původně vyplnili dotazník. Z jedenácti respondentů bylo devět stálých placených pracovníků stanic, zbývající dva byli dlouhodobí dobrovolníci, resp. se jednalo o vedoucí stanic, kteří ale za práci ve stanici nebyli placeni.

Všechny rozhovory se odehrály v prostředí záchranných stanic pro živočichy. Při každé návštěvě stanice proběhla prohlídka stanice, po které následoval samotný rozhovor s respondentem, který se většinou konal v klidném zázemí stanice. Rozhovory jsem se souhlasem účastníků nahrávala na diktafon. Jistým úskalím mého výzkumu byl především ostych pokládat určité otázky, především ohledně tematiky environmentální etiky. Proto jsem při samotném interview začínala obecnými otázkami týkající se jejich práce ve stanici a později jsem se dostávala k vážnějším tématům. Součástí výzkumu v terénu bylo také pořizování vlastních poznámek a fotografií, z nichž některé jsou připojeny v příloze práce.

V praktické části se budu věnovat výsledkům vzešlých z analýzy rozhovorů, které jsem provedla s pracovníky a dobrovolníky záchranných stanic na témata jejich práce ve stanicích, jejich přístupu ke zvířatům a vztahu k přírodě.

Pro zachování anonymity respondentů budu nadále při rozboru rozhovorů používat pouze souhrnné označení respondent č. 1-11, přičemž řazení respondentů je čistě náhodné. Vzhledem k tomu, že v některých záchranných stanicích, ve kterých jsem prováděla výzkum, pracuje pouze jeden člověk, nebudu používat ani označení stanic.

3.2. Analýza a výsledky výzkumu

Jak jsem již uvedla v popisu průběhu výzkumu, navštívila jsem při sběru rozhovorů celkem devět stanic, ve kterých jsem provedla rozhovory. Konkrétně se jednalo o: Záchranou stanicí živočichů při ZO ČSOP Rokycany (viz Obr. 1), DES OP Záchranou stanicí živočichů Plzeň⁵⁹, Záchranou stanicí Penthea (viz Obr. 2), Záchranou stanicí pro zraněné živočichy v Pátku (viz Obr. 4, Obr. 5), Záchranou stanicí Třeboň při Českém nadačním fondu pro vydru⁶⁰ (viz Obr. 6, Obr. 7), záchranou stanicí Centra Ochrany fauny ČR v Hrachově u Sedlčan (viz Obr. 10, Obr. 11), Centrum pro zvířata v nouzi při ZOO Liberec (viz Obr. 12, Obr. 13), Záchranou stanicí pro živočichy

⁵⁹ Při návštěvě této stanice jsem s sebou bohužel neměla fotografický aparát, z toho důvodu nejsou v přílohách žádné fotografie z této stanice.

⁶⁰ Zajímavostí o této stanici je, že je vybudovaná na místě bývalých jatek - tedy tam, kde se dříve zvířata zabíjela, se dnes zachraňují.

ČSOP Vlašim (viz Obr. 14), a záchrannou stanicí AVES v Brandýsku u Kladna⁶¹ (viz Obr. 19, Obr. 20). Z těchto devíti stanic se jednalo o sedm členských stanic Národní sítě a dvě stanice nečlenské. Stanice se lišily velikostí, kapacitou i počtem personálu, ale všechny vznikly buďto z popudu jedince, který stanici založil, nebo při občanském sdružení.

Ve stanicích se mi podařilo provést rozhovor s jedenácti respondenty. Tento vzorek se skládal ze tří žen a osmi mužů, devíti stálých pracovníků a dvou dobrovolníků. Nutno podotknout, že se ve větší míře jednalo o respondenty, kteří se prací ve stanici zabývali dlouhodobě i v rámci desítek let, což se místy promítá i do jejich odpovědí. V sedmi případech jsem rozhovor provedla přímo se zakladateli stanic.

Výsledky mého výzkumu budou následně představeny ve třech podkapitolách, které jsou rozdělené podle výzkumných otázek. Všechny podkapitoly jsem rozčlenila na další oddíly podle společných znaků nalezených ve výpovědích respondentů.

3.2.1. Etické názory a postoje

Mojí primární výzkumnou otázkou, kterou jsem se chtěla zabývat ve svém výzkumu, byla otázka po etickém vnímání práce v záchranných stanicích. Zajímalo mě, jaké pozice pracovníci stanic zastávají v rámci koncepcí environmentální etiky. Určitým problémem však bylo docílit u respondentů odpovědí, aniž bych je naváděla, nebo jim nějaké názory podsouvala. Pokládala jsem jim tedy otázky ze široka s tím, že jsem se ptala po cíli a významu jejich práce, přičemž jsem se v každém rozhovoru k etickým aspektům práce dostala. Někteří respondenti s tímto tématem začali dokonce sami.

Při vyhodnocování rozhovorů jsem se především chtěla vyhnout „škatulkování“. Na dalších stránkách chci proto představit s jakými názory, způsoby vnímání práce ve stanicích, jsem se při výzkumu setkala. Názory jsou zasazeny do kontextu environmentálně etických koncepcí, které jsou představeny v teoretické části práce, a jsou také podle těchto koncepcí rozřazeny. Nicméně nedá se tvrdit, že by každý pracovník jednoznačně zastával pozici jednoho z přístupů, vždy jde spíše o jakési prolínání myšlenek. Přibližně třetina respondentů se ani přímo s koncepty environmentální etiky nesešla.

⁶¹ Stanice jsou uvedeny v pořadí, v jakém jsem je navštívila.

3.2.1.1. Schweitzerovský přístup úcty k životu

Nejčastější přístup, se kterým jsem se během výzkumu setkala, jsem nazvala přístupem úcty k životu. V rozhovorech často docházelo k odkazování na příkládání stejné hodnoty jakémukoli živočichovi, tak jako je to v koncepci Alberta Schweitzera, která je popsána v teoretické části práce. Tento přístup se vztahuje především k výjezdům, kdy pracovníci jedou pomoci, nebo přijmou k ošetření jakéhokoli živočicha, kterého lidé přivezou.

„... (v přírodě) každé zvíře má své místo, proto se lidi taky velmi často diví, že se stejnou rychlostí jedeme zachránit vrabce, nebo orla.“ (Respondent č. 7)

„Takže prostě nerozlišuju, nebo alespoň naše záchranná stanice nerozlišuje, jestli je to vrabčák, a nebo orel. Prostě každý to zvíře je boží tvor, (ať jsem teda tvrdě nevěřící), tak je to prostě boží tvor, a kdykoliv zvíře potřebuje pomoci, tak mi do hodiny do dvou garantujeme, že kdekoliv ho přeberem.“ (Respondent č. 1)

„Většina lidí si to uvědomí, až budou v podstatě (zvířata) vyhubený. Každý zvíře je užitečný, každý má svou hodnotu a místo ve světě.“ (Respondent č. 9)

U jednoho respondenta jsem se setkala také s hlubší myšlenkou etického zacházení s živočichy, kteří jsou určeni jako krmení pro zraněné jedince.

„I mouční červi a myši, kterými krmíme ty druhá zvířata. Ani ty červy zbytečně netýráme. Jakékoliv zvíře si zaslouží úctu, i to co se chystáme sníst. Záchranné stanice jsou jen reakcí na porušení určité rovnováhy, poraněné zvíře v přírodě by se stalo kořistí. Ve městech dochází k ohrožení zvířat činností člověka, lidé se proto snaží zvířatům pomoci.“ (Respondent č. 8)

Mimo prisuzování hodnoty a úcty všemu živému se skrze rozhovory objevilo i jiné Schweitzerovské hledisko, a to nahlížení práce v záchranné stanici, jako napravování křivd způsobených na zvířatech a přírodě. Slovy Alberta Schweitzera: *„pomáhám-li hmyzu, který je v tísní, nedělám nic jiného, než že se pokouším živému stvoření částečně vynahradit stále nová lidská provinění.“* (Schweitzer, 1989: 293) A jelikož je valná většina zranění, která zvířata utrpí, způsobena právě lidskými výtvoři nebo lidskou činností, uváděli respondenti často tento důvod, když vysvětlovali svoje pohnutky, které je motivovaly k práci v záchranné stanici.

„Spíše z etického hlediska a morálního, že ten člověk tu přírodu ničí a likviduje a díky autům, což je výmysl člověka, a díky jiným výmyslům člověka jako jsou velký

prosklený stěny, tak to má smysl. Když jsme to zavinili, tak můžeme aspoň takhle pomoci těm zvířatům, ne?“ (Respondent č. 2)

„Pokud zachraňujeme třeba pozdní ježky, kteří by v přírodě nikdy nepřežili, tak je to prostě proto, že ta síť silnic je šílená a ty ježky na silnici auta zabijí, a je to desítky, stovky ježků. A my se to snažíme vykompenzovat. Dorovnáváme tu škodu, co lidi způsobí.“ (Respondent č. 11)

„My nezasahujeme do přírody, snažíme se pouze odstranit škody a následky způsobené člověkem a civilizací.“ (Respondent č. 5)

3.2.1.2. Ekosystémový přístup Aldo Leopolda

Při výzkumu jsem se setkala i s dalším názorem, který by bylo možno zařadit k ekosystémovému přístupu Aldo Leopolda. Toto pojetí odráží skutečnost, že se nejčastěji do stanic dostanou zvířata, jejichž populace je dost početná a nepotřebuje posilovat, přesto však pracovníci stanic o záchranu těchto jedinců usilují. Z pohledu ekosystémového přístupu však život jedince druhu, jehož populace je početná, není pro ekosystém příliš důležitý. Jeho časově nákladná záchrana pak z tohoto pohledu pozbývá smysl.

„Pokud ta populace bude silná, potom nějaký pacient tady ve voliére nehraje roli, ..., ale nebudeme si tady vyprávět, někdy zachraňujeme i v případech, který kolikrát jsou zbytečný.“⁶² (Respondent č. 5)

3.2.1.3. Singerovský přístup zmírnění utrpení

V přístupu stanic ke zraněným zvířatům je možno také nalézt odkaz i na pojetí etiky podle Petera Singera. Konkrétně se jedná o zmírnění zvířecího utrpení, o které svou činností všechny záchranné stanice usilují. Slovy Petera Singera: *„Jestliže nějaká bytost trpí a my si toho nevšimáme, neexistuje pro takový postoj žádná morální ospravedlnění.“* (Singer, 2001: 24) Pracovníci záchranných stanic přijímají zraněné živočichy bez ohledu na to, o jaký druh se jedná. Snahu zmírňovat a zabraňovat zvířecímu utrpení demonstruje i skutečnost, že jsou ochotní přijmout do péče i domácí zvířata, která nespádají přímo do jejich působnosti.

⁶² Nicméně je nutno zdůraznit, že i s tímto názorem vždy respondent vyvíjí co největší snahu o záchranu zvířete.

„Lidi nejsou schopni pochopit, že se staráme o volně žijící zvířata, ne o domácí. Je problém s kočkama a psy, lidi jsou nepříjemní. Dělá to policie a obec, ale když potřebují pomoc, tak je neodmítnem.“ (Respondent č. 10)

Částečně tomuto přístupu odpovídá i snaha pracovníků stanic navracet vyléčená zvířata do co nejpřesnějšího místa jejich nálezu, a tím co nejvíce snížit jejich možné utrpení, které by mohlo nastat při adaptaci na neznámé prostředí. V jiných případech se jedná o co nejrychlejší možné navrácení mláďat do přírody, jelikož by mohla trpět odloučením od matky (zároveň by matka mohla trpět odloučením od mláďat). Mimo další by se sem dala zařadit i činnost stanic v rámci ekologické výchovy, kdy se vzděláváním lidí snaží upozorňovat a i předcházet dalšímu možnému zraňování zvířat.

3.2.1.4. Záchrané stanice jako služba lidem?

Zajímavou skutečností, se kterou jsem se během výzkumu setkala, bylo pojetí záchrané stanice pro zraněná zvířata jako služby lidem. Někteří pracovníci, a byli to především ti, kteří ve stanicích pracují dlouhodobě, přestali vidět význam své práce v záchrané stanici pouze jako pomoc zvířatům, ale především jako pomoc lidem. Ve více povrchním měřítku se může jednat o přesun zimujících netopýrů z výtahových šachet, nebo přesun hnízd, kdy v některých případech mohou zvířata lidem znepríjemňovat život.

„Dřív to byla spíš pomoc těm zvířatům a dneska je to... víceméně se pomáhá spíš lidem, aby se zbavili problémů, protože někde něco najdou, prostě se jim někde něco vyskytne.“ (Respondent č. 4)

Ale v hlubším kontextu jde především o vědomí, že pracovníci záchraných stanic tady pro ostatní lidi jsou k dispozici, a jsou ochotni pomoci a převzít raněné zvíře v jakoukoli denní i noční dobu. Danému zvířeti možná život zrovna nezachrání, v některých případech může lidský zásah i zvířeti spíše uškodit, ale jde tu především o jakýsi princip solidarity, vědomí, že se lidé mohou na pracovníky stanic obrátit, a tím od nich dostávají signál, že je správné, že nejsme ke světu kolem nás lhostejní a starost o zvířata a přírodu tedy smysl má.

„Popravdě řečeno ty stanice pro ty zvířata vlastně nikdy neochrání ty populace, jo. Je to výchova lidí a to prostě podtrhnou jo, protože když v týdletý bláznivý době, kdy ty lidi fakt nevidí sami sebou je někdo ochotnej zvednout telefon a hledat pomoc prostě pro jakýkoliv zraněný zvíře, tak vlastně to je jenom krůček k tomu, když mu někdo nevyjde vstříc, aby překročil na nemocný lidi, jo.“ (Respondent č. 6)

Jde tedy o sociální a také výchovný efekt, který mohou pracovníci stanic mít na veřejnost. Pracovníci stanic se nenuceným způsobem zasazují o zvyšování informovanosti veřejnosti ve svém okolí mj. vysvětlením příčin, které vedou ke zraňování živočichů, a tím veřejnost upozorňují na negativní důsledky lidské činnosti na přírodu a životní prostředí.

„Jako posláním mé práce je (protože o tom získávám hodně informací, hodně se o tom dozvím, zjišťuju prostě přicházím na to, jak to vlastně v té přírodě funguje, a proč se co děje a tak), že to dovedu těm lidem vysvětlit. Takže to беру asi jako ten hlavní smysl, že jim prostě podám, proč a jak maj nebo spíš nemaj dělat. ... Ale spíš je to takový pozitivní, že ty lidi se kterejma se setkáváme my v těch stanicích, maj snahu těm zvířatům pomoci, někdy to teda přeháněj, ale když se jim to dobře vysvětlí, tak to pochopěj.“ (Respondent č. 3)

„No a prostě takový ty okamžiky, kdy Vám zavolaj prostě jako, že tam maj nějaký malý ptáče no a vy tam přijdete a tam stojí malá holčička s krabicí prostě s mládětem zraněným a tam jsou její rodiče, sourozenci, prarodiče a ta holčička prostě se na ní vítězoslavně podívá a ona řekne: já jsem vám to říkala, že přijedou. Tak to je takovádle odměna za to, že se daří.“ (Respondent č. 1)

3.2.1.5. Shrnutí

V rozhovorech s pracovníky záchranných stanic jsem se tedy setkala se čtyřmi výše uvedenými přístupy, které ať už vědomě, či nevědomě odrážejí environmentálně etické koncepce představené v teoretické části. Zajímavým poznatkem pro mě bylo zjištění, že žádný z respondentů se nezmínil přímo ani nepřímo o právech zvířat.

Nicméně jak už jsem uvedla výše, u žádného respondenta se nejednalo vyloženě o vyhraněný názor na danou problematiku. Všechny výpovědi vycházely z praxe v záchranných stanicích a byly touto praxí velmi ovlivněny, což dokládá především pohled práce ve stanici především jako služby poskytované lidem, zvířatům až druhotně.

3.2.2. Vnímání přírody

Druhým tematickým okruhem, kterým jsem se ve výzkumu zabývala, bylo vnímání přírody pracovníky záchranných stanic pro živočichy. Tento okruh byl zaměřen především na nalezení spojitostí výpovědí respondentů s dílem od Phila Macnaghtena a Johna Urryho „Contested Natures“. Stejně jako u předchozího rozboru dat u první výzkumné otázky, i zde jsem rozdělila odpovědi do několika skupin.

Během rozhovorů jsem respondentům pokládala tři základní otázky, které jsem vybrala ze souboru otázek o vztahu k přírodě „Osobní vztah člověka k přírodě - test nedokončených vět“⁶³, který vytvořil Jan Krajhanzl. Podle těchto otázek jsem rozřadila odpovědi respondentů a snažila se v nich najít souvislost s dílem „Contested natures“. Vycházela jsem také z předpokladu, že respondenti budou mít ve větší míře k přírodě kladný vztah, už jen vzhledem k jejich volbě povolání (i když jak je poznat z výše uvedené koncepce Jana Krajhanzla, nemusí tomu tak vždy být).

3.2.2.1. Když se řekne příroda...

První otázka, kterou jsem respondentům ohledně této tematiky pokládala, zněla: „co si vybavíte, když si představíte přírodu?“. Touto otázkou jsem chtěla zjistit, jak dotazovaní nad přírodou uvažují, např. zda si představí abstraktní entitu, konkrétní prvky přírody, či cokoli jiného. Z odpovědí na tuto otázku jsem také zjistila, na jaké smysly se respondenti soustředí, když si přírodu vybavují.

Část z dotazovaných mi začala vyprávět přímo o konkrétních prvcích, se kterými se můžeme setkat v české krajině. Při představě přírody si tedy vybavili především její vizuální stránku, přičemž se většinou orientovali na prvky neživé přírody, popř. různé biotopy.

„Vybavím si vodu, louky, skály, les, prostě pohoda a klid.“ (Respondent č. 7)

„Tak si představuju rozsáhlé lesy, kam až oko dohlédne.“ (Respondent č. 6)

Dovolila bych si tvrdit, že se do těchto konkrétních odpovědí odrazila i předchozí zkušenost dotazovaných, jak je např. vidět u respondenta č. 8, který trávil velkou část dětství na horách v Tatrách. Častý pobyt v horách a kladná zkušenost s nimi se totiž promítla i do jeho odpovědi, kde oproti ostatním respondentům jmenuje i horské prvky.

⁶³ Odkaz na test nedokončených vět sestavený Janem Krajhanzlem bohužel v době odevzdávání práce nebyl dohledatelný.

„Vybavím si stromy, les, louky, paseky, horské štíty a horské potoky, zvířata, rostliny, rybníky.“ (Respondent č. 8)

Naproti tomu respondent č. 10 se v rozhovoru vyjádřil, že trávil hodně času v jižních Čechách, které jsou známé pro svoji rozsáhlou síť rybníků.

„Vidím louky, lesy, rybníky...“ (Respondent č. 10)

Tezi o vlivu předchozí zkušenosti na odpověď respondentů bych si dovolila rozvinout dále s předpokladem, že v případě, kdybych stejnou otázku položila člověku žijícímu v odlišném prostředí, např. u moře, v horách nebo v pouštních oblastech, odrazila by se tato jeho zkušenost, jeho „sociální praktiky“, i v jeho odpovědi.

Další část respondentů si spojila představu přírody i s jinými smysly, než pouze se zrakovým. Při představě přírody si vybavili zvukové a čichové vjemy, jako např. zpěv ptáků a čistý vzduch.

„Pod přírodou si představím čerstvý vzduch, zeleň a zpěv ptáků.“ (Respondent č. 3)

„Vidím les, stromy, představím si zpěv ptáků, šum větru v korunách stromů.“
(Respondent č. 9)

Odpovědi ostatních dotazovaných dále neměly tolik konkrétní povahu. Dva respondenti si přírodu představili více abstraktně, vybavili si dojem, jakým na ně příroda působí, popř. jaký pocit v nich vyvolává.

„Když si představím přírodu, tak cítím pocit harmonie, porozumění a klidu.“
(Respondent č. 4)

„Přírodu si nemusím představovat, protože se cítím její součástí, jsem její součástí.“ (Respondent č. 2)

Nicméně ať už byly odpovědi většiny dotazovaných konkrétní či abstraktní povahy, vždy si přírodu představili jako čistou, neznečištěnou, jako místo, kde se cítí příjemně, kde je klid. Pouze u tří respondentů jsem se při přímé odpovědi na položenou otázku setkala s reflexí současného stavu přírody a životního prostředí. Při představě přírody vnímali spíše nebezpečí, které přírodě v současné době hrozí, a úlohu člověka, kterou v něm sehrává.

„Při představě přírody jsem zneklidněn jejím stavem v České republice, a mám obavy o její budoucí osud. Jak to s ní a s náma dopadne.“ (Respondent č. 5)

„Nevnímám jen vše krásné, ale taky hlavně bezohlednost jedinců a jejich nadřazenost vůči okolnímu životu, vůči zvířatům i rostlinám.“ (Respondent č. 11)

„Příroda je všude kolem. I ve městě. Bez ní nebudem. A člověk si to kazí čím dál tím víc. A hlavně on si neuvědomuje, že ty asfaltový a betonový plochy ho neuživěj. Stejně tak

jako ho neuživí řev z repráků, jako támhle Iron Maiden⁶⁴, ale prostě že nám tady zpívají ptáci a jsou nějaký zvířata, tak všechno, co se děje jim, tak se v konečném důsledku stane i člověku. (malá pauza) Nejsme vůbec nadřazený.“ (Respondent č. 1)

Z odpovědi na tuto otázku lze tedy poznat, že si každý při představě přírody může vybavit něco jiného. Záleží mimo jiné na jeho minulé zkušenosti, ale i momentálním rozpoložení, či celkovému přístupu ke světu, což podporuje myšlenku Phila Macnaghtena a Johna Urryho, že neexistuje jedna příroda jako taková, ale spíše „mnoho přírod“, podle toho jak ji vnímá každý jednotlivec.

3.2.2.2. Působení přírody

V další otázce jsem se ptala respondentů na to, jak na ně příroda působí. Na rozdíl od předchozí otázky se jejich odpovědi více shodovaly. Celkové by se dalo říct, že na všechny dotazované příroda působí pozitivním dojmem, pobyt v ní jim přináší radost a klid.

„Je to místo, kam se vracím a kde je mi dobře.“ (Respondent č. 1)

„Velmi uklidňujícím způsobem.“ (Respondent č. 6)

Příroda je pro ně dále místem, kde se mohou odreagovat, odpočinout si.

„Působí na mě uklidňujícím dojmem, pozitivně, dodává mi energii.“ (Respondent č. 8)

„Příroda na mě působí jako zdroj mojí životní energie, odkud můžu čerpat sílu.“ (Respondent č. 3)

„Příroda je pro mě místo odpočinku. Já teda můžu říct, že od zvířat utíkám ke zvířatům, protože hrozně rád fotím, ale i tak člověk musí v té přírodě být, protože i když ty zvířata tady máte ve stanici, léčíte, tak musíte vědět, kde je ta populace, musíte vědět, kde jsou, kde hnízdějí.“ (Respondent č. 4)

Respondenti často nezávisle na sobě používali pro vyjádření pocitu, který v nich příroda vyvolává, stejná slova a slovní obraty. Nejčastěji užívali výraz, že příroda má na ně účinek jako balzám na duši, popř. že na ně má blahodárný vliv, uklidňuje je.

„Blahodárně.“ (Respondent č. 9)

„Působí na mě blahodárně. To je takovej balzám, poslouchat ty hlasy té přírody a neslyšet ty auta, to je ideální.“ (Respondent č. 2)

„Působí na mě pozitivně.“ (Respondent č. 5)

⁶⁴ V průběhu rozhovoru hrálo v pozadí rádio, kde zrovna v tu chvíli hrála píseň od kapely Iron Maiden.

„Jistě pozitivně.“ (Respondent č. 10)

„Jako balzám na nervy.“ (Respondent č. 7)

„Působí na mě jako uklidňující balzám na duši a přináší nezapomenutelné zážitky.“ (Respondent č. 11)

Veskrze tedy všichni dotazovaní mají na přírodu pozitivní názor, příroda je místem, kde mohou relaxovat. Podle Krajhanzlovky typologie by se dalo o většině respondentů říci, že mají vysokou potřebu kontaktu s přírodou.

Nicméně jsem se u části respondentů setkala s vyjádřením, že nemají kvůli časově náročné práci ve stanici tolik času se rekreačně do přírody dostat. Takže i když v přírodě tráví hodně času, např. při výjezdech za zraněným zvířetem, nemá na ně v tu chvíli příroda onen pozitivní vliv.

„Do přírody se dostanu jako jak kdy, samozřejmě třeba přes to léto těžko⁶⁵, to ani si neplánuju dovolenou. Ale jinak, když to de, to mě naopak nabíjí. Vlastně tady, i když sem venku pořád, tak si to vůbec neužiju.“ (Respondent č. 3)

„Od té doby co jsem začal dělat ochranu přírody, organizovat tyhle akce pro lidi, tak se do té přírody člověk ani nedostane, což je špatně.“ (Respondent č. 7)

3.2.2.3. Význam přírody pro jedince

Poslední otázka, kterou jsem respondentům pokládala v tématu vnímání přírody, zněla: „co pro vás příroda znamená?“. Na tuto otázku jsem dostala dva základní typy odpovědí. V prvním případě byly výpovědi podobné s předchozí otázkou. Příroda pro dotazované znamená možnost uvolnění, relaxace, je pro ně místem klidu a odpočinku.

„Příroda je pro mě místem, kam můžu jít, když potřebuju vypnout, načerpat energii, oddychnout si, a užívat si život.“ (Respondent č. 8)

„Je to pro mě především život, relaxace, pohoda.“ (Respondent č. 5)

„Příroda pro mě znamená možnost odpočinku.“ (Respondent č. 7)

Druhý typ odpovědí byl více abstraktní, orientoval se na vnitřní vnímání přírody. Často se v odpovědích objevuje romantická představa o přírodě, v níž je příroda vnímána jako harmonická. Příroda v tomto pojetí vystupuje jako čistá, nezkažená. U některých respondentů se tak můžeme setkat s vyšší mírou environmentální senzitivity, jak je popsána v Krajhanzlově typologii.

„Příroda pro mě znamená rovnováhu, klid a naplnění.“ (Respondent č. 1)

⁶⁵ Na jaře a v létě ve stanicích přijímají největší počet zvířat z celého roku.

„Příroda je pro mě především soulad, harmonie.“ (Respondent č. 9)

„Příroda pro mě znamená nejvyšší hodnotu.“ (Respondent č. 3)

„Hodně, bez ní si to tady vůbec nedovedu představit.“ (Respondent č. 6)

Mezi odpověďmi respondentů se objevoval i náznak pojmání přírody, jako jakési vyšší entity, která člověka přesahuje.

„Něco, před čím mám respekt, co mě ohromuje.“ (Respondent č.4)

„Příroda pro mě znamená vše.“ (Respondent č. 2)

„Velmi mnoho.“ (Respondent č. 10)

„Příroda pro mě znamená život, radost, volnost, uvolnění, nové přátele, někdy i to, že je mocnější. Cítím se v ní volně a svobodně, protože jak se k přírodě chovám já tak mi vše oplácí, jak v dobrém tak pro někoho ve zlém. Jsme tady jen na krátkou dobu na návštěvě, tak vše vnímám jako součást svého malého já v okolním velkém přírodním světě. Vše je jen můj osobní názor a životní filozofie, která mě vede tímto směrem.“ (Respondent č. 11)

3.2.2.4. Shrnutí

Jak je patrné z uvedených odpovědí, příroda je respondenty vnímána veskrze pozitivně, avšak každý dotazovaný ji vnímá s určitými odlišnostmi, podle svých předchozích zkušeností, podle svých sociálních praktik. U někoho představa přírody nabývá podoby vyšší entity, která je nositelkou života na Zemi, pro někoho jiného je útočištěm, ve kterém může načerpat energii a pro dalšího je místem, kde může vnímat krásu života. Řekla bych tedy proto, že dané výpovědi respondentů podporují základní myšlenku obsaženou v knize „Contested natures“.

Nicméně bych dále chtěla podotknout, že i když u této skupiny respondentů existoval předpoklad kladného vztahu k přírodě, téměř žádný z nich se nevyjádřil, že by se angažoval v ochraně přírody, popř. že by se nějakým způsobem snažil přispět ke zlepšení jejího stavu. Když jsem se respondentů tázala na jejich zapojení se v rámci ochrany přírody, dostala jsem pouze čtyři kladné odpovědi. I když by tedy bylo možné u většiny respondentů pozorovat vyšší potřebu kontaktu s přírodou, popř. vyšší míru environmentální senzitivity, jen u mála z nich bychom našli více rozvinuté ekologické vědomí.

3.2.3. Podněty vedoucí k práci v záchranné stanici

Původním záměrem této otázky bylo zmapování sociálně-demografického pozadí pracovníků záchranných stanic formou dotazníkového šetření. Zajímalo mě, jaký „typ lidí“ ve stanicích pracuje, v jakém prostředí se v životě pohybovali a jak dané prostředí mohlo ovlivnit jejich vztah ke zvířatům a přírodě. Bohužel jak jsem již uvedla výše, z důvodu malé návratnosti vyplněných dotazníků jsem musela od této formy výzkumu upustit.

Protože mě však toto téma nadále zajímalo, upravila jsem výzkumnou otázku a způsob výzkumu tak, abych se mohla dopátrat cíle v rámci kvalitativního výzkumu. Zaměřila jsem proto svoji pozornost k nalezení klíčových podnětů, které ovlivnily rozhodnutí pracovníků stanic zabývat se ošetřováním a záchranou zvířat.

Dopředu jsem měla vytipované čtyři kategorie, u kterých jsem následným dotazováním zjišťovala, jaký význam jim respondenti přisuzují v rámci vlivu na jejich současné pracovní zaměření. Mezi tyto kategorie patřily: vliv školy/vzdělání, vliv rodiny, vliv mimoškolní aktivity, vliv kontaktu s domácími zvířaty/mazlíčky v dětství. Jednu z těchto kategorií jsem formulovala i s ohledem na výrok Jane Goodallové: *„to, zda jedinec respektuje, ignoruje nebo ubližuje nejrůznějším druhům zvířat, závisí ve velké míře na prostředí, v němž jako dítě vyrůstal, zvláště na postojích rodiny a kamarádů.“* (Goodallová in Bekoff, 2009: 15) Ostatní kategorie jsem vybrala operacionalizací⁶⁶, když jsem si představila, jaké základní podněty mohou na člověka mít významný vliv v jeho utváření vztahu ke zvířatům.

Jak dále uvidíme, i když některé z těchto vlivů zastávaly větší roli v následném rozhodnutí pro práci v záchranné stanici, vždy se jednalo o soubor několika ovlivňujících faktorů. Při sbírání rozhovorů se mi postupně odkrývaly okolnosti, které respondenty přivedly k jejich práci a objevily se i nové podněty, o kterých jsem před výzkumem neuvažovala.

3.2.3.1. První kategorie – vliv vzdělání

Nejzajímavějším zjištěním pro mě bylo složení respondentů po stránce jejich dosaženého vzdělání. Přibližně polovina z nich vystudovala obor, který souvisí s jejich prací v záchranné stanici, většinou se jednalo o chovatelství nebo ošetřovatelství zvířat.

⁶⁶ „Proces operacionalizace v širším, častěji užívaném významu, je chápán jako cesta od pojmů a teorie k empiricky zjistitelným údajům, ukazatelům, znakům, proměnným.“ (Hanzl, 2012:32)

Ostatní vystudovali obor, který s přírodou nebo prací se zvířaty nemá mnoho společného, nicméně vlivem jiných okolností se rozhodli pro práci se zvířaty (v některých případech přímo pro založení záchranné stanice). Z těchto jiných oborů⁶⁷ je jednalo např. o truhlářství⁶⁸, elektrotechniku, montérství apod. Respondenti s těmito vystudovanými obory se vše potřebné ohledně ošetřování zvířat doučili později z vlastního zájmu.

Ukázalo se tedy, že není tolik podstatné pro práci ve stanici, jaký obor má člověk vystudovaný, což znamená, že i dosažené vzdělání nemá velký vliv na rozhodnutí k práci v záchranných stanicích. Samozřejmě člověk s vystudovaným ošetřovatelstvím zvířat může snadno nalézt uplatnění v záchranné stanici, ale už jeho rozhodnutí tento obor vystudovat je podmíněno předchozími vlivy. Práci ve stanici tak může zastat i člověk, který je vyučený nebo má vystudovaný obor nesouvisející s prací v záchranné stanici. Podle vyjádření respondentů je důležité především nadšení a značná míra citu pro práci se zvířaty.

Slovy respondenta č. 3: „...upřímně řečeno, si nemyslím, že škola jako taková mi dala hodně do té praxe, i třeba když sem přijímáme člověka, nějakýho pracovníka, tak jsme zjistili, že hledět na to, jakou má školu nemá smysl, to s tím skoro nesouvisí. To prostě závisí na tom, jak je ten člověk zkušeněj, jakou má třeba chovatelskou zkušenost svojí osobní. ...někteří lidi na to nemaj cit, že je třeba jako odhadnout, co to zvíře udělá, když tam do té voliery dá tohle a tohle a tak...“ (Respondent č. 3)

Může se také stát, že i pro pracovníka s přímo s vystudovaným oborem ošetřovatelství zvířat, nemusí být práce ve stanici snadná.

„Problém je v tom, že i když máme všichni vystudované zemědělské nebo přírodovědné obory, tak stejně, tak o spoustě věcí se ve škole nic neříká, a pak si to člověk musí zjistit sám. Byl to těžký začátek, práce ve volném čase. Člověka to musí bavit, brát to jako životní styl. Tohleto opravdu bez nějakýho nadšení, lásky ke zvířatům, prostě dělat nejde. Je to ideální pro mladý lidi, co nemaj závazky.“ (Respondent č. 11)

⁶⁷ Vzhledem k tomu, že vystudovaná škola/obor patří do skupiny osobních údajů, na jejichž základě by pak bylo možné identifikovat konkrétního respondenta, zdržela jsem se doslovných citací respondentů ohledně jejich konkrétního vzdělání. (Miovský, 2006: 282-283)

⁶⁸ Zajímavostí je, že obor truhlářství respondent uplatnil při výstavbě voliér pro zraněné ptáky.

3.2.3.2. Druhá kategorie – vliv rodiny

Ve druhé kategorii jsem se snažila určit, jak velký význam vlivu rodiny a rodinného zázemí přisuzují respondenti svému rozhodnutí pracovat v záchranné stanici. Zajímala jsem se zejména o to, zda byla v rodině od dětství rozvíjena láska k přírodě a ke zvířatům. Tato otázka se u respondentů shledávala častěji s kladnými odezvami, než otázka po vlivu vzdělání. Přibližně třetina z nich vnímala vliv rodiny a rodinných příslušníků jako jeden z faktorů, který byl rozhodující pro jejich utváření kladného vztahu k přírodě a ke zvířatům. Avšak i když tito respondenti přisoudili velký význam vlivu své rodiny, každý z nich podotkl, že se nejedná o jediný faktor, který měl vliv na jejich další životní směřování.

„Měl jsem dědečky, kteří mě tahali do přírody, a něco mně o tý přírodě říkali, takže to byly souhry šťastných okolností, a to vlastně je vrchol tady, že jsme založili tu záchrannou stanici. Jako dítě jsem se teda dostával často do přírody.“ (Respondent č. 2)

„Chodili no (do přírody), v podstatě přes prázdniny vždycky na nějaké dva tři týdny, ale spíš jako tak chodit po horách, pod stan nebo řekněme do nějaké terénní chaty, ... ale jako děcka nás to samozřejmě s bratrem bavilo, i nějakými známými jsme tam byli, takže jsme si to hrozně užívali, a běhali jsme hodně po venku a tak. ... navíc otec pracuje v ochraně přírody, takže sem to měla jednodušší potom, ale myslím si, že i kdyby nepracoval, tak by to dopadlo se mnou stejně.“ (Respondent č. 8)

3.2.3.3. Třetí kategorie – vliv mimoškolních aktivit, kroužků

Ve třetí kategorii jsem se snažila určit, jestli měla u respondentů vliv na jejich vztah ke zvířatům účast na mimoškolních aktivitách, kroužcích. U této kategorie jsem se setkala s nejvíce souhlasnými odpověďmi. Účast na různých kroužcích, často přímo chovatelských, přivedla respondenty k zájmu starat se o zvířata i později v dospělém životě.

„Já jsem začal chodit vlastně tady na základku a do kroužku chovatelskýho, kterej byl nejdřív vysloveně chovatelskej a potom, protože ten co nás měl, byl dlouhodobě nemocnej, tak nás měl jinej člověk, kterej vlastně byl spíš do sokolnictví, do chovatelství taky, ale spíš do chovatelství dravců.“ (Respondent č. 7)

U jedné respondentky vedla pozitivní zkušenost se zvířaty vybudovaná v chovatelském kroužku k dalšímu zájmu o zvířata až do té míry, že se rozhodla vystudovat příslušný obor na vysoké škole a zvířaty se dále zabývat ve svém životě.

„Já jsem, to bylo vlastně při naší základní škole, chodila do herpetologického kroužku. Takže tam jsem vlastně začala s plazama. Ale tohle, ty herpetologové, to mi vydrželo dlouho, tam jsem vlastně chodila ještě na gymplu. ... Jakože ten vztah ke zvířatům, tam se hodně vybuďoval, ono teda můj tatínek je lesník, takže i jako tohle tam bylo. Pak teda v té době mě začalo zajímat dostihy, koně, i když sem sama nikdy nejezdila, ale mě to bavilo, takže vlastně na tu zemědělkou sem šla.“ (Respondent č. 3)

Mimo chovatelských kroužků jsem se u dvou respondentů setkala přímo s účastí v kroužku zabývajícím se přírodovědou a ochranou přírody.

„Tak měli jsme přírodovědný kroužek a to když jsme byli malí. Ten zanik asi po dvou letech činnosti, protože vedoucí odešla vlastně z gymplu na vejšku. No a já jako třináctiletý jsem to vzal za ní. No a vlastně od třinácti let jsem vedl dětský oddíl... a to jako bylo o tý lesní moudrosti. Určitě jo (vliv kroužku) a velké vliv na mě mělo, že jak jsem se prostě rozhodl, že já to dělat chci. Takže třeba v nějakých, já nevím, dvanácti třinácti letech jsem vyrazil do Národního muzea do Prahy, protože jsem chtěl být ornitolog.“ (Respondent č. 1)

„Jako středoškolák jsem byl členem Českého svazu ochránců přírody a hnutí Brontosaurus, takže to jsme taky různě dělali v přírodě a pro přírodu. No a takhle to vlastně bylo celý život, zatím mě provází ta péče o přírodu.“ (Respondent č. 2)

3.2.3.4. Čtvrtá kategorie – vliv kontaktu v dětství se zvířaty/domácími mazlíčky

Poslední kategorií, kterou jsem vybrala pro zkoumání podnětů vedoucích k budování kladného vztahu ke zvířatům, byl vliv kontaktu v dětství s domácími zvířaty, popř. domácími mazlíčky. Tuto kategorii jsem zvolila s ohledem na předmluvu Jane Goodallové k Bekoffově knize „Na zvířatech záleží“, kde vyzdvihuje vliv domácích zvířat na další celkové utváření vztahu ke zvířatům. (Goodallová in Bekoff, 2009: 15) Nicméně jsem se v této kategorii setkala s kladnou odezvou pouze u tří dotazovaných.

„Já jsem vyrůstala se zvířatama, přímo nějaký kroužek ne, ale zvířata jsme vždycky měli, všechno možný, byla jsem s nima neustále v kontaktu.“ (Respondent č. 9)

U dvou respondentů pozitivní zkušenost s domácími zvířaty z dětství ovlivnila i jejich současný život v tom smyslu, že domácí zvířata chovají i v současné době.

„Měla jsem pejska, kterej byl každou chvilku nemocnej, takže zase člověk přičuch k tý veterině. Bylo víc věcí, ale tak jako v rodině jsme to už vlastně měli, takže myslím, že vliv to mělo rozhodně. Dnes máme taky pejska, se kterým chodíme s mužem do přírody.“ (Respondent č. 3)

„Jediný, co si pamatuju, že jsem chodil do rybářského kroužku, to jsem byl hodně malej. Já jsem na plazy od malička zaměřenej, kupoval jsem si zvířata, doma teď taky chovám dost zvířat.“ (Respondent č. 10)

3.2.3.5. Jiné vlivy, které vplynuly z rozhovorů

Při rozhovorech s respondenty vplynuly ještě další okolnosti v jejich životě, které považovali za významné pro podnícení jejich zájmu o zvířata. Jedním z těchto vlivů bylo prožití jednoho konkrétního zážitku v dětství, který byl natolik významný, že dále ovlivnil život respondenta. Mezi jinými se jednalo právě o setkání se zraněným zvířetem a touhou mu pomoci.

„... já jsem byl jako každej kluk z vesnice trošičku raubiř, takže vlastně takovýto prakem střílení do všehosi a tak, ale pak se to ve mně zlomilo asi v deseti letech, kdy jsme našli první vypadlou poštolku a vlastně jsme vůbec o ní nic nevěděli. Takže jsme jí dali do králikárny a krmili jí chlebem a postupně jsme získávali informace čím se krmí a jak se krmí, a vod tý doby vlastně nějakým způsobem mě to chytlo.“ (Respondent č. 4)

Velký význam jednomu konkrétnímu prožitku v dětství na další životní směřování přisuzuje i respondent č. 5: *„Zlomová událost pro mne byla, že jsem náhodou koukal na televizi a dávali o kroužkování břehulí – Národní museum Praha, profici, a říkal jsem si, to by byla paráda dostat se nějakému do dílny. Od roku 1989, kdy jsem potkal chlapa, který to pro národní museum dělá, a do roku 1992 jsme sedumkrát v tejdnu jezdili tady s tím chlapem kroužkovat a chytat. Ten chlap nám dal školu úplně neuvěřitelnou, protože nás učil nejen ptáky ale i chování v přírodě. A my jsme se pro to nadchli... Důležitá informace, že moji rodiče nejsou žádní přírodopytci ani k tomu nikdy neměli vztah.“* (Respondent č. 5)

Častým znakem, který se u respondentů (zejména mužů) objevoval, byl také zájem o ptáky a ornitologii. Otázkou ale je, do jaké míry je tento jev podmíněn dobou, ve které daní respondenti vyrůstali. Vzhledem k tomu, že tito respondenti jsou starší 40 let, mohlo v této okolnosti sehrát velkou úlohu to, že byla v té době funkční a aktivní Česká společnost ornitologická. (Web13)

„Vod malinka mě zajímala příroda a ptáci, a hlavně dravci. Úplně od malinka. To bylo takový, jakože vidět dravce na obloze. Takže sem si nejdříve čuchnul řekněme k ornitologii. Udělal sem si ornitologický zkoušky, kroužkování. Pak tam se si čuchnul k tomu sokolnictví, takže dravci, sokolnictví, výcvik. Takže jsem se k tomu dostal takhle postupně, přes vlastní zájem.“ (Respondent č. 6)

„Ne ne, to přišlo úplně samo (zájem o zvířata), jako sice táta byl sice rybář, ale to bylo všechno, jako přišlo to jako ze mě. všechno je o praxi, poněvadž každéj veterinář když je studovanej, tak pokavaď mu neprojde tolika zvířat rukou jako nám, tak dycky je to o praxi, a pokud se člověk pořád učí a snaží se... Pro mě je prostě prvotní ornitologie, ale jsou to starý pánové, vědci, od nich se člověk dost naučí.“ (Respondent č. 4)

3.2.3.6. Shrnutí

V této části výzkumu jsem se snažila zjistit, jaké vlivy zapůsobily na rozhodnutí respondentů zabývat se zvířaty a jejich záchranou. U všech dotazovaných se jednalo spíše o kumulaci vlivů, které je později přivedly k jejich současné práci. Z rozhovorů vyplývá, že dotazovaní přisuzují větší míru vlivu mimoškolním aktivitám a kroužkům, popř. rodině a rodinnému zázemí na jejich další směřování, oproti vlivu školy, případně styku s domácími zvířaty v dětství. Během výzkumu se odkryl ještě další významný podnět, který původně nebyl reflektovaný a to, že na některé respondenty významně zapůsobil jeden konkrétní zážitek, který podstatně ovlivnil jejich další směřování.

4. ZÁVĚR

Cílem mé práce bylo odkrýt a zmapovat etické názory a postoje pracovníků a dobrovolníků v záchranných stanicích pro handicapované živočichy, spolu s jejich způsoby vnímání přírody a snahou o nalezení podnětů, které vedly k jejich rozhodnutí ve stanici pracovat. Za tímto účelem jsem prostudovala tematiku environmentální etiky zaměřené na vztah ke zvířatům, dále pohled Johna Urryho a Phila Macnaghtena na vnímání přírody současně s přístupem ekologické psychologie a seznámila jsem se problematikou záchranných stanic. Získané poznatky byly představeny v teoretické části práce. Na těchto teoretických základech jsem provedla kvalitativní výzkum prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů s pracovníky a dobrovolníky pracujícími v záchranných stanicích, a snažila se nalézt odpovědi na formulované výzkumné otázky.

Při analýze poskytnutých rozhovorů jsem následně dospěla k několika závěrům. Co se týče etických postojů pracovníků záchranných stanic, našla jsem podobnost s téměř všemi prostudovanými etickými koncepcemi, kromě Reganova přístupu přisouzení práv zvířatům. Pozoruhodným zjištěním pro mne bylo, že přestože většina respondentů nebyla s koncepty environmentální etiky seznámena, jejich výpovědi se s myšlenkami vybraných etických přístupů shodovaly.

Nejčastěji se respondenti ve svých výpovědích odkazovali na přisuzování stejné hodnoty každému zvířeti. Dále mnohdy vnímali svou práci jako snahu o napravování křivd způsobovaných člověkem na přírodě a zvířatech. Tento přístup se podobá názoru Alberta Schweitzera a jeho přístupu úcty k životu.

Mezi výpověďmi respondentů bylo možno nalézt i podobnost s etickými koncepcemi Petera Singera a Aldo Leopolda. Z hlediska Singerova přístupu se jednalo především o snahu zmírnění utrpení zvířat, o což se snaží každá stanice pro zraněné živočichy. Na základní úrovni se jedná o odstranění nebo alespoň zmírnění fyzické bolesti každého zvířete, které se do péče stanice dostane. Na dalších úrovních může docházet k předcházení možných zranění zvířat, kterého stanice dosahují prostřednictvím ekologické výchovy a ke zmírnění možného vzniku újmy tím, že se snaží živočicha navrátit do co nejpřesnějšího místa nálezu.

U jednoho respondenta jsem se setkala s názorem, který by se dal připodobnit k Leopoldově koncepci Etiky Země. Dotazovaný v rozhovoru uvedl, že záchranou jednotlivců se jen stěží pomůže ekosystému jako celku, především z toho důvodu, že se do stanice nejčastěji dostávají zástupci hojně rozšířených druhů, a v tom ohledu

pak záchrana tohoto jedince není pro ekosystém podstatná. Nicméně pro jedince jako takového záchrana smysl jistě má.

Nejzajímavějším zjištěním v rámci této části výzkumu pro mne byla skutečnost, že mnozí pracovníci ve stanicích, zejména ti dlouholetí, v průběhu let přehodnotili význam své práce a začali ji vnímat především jako službu, pomoc lidem. V jejich pojetí se jedná o službu lidem v tom smyslu, že se jim ochotně snaží pomoci a poskytují jim vhodné rady a konzultace, jak s živočichem naložit v případě nálezu. Péče a starost o zraněná zvířata stále zabírá těmto pracovníkům největší část pracovní náplně, nicméně jejich práce postupem získala nový rozměr v podobě výchovy a vzdělávání veřejnosti.

Jistým úskalím této části výzkumu byla možnost zkreslení výroků respondentů. Vzhledem k tomu, že otázky na etické postoje mohou být choulostivé, mohlo dojít k vědomému i nevědomému upravování výroků respondenty tak, aby ve výzkumu zapůsobili příznivým dojmem. Tomuto zkreslení jsem se snažila zabránit seznámením respondentů s informací, že jejich výroky budou v práci anonymizovány, a tím je zbavit ostychu vyjádřit svůj názor.

Co se týče druhé výzkumné otázky týkající se po subjektivním vnímání přírody u respondentů, podobu s dílem „Contested natures“ od autorů Macnaghtena a Urryho jsem našla. I když bylo možné postřehnout některé shodné prvky ve výpovědích respondentů, představa přírody byla u každého z dotazovaných o něco odlišná, což podpořilo teorii výše zmíněných autorů, že subjektivní vnímání přírody je utvářeno našimi rozdílnými sociálními praktikami, zkušenostmi, a to má za následek i naše současné jednání a chování vůči přírodě.

Cílem poslední výzkumné otázky bylo zjistit, jaké podněty ovlivnily rozhodnutí respondentů pro práci v záchranné stanici. Ze sebraných rozhovorů jsem zjistila, že největší význam vlivu na jejich další životní směřování respondenti přisuzovali rodině, dále mimoškolním aktivitám nejčastěji v podobě chovatelských kroužků a pak zejména významnému zážitku, který vzbudil jejich zájem o zvířata.

Původně jsem v této části výzkumu chtěla určit, zda by se některá zjištění mohla uplatnit při motivaci dalších lidí k ochraně přírody a zvířat, nebo alespoň ke zvýšení jejich zájmu o tuto tematiku. Tento cíl byl stanoven s předpokladem získání informací od většího počtu respondentů prostřednictvím dotazníkového šetření, od kterého jsem ale kvůli malé návratnosti vyplněných dotazníků musela ustoupit. Vzhledem k vyjádřeným odpovědím, především kladení důrazu na jeden významný subjektivní prožitek, a malému vzorku respondentů nelze z mého výzkumu takovéto závěry vyvodit.

Přínos své práce spatřuji v upozornění na problematiku záchranných stanic a motivací a přístupů jejich pracovníků. Dále se domnívám, že by můj výzkum mohl sloužit jako pilotní studie, pro toho kdo by se touto tematikou chtěl zabývat podrobněji. Jednu z možností, jak téma dále rozvinout, vidím ve srovnání přístupů a myšlenek pracovníků členských stanic Národní sítě záchranných stanic oproti postojům pracovníků v nečlenských stanicích, protože rozdíly v jejich názorech byly patrné již v průběhu mého výzkumu.

5. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY:

Knižní publikace:

- ANZENBACHER, Arno. 2001. *Úvod do etiky*. Praha : Academia.
- BEKOFF, Marc. 2009. *Na zvířatech záleží: Biolog vysvětluje, proč zacházet se zvířaty s respektem a soucitem*. Praha : Triton.
- BINKA, Bohuslav. 2008. *Environmentální etika*. Brno : Masarykova univerzita.
- CORETH, Emerich; SCHÖNDORF, Harald. 2002. *Filosofie 17. a 18. století*. Olomouc : Nakladatelství Olomouc.
- ČERNOUŠEK, Michal. 1992. *Psychologie životního prostředí*. Praha : Karolinum.
- HAIS, Karel; Hodek, Břetislav. 1998. *Praktický slovník anglicko-český česko-anglický*. Brno : LEDA spol. s r. o.
- HANZL, Daniel. 2012. *Metody a techniky sociálního výzkumu*. Třebíč : AMAPRINT-Kerndl, s.r.o.
- HENDL, Jan. 2008. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Praha : Portál.
- KOGER, Susan M.; WINTER, Deborah Du Nann. 2009. *Psychologie environmentálních problémů*. Praha : Portál.
- KOHÁK, Erazim. 2000. *Zelená svatozář: kapitoly z ekologické etiky*. Praha : Sociologické nakladatelství.
- Kolektiv autorů. 2002. *Filosofický slovník*. Olomouc : Nakladatelství Olomouc.
- KOMÍNKOVÁ, Pavlína. 2010. „Právní úprava záchranných stanic.“ In: STEJSKAL, Vojtěch (ed.); LESKOVJAN, Martin (ed.). 2010. *Člověk a zvíře – v zajetí či péči? Aktuální právní a věcné otázky nakládání se zvířaty*. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta.
- LEOPOLD, Aldo. 1999. *Obrázky z chatrče a rozmanité poznámky*. Tulčák : Abies.
- LIBROVÁ, Hana. 1987. *Sociální potřeba a hodnota krajiny*. Brno : Univerzita J. E. Purkyně.
- LIGHT, Andrew (ed.); Holmes Rolston III (ed.). 2003. *Environmental Ethics : An Anthology*. Oxford : Blackwell Publishing Ltd.

- MACNAGHTEN, Phil; URRY, John. 1998. *Contested natures*. London : SAGE Publications, Inc.
- MIOVSKÝ, Michal. 2006. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha : Grada Publishing, a.s.
- MOLDAN, Bedřich. 2001. *Ekologická dimenze udržitelného rozvoje*. Praha : Karolinum.
- MOLDAN, Bedřich. 2009. *Podmaněná planeta*. Praha : Karolinum.
- MÜLLEROVÁ, Monika. 2009. *Člověk a prostředí: globální environmentální problémy*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci.
- ONDOK, Josef Petr. 1998. *Člověk a příroda*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství.
- OTÁHAL, Ivo (ed.); PLESNÍK, Jan (ed.). 1998. *Záchranné programy živočichů v České republice*. Nový Jičín : ZO ČSOP Nový Jičín – Stanice pro záchranu živočichů Bartošovice na Moravě.
- PEŠOUT, Pavel; STÝBLO, Petr; VESELÝ, Petr. 1998. *Národní síť stanic pro zraněné a handicapované živočichy*. Brno : Veronica.
- PTÁČEK, Ladislav (ed.). 2005. *Dobrovolná ochrana přírody v České republice: historie, současnost a perspektivy*. Praha : Český svaz ochránců přírody.
- REICHEL, Jiří. 2009. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Praha : Grada Publishing a.s.
- RYNDA, Ivan. 2006. „Trvale udržitelný rozvoj a vzdělávání.“ In: DLOUHÁ, Jana, (ed.); DLOUHÝ, Jiří, (ed.); MEZŘICKÝ, Václav, (ed.). 2006. *Globalizace a globální problémy: sborník textů k celouniverzitnímu kurzu "Globalizace a globální problémy" 2005-2007*. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Centrum pro otázky životního prostředí.
- SCHWEITZER, Albert. 1974. *Z mého života a díla*. Praha : Vyšehrad.
- SCHWEITZER, Albert. 1989. *Zastánce kritického myšlení a úcty k životu*. Praha : Vyšehrad.
- SINGER, Peter. 2001. *Osvobození zvířat*. Praha : Práh.
- SOKOL, Jan. 2007. *Malá filosofie člověka a Slovník filosofických pojmů*. Praha : Vyšehrad.

VANĚK, Miroslav. 1996. *Nedalo se tady dýchat: ekologie v českých zemích v letech 1968 až 1989*. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR.

Elektronické dokumenty:

KRAJHANZL, Jan. 2007. *Psychologie ve službách Země*. [online] [cit. 20. 3. 2014]
Dostupné z: <http://cmps.ecn.cz/pd/2006/texty/pdf/krajhanzl.pdf>.

KRAJHANZL, Jan. 2009. *Úvod do charakteristiky osobního vztahu k přírodě*. In:
kol. *Člověk + příroda = udržitelnost? : Texty o proměně vztahů lidí k přírodě,
environmentální výchově a udržitelnosti*. [online] Praha: Zelený kruh. [cit. 19. 3. 2014]
Dostupné z: <http://www.zelenykruh.cz/dokumenty/300409-clovek-priroda-fin.pdf>.

OREL, Petr; STÝBLO, Petr N.; 2013. *Národní síť záchranných stanic: historie,
současnost, výsledky*. In: *Ochrana přírody*. 2013, Vol. 1, 9–13. [online] [cit. 22. 2. 2014]
Dostupné z: <http://www.casopis.ochranaprirody.cz/res/data/033/004084.pdf>

Zákony a vyhlášky:

Zákon č. 114/1992 Sb. o ochraně přírody a krajiny, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 246/1992 Sb., na ochranu zvířat proti týrání

Vyhláška MŽP č. 316/2009 Sb., o držení živočichů dočasně nebo trvale neschopných
přežít ve volné přírodě a o péči o tyto živočichy v ZS

Vyhláška MZ č. 114/2010 Sb., o ochraně handicapovaných zvířat při chovu

Internet⁶⁹:

Web1 <http://www.schweitzer.org/2012/en/lambarene-english> 2. 5. 2014 17:26

Web2 http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/1952/schweitzer-bio.html
9. 2. 2014

Web3 <http://users.ox.ac.uk/~worc0337/authors/peter.singer.html> 9. 2. 2014 18:01

Web4 <http://www.ekopsychologie.cz/o-nas/> 17.3.2014 11:32

Web5 <http://www.mzp.cz/Aplikace/rzc.nsf/index.xsp> 2. 5. 2014 17:02

Web6 <http://www.veveratka.cz/stranka/1-o-nas.html> 22.2.2014 16:24

⁶⁹ Seznam webových stránek je seřazen podle použití odkazů v textu práce.

- Web7 <http://www.ekocentrum.cz/zachranna-stanice> 22. 2. 2014 15:36
- Web8 <http://www.zvirevnouzi.cz/2014-02-17/zachranne-stanice-prekonaly-v-lonskem-roce-rekord-v-poctu-zvirat-radost-z-toho-vsak-nemaji/> 22. 2. 2014 17:21
- Web9 <http://www.parazoo.cz/cs/106-uvod> 10.3.2014 16:40
- Web10 <http://www.zvirevnouzi.cz/zachranne-stanice/> 22. 2. 2014 15:16
- Web11 http://mzp.cz/cz/prehled_zachrannych_stanic 5. 5. 2013 14:16
- Web12 <http://www.mzp.cz/Aplikace/rzc.nsf/index.xsp> 2. 5. 2014 16:52
- Web13 <http://www.birdlife.cz/index.php?ID=935> 23. 2. 2014 18:15